

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Lailla kumottaisiin laki transeksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotetaan muutettavaksi sterilointilakia, äitiysavustuslakia, kansaneläkelakia, kotikuntalakia, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia sekä äitiyslakia. Esitys perustuu pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan.

Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen koskien hänen sukupuolen kokemustaan.

Henkilön henkilökohtaista koskemattomuutta ja oikeutta yksityiselämäänsä vahvistettaisiin poistamalla voimassa oleva vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten.

Esityksen mukaan henkilön vanhemmuus voitaisiin muuttaa väestötietojärjestelmään vastaamaan vahvistetun sukupuolen mukaista nimikettä. Lisäksi esitetään muuhun lainsäädäntöön muutoksia, joiden tarkoitus on turvata lapsen oikeudellinen asema vanhemman vanhemmuusnimikkeen muutoksesta huolimatta.

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2023. Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamista koskevaa säännöstä sovellettaisiin kuitenkin vasta 1.10.2023.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
PERUSTELUT	4
1 Asian tausta ja valmistelu	4
1.1 Tausta	4
1.2 Valmistelu	4
2 Nykytila ja sen arviointi.....	6
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö.....	6
2.1.1 Perustuslain säännökset ja kansallinen lainsäädäntö.....	6
2.1.1.1 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta	7
2.1.1.2 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta	8
2.1.1.3 Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista	8
2.1.1.4 Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittely	9
2.1.1.5 Etu- ja sukunimilaki	9
2.1.1.6 Avioliittolaki	10
2.1.1.7 Laki rekisteröidystä parisuhteesta	10
2.1.1.8 Steriloimislaki	11
2.1.1.9 Sukupuoleen sidottu lainsäädäntö	11
2.1.1.10 Terveystieteellistä tutkimusta koskeva lainsäädäntö.....	12
2.1.1.11 Lääketieteellistä tutkimusta koskeva lainsäädäntö.....	12
2.1.1.12 Isyyslaki	13
2.1.1.13 Äitiyslaki.....	13
2.1.1.14 Etuuslainsäädäntö.....	14
2.1.1.15 Kotikuntalaki.....	14
2.1.1.16 Kansalaisuuslaki.....	15
2.1.1.17 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	16
2.1.1.18 Vankeus- ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta	16
2.1.1.19 Rikoslaki	16
2.1.2 Kansainväliset ja alueelliset ihmisoikeusvelvoitteet ja -sitoumukset sekä ihmisoikeusmekanismit.....	17
2.1.3 Transsukupuolisuuden tutkimusta ja hoitoa koskeva sääntely ja käytäntö	26
2.2 Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ja heidän asemansa.....	30
2.3 Nykytilan arviointi	32
2.3.1 Yleistä	32
2.3.2 Translaki.....	32
2.3.3 Transasetus.....	38
2.3.4 Laki hedelmöityshoidoista	40
2.3.5 Steriloimislaki	41
2.3.6 Sukupuolensa toiseksi vahvistaneiden vanhemmuusnimikkeet	42
2.3.7 Kotikuntalaki.....	42
2.3.8 Kansalaisuuslaki.....	42
2.3.9 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	43
2.3.10 Etuuslainsäädäntö.....	43

2.3.11 Vankeus- ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta	43
2.3.12 Rikoslaki	44
3 Tavoitteet	46
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	46
4.1 Keskeiset ehdotukset.....	46
4.2 Pääasialliset vaikutukset.....	47
4.2.1 Taloudelliset vaikutukset	47
4.2.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan.....	50
4.2.3 Yritysvaikutukset	51
4.2.4 Yhteiskunnalliset vaikutukset	51
5 Muut toteuttamisvaihtoehdot	57
5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset.....	57
5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot	61
6 Lausuntopalaute.....	65
7 Säännöskohtaiset perustelut.....	65
7.1 Laki sukupuolen vahvistamisesta.....	65
7.2 Laki steriloimislain 1 §:n 1 momentin 7 kohdan kumoamisesta.....	71
7.3 Laki äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n muuttamisesta.....	71
7.4 Laki kansaneläkelain 40 §:n muuttamisesta.....	71
7.5 Laki kotikuntalain 2 ja 6 a §:n muuttamisesta.....	72
7.6 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:n muuttamisesta	72
7.7 Laki äitiyslain 52 §:n kumoamisesta.....	73
8 Voimaantulo	73
9 Suhde muihin esityksiin.....	73
9.1 Esityksen riippuvuus muista esityksistä.....	73
10 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	73
LAKIEHDOTUKSET	79
Laki sukupuolen vahvistamisesta.....	79
Laki steriloimislain 1 §:n 1 momentin 7 kohdan kumoamisesta.....	81
Laki äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n muuttamisesta.....	82
Laki kansaneläkelain 40 §:n muuttamisesta.....	83
Laki kotikuntalain 2 ja 6 a §:n muuttamisesta	84
Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:n muuttamisesta	85
Laki äitiyslain 52 §:n kumoamisesta.....	86
LIITTEET	87
RINNAKKAISTEKSTIT	87
[Kopioi säädöksen nimi tähän].....	87

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

1.1 Tausta

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi vahvistaa yhteiskunnan eheyttä. Tavoitteeseen vastataan muun muassa säätämällä itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta. Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan ja lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta. Sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Sukupuolen korjaamiseen tulee harkinta-aika.

Itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta on myös listattu toimenpiteenä hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2020–2023. Hallituksen tasa-arvo-ohjelma kokoaa yhteen pääministeri Sanna Marinin hallituksen tavoitteet ja toimenpiteet sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ja muun muassa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman parantamiseksi.

Eduskunnan työ- ja tasa-arvovaliokunta totesi tasa-arvovaltuutetun kertomuksen 2018 johdosta antamassaan mietinnössä (TYVM 16/2018 vp) kannattavansa transsukupuolisen henkilön sukupuolen vahvistamista koskevan lain (transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettu laki (563/2002); *translaki*) uudistamistyön aloittamista. Myös eduskunnan lakivaliokunta totesi translain muutostarpeiden kokonaistarkastelun olevan aiheellista käsitellessään hallituksen esitystä eräiksi tasa-arvoisen avioliittolain edellyttämiksi lakimuutoksiksi (LaVM 7/2015 vp – HE 65/2015 vp).

Translain muutostarpeita on aiemmin arvioitu sosiaali- ja terveysministeriön syyskuussa 2013 asettamassa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmässä. Työryhmän tehtävänä oli laatia tarvittavat ehdotukset lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta ja tuolloin sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ollutta naimattomuusvaatimusta koskevien muutosten toteuttamiseksi translakiin. Työryhmän oli lisäksi arvioitava mahdolliset muut translain muutostarpeet ja tehtävä ehdotuksensa jatkotyöskentelyn pohjaksi. Työryhmän loppuraportti ”Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset” (STM:n raportteja ja muistioita 2015:23) julkaistiin toukokuussa 2015. Työryhmän laatimassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi lisääntymiskyvyttömyys ja naimattomuus sukupuolen vahvistamisen edellytyksinä ehdotettiin poistettaviksi translaista. Työryhmä ehdotti, että tulevaisuudessa selvitetään lisäksi mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voisi ilmoittaa tai tehdä hakemuksen sukupuolensa vahvistamisesta ilman vaatimusta lääketieteellisestä selvityksestä. Lisäksi työryhmän mukaan vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olisi perusteltua tarkastella ja tulisi arvioida, miten sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta säädetään. Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi lähetettiin sidosryhmille elokuussa 2014, ja esitysluonnos viimeisteltiin lausuntokierroksen jälkeen virkatyönä. Hallitus ei antanut esitystä eduskunnalle.

1.2 Valmistelu

Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö Päivi Sillanaukee asetti 16.4.2019 antamallaan päätöksellä translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmän toimikaudelle 1.5.2019 – 31.1.2020. Työryhmän tehtävänä oli esittää vaihtoehdot transsukupuolisia ja muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittämiseksi. Työryhmä antoi

raporttinsa Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi 31.1.2020. Raportti on luettavissa julkisessa palvelussa osoitteessa <https://stm.fi/hankeet/tunnuksella/STM034:00/2019>. Raportissaan työryhmä jakaa sääntelyvaihtoehdot karkeasti jaotellen suppeaan ja laajaan malliin. Ensin mainittu sisältäisi vähimmillään translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen. Jälkimmäinen malli sisältäisi laajimmillaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen erottamisen sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä, joko ilmoitusasiana tai hakemusmenettelyä. Työryhmä laati kumpaankin malliin eräitä vaihtoehtoisia elementtejä.

Valmistelutyöryhmän toimeksiantoon ei kuulunut tehdä ehdotusta selvittämiensä sääntelyvaihtoehtojen valinnasta eikä arvioida niiden suhdetta hallitusohjelmakirjauksiin. Työryhmä katsoi kuitenkin aiheelliseksi tuoda esille eräitä sen työskentelyn kuluessa tekemiä oikeudellisia havaintoja. Työryhmä piti erityisesti oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen erottamista lääketieteellisistä selvityksistä, tutkimuksista ja hoidoista perusteltuna paitsi perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta myös terveydenhuollon resursseihin kytkeytyvistä syistä. Lisäksi valmistelutyöryhmä havaitsi, että hallitusohjelmassa mainittu harkinta-aika voidaan kokea itsemääräämisen periaatetta loukkaavana. Harkinta-ajasta säätämiseksi voidaan kuitenkin valmistelutyöryhmän mukaan nähdä eri tarkoituksia, kuten henkilön suojaaminen hänen omilta impulsiivisilta ja harkitsemattomilta ratkaisuiltaan sekä henkilön tunnustettavuuden ja väestötietojärjestelmän toimivuuden varmistaminen, ottaen huomioon haasteet, joita useat perättäiset väestötietojärjestelmään kohdistuvat muutokset voivat aiheuttaa. Näitä voitaisiin valmistelutyöryhmän mukaan hillitä säätämällä viranomaiselle informointivelvollisuus, jota valmistelutyöryhmä piti perusteltuna riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehto tulee valituksi. Sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn ja perustellun selvityksen osalta valmistelutyöryhmä nosti esille myös haasteen, joka liittyy hakemusta käsittelevän viranomaisen osaamiseen ja harkintavaltaan selvityksen arvioinnissa. Lisäksi valmistelutyöryhmän työskentelyssä erityistä huomiota sai osakseen alaikäisten asema.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 27.5.2021 translainsäädännön uudistamisen työryhmäkoonpanon, joka koostui seuranta- ja arviointiryhmästä sekä virkamiestyöryhmästä. Seuranta- ja arviointiryhmän tehtävänä oli seurata ja tukea virkamiesryhmän työskentelyä, osallistua vaihtoehtojen ja ehdotusten arviointiin sekä tuottaa asiantuntijainformaatiota valmistelun tueksi. Seuranta- ja arviointiryhmässä oli jäsenenä edustajat seuraavista tahoista: sosiaali- ja terveysministeriö, Amnesty International, Suomen osasto ry, Intersukupuolisten ihmisoikeudet - ISIO ry, Lapsiasianvaltuutetun toimisto, Lastensuojelun Keskusliitto, Sateenkaariperheet ry, Seta ry, Suomen UNICEF ry, Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Trans ry, Trasek ry, Transfeminiinit ry, Translasten ja -nuorten perheet ry, Väestöliitto, Helsingin yliopistollinen keskussairaala, Oulun yliopistollinen sairaala, Tampereen yliopistollinen sairaala, Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Terveystieteiden tutkimuskeskuksen palveluvalikoimaneuvosto.

Virkamiesryhmän tehtävänä oli tehdä tarvittavat lainsäädännölliset ehdotukset sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden aseman ja oikeuksien järjestämiseksi hallitusohjelman mukaisesti sekä tehdä tarvittavat muut ehdotukset erityisesti intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi lapsen edun ja henkilökohtaisen koskemattomuuden sekä iän ja kehitystason mukaisesti. Lisäksi virkamiesryhmän tuli tehdä ehdotus sääntelyksi oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneen henkilön vanhemmuudesta ja sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta. Virkamiesryhmän oli valmistettava lainsäädäntöä koskevat ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Virkamiesryhmässä oli edustus sosiaali- ja terveysministeriöstä, oikeusministeriöstä, valtiovarainministeriöstä, ja Digi- ja väestötietovirastosta.

Luonnoksesta hallituksen esitykseksi järjestettiin lausuntokierros...*(täydennetään lausuntokierroksen jälkeen)*

Hallituksen esityksen valmisteluasiakirjat ovat luettavissa julkisessa palvelussa osoitteessa <https://stm.fi/hankkeet> tunnuksella [STM009:00/2021](https://stm.fi/hankkeet).

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1 Perustuslain säännökset ja kansallinen lainsäädäntö

Valtiosäännön arvoperustasta on säädetty perustuslain 1 §:n 2 momentissa. Sen mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Vaatimus ihmisarvon loukkaamattomuudesta ilmaisee perustavanlaatuisien oikeuksien yleisinhimillisen perustan. Lisäksi ihmisarvon käsite viittaa kaikkien ihmisyksilöiden periaatteelliseen yhdenvertaisuuteen. Maininta yksilön oikeuksien ja vapauden turvaamisesta korostaa puolestaan perusoikeuksien keskeistä asemaa Suomen valtiosäännössä. Sanonnan piiriin kuuluu myös monien muiden oikeuksien käytön perustana oleva yksilön itsemääräämisoikeus eli vapaus määrätä itsestään ja toimistaan. (HE 309/1993 vp, s. 42.)

Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vammaisuuden, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Säännöksessä ilmaistaan paitsi perinteinen vaatimus oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta, myös ajatus tosiasiallisesta tasa-arvosta. Säännöksellä ei ole kielletty kaikenlaista eron tekoa ihmisten välillä, vaikka erottelu perustuisi säännöksessä nimenomaan mainittuun syyhyn. Olennaista on, voidaanko erottelu perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla. Säännöksellä ei myöskään estetä tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellista positiivista erityiskohtelua eli tietyn ryhmän (esimerkiksi naiset, lapset, vähemmistöt, työttömät) asemaa ja olosuhteita parantavia toimia. (HE 309/1993 vp, s. 44.)

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksellä on haluttu korostaa, että lapsia tulee kohdella sekä aikuisväestöön nähden tasa-arvoisina, periaatteessa yhtäläiset perusoikeudet omaavina ihmisinä että keskenään yhdenvertaisesti. Tämän ohella se osoittaa, että jokaista lasta tulee kohdella yksilönä, ei pelkästään passiivisena toiminnan kohteena. (HE 309/1993 vp, s. 45.)

Säännöksen 4 momentin mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehtoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.

Perustuslain 7 §:ssä säädetään oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Säännöksen 1 momentissa säädetty henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (HE 309/1993 vp, s. 45). Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa esimerkiksi henkilöön käypiä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan (HE 309/1993 vp, s. 47). Henkilökohtaisen koskemattomuuden asema perusoikeutena asettaa säännöksen perustelujen mukaan siihen puuttumiselle korkean kynnyksen. Rajoitusten tulee perustua lakiin ja täyttää tulkintakäytännössä täsmennyvät hyväksyttävyyss- ja välttämättömyysvaatimukset. Tältä osin merkitystä on perustuslakivaliokunnan uudemmalla tulkintakäytännöllä sekä perusoikeussäännösten ja ihmisoikeussopimusten tarjoaman suojan yhteisvaikutuksella. (HE 309/1993 vp, s. 47.)

Säännöksellä on läheinen yhteys myös perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Sen lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämänsä. Siihen kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. (HE 309/1993 vp, s. 52.) Myös perhe-elämä kuuluu suojan piiriin (HE 309/1993 vp, s. 53). Perustuslain 10 §:n 1 momentti sisältää myös erityisen tietosuojaa koskevan säännöksen, jonka mukaan henkilötietojen suojasta säädetään lailla. Säännös viittaa tarpeeseen lainsäädännöllisesti turvata yksilön oikeusturva ja yksityisyyden suoja henkilötietojen käsittelyssä, rekisteröinnissä ja käyttämisessä (HE 309/1993 vp, s. 53).

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Säännöksessä ei määritellä sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämistapaa vaan veloitetaan julkista valtaa lainsäädännöllä huolehtimaan riittävien palvelujen turvaamisesta. Palvelujen järjestämistapaan ja saatavuuteen vaikuttavat välillisesti myös muut perusoikeussäännökset, kuten esimerkiksi yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä, oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suoja. (HE 309/1993 vp, s. 71.) Näiden perusoikeussäännösten samoin kuin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten periaatteiden soveltamista sosiaali- ja terveydenhuoltoon koskee myös laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Momenttiin sisältyy myös säännös julkisen vallan velvollisuudesta tukea lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Se korostaa perheen merkitystä lapsen luonnollisena elin- ja kasvuympäristönä. Päävastuu lapsen kehityksestä ja kasvatuksesta kuuluu perheelle, erityisesti lapsen vanhemmille tai muille lapsen huollosta lain mukaan vastaaville. (HE 309/1993 vp, s. 71.) Lapsen hyvinvointi on ymmärrettävä laajasti sekä aineellisena että henkisenä hyvinvointina. Siten säännöstä on tarkasteltava yhteydessä muihin taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin perusoikeuksiin. Toisaalta se sisältää yleisemminkin ajatuksen turvallisista kasvuoloista. Oikeus yksilölliseen kasvuun puolestaan korostaa lapsen yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista. Hyvinvoinnin edistäminen kattaa myös suojan väkivaltaa, alistamista ja hyväksikäyttöä vastaan, mihin on kiinnitetty erityistä huomiota myös lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa. (HE 309/1993 vp, s. 72.)

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Säännös ulottaa julkisen vallan turvaamisvelvollisuuden perusoikeuksien ohella myös Suomea velvoittavissa kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin ihmisoikeuksiin. Perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää usein julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä esimerkiksi perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisilta loukkauksilta tai tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Turvaamiskeinoihin kuuluu myös perusoikeuden käyttöä turvaavan ja täsmentävän lainsäädännön aikaansaaminen (HE 309/1993 vp, s. 75).

2.1.1.1 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986; tasa-arvolaki) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Syrjintänä pidetään myös häirintää sukupuolen perusteella sekä seksuaalista häirintää. Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen

ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Seksuaalisella häirinnällä puolestaan tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Tasa-arvolaisissa sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Mitä tasa-arvolaisissa säädetään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvasta syrjinnästä, sovelletaan myös syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen. Tällä viitataan intersukupuolisuuteen (HE 19/2014 vp, s. 109). Lain esitöiden mukaan sukupuoli-identiteetti on aina yksilöllinen eikä se välttämättä ole sama kuin henkilölle syntymässä määritelty sukupuoli. Syntymässä miespuoliseksi määritelty henkilö voi kokea olevansa nainen tai naispuoliseksi määritelty henkilö voi kokea olevansa mies. Henkilö voi myös kokea olevansa esimerkiksi sukupuoleton tai osittain nainen ja osittain mies. Sukupuoli-identiteetin kuvataan olevan syvä ja pysyväisluonteinen kokemus. (HE 19/2014 vp s. 109.)

2.1.1.2 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta

Edellytyksistä, joiden perusteella transsukupuolisen henkilön oikeudellinen sukupuoli voidaan muuttaa vastaamaan hänen kokemustaan omasta sukupuolestaan, säädetään translaissa. Lain 1 §:n mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän: 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön; 2) on täysi-ikäinen; ja 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Jos henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa, vahvistamisen edellytyksenä on lisäksi se, että parisuhteen toinen osapuoli on ilmoittanut Digi- ja väestötietovirastolle suostuvansa rekisteröidyn parisuhteen muuttumiseen avioliitoksi. Kun rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli vahvistetaan, rekisteröity parisuhde muuttuu lain 2 §:n mukaan ilman eri toimenpidettä avioliitoksi.

Lain 3 §:n mukaan sukupuolen vahvistaa henkilön itsensä allekirjoittamasta hakemuksesta Digi- ja väestötietovirasto, tai Ahvenanmaalla Ahvenanmaan valtionvirasto, joka tekee merkinnän vahvistetusta sukupuolesta sekä rekisteröidyn parisuhteen muuttumisesta avioliitoksi väestötietojärjestelmään.

Translaissa on lisäksi säännökset muutoksenhausta, sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen oikeusvaikutuksista sekä ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta.

2.1.1.3 Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista

Henkilötunnuksesta ja sen muuttamisesta säädetään laissa väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista (661/2009; VTJ-laki).

Lain 11 §:n mukaan henkilötunnus on yksilöllinen ja se muodostuu syntymäajasta, yksilönumerosta ja tarkistusmerkistä. Yksilönumerolla erotetaan samana päivänä syntyneet henkilöt toisis-

taan ja se sisältää tiedon henkilön sukupuolesta. Lain 12 §:n 2 momentin mukaan väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa muun muassa, jos henkilö on translain mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi.

VTJ-lain 13 §:n mukaan väestötietojärjestelmään talletetaan rekisteröinnin kohteena olevasta henkilöstä nimen, henkilötunnuksen ja kotikuntaa sekä asuinpaikkaa koskevan tiedon lisäksi muun muassa transsukupuolisen henkilön sukupuolen vahvistamista koskeva tieto, vanhempien ja lasten nimet ja henkilötunnukset sekä lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevat tiedot.

2.1.1.4 Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittely

Sukupuolen vahvistamista koskeva asia tulee vireille hakijan itsensä allekirjoittamasta hakemuksesta. Hakemuksen tulee liittää lääketieteellinen selvitys siitä, että sukupuolen vahvistamisen lääketieteelliset edellytykset täyttyvät. Jos hakija on rekisteröidyssä parisuhteessa, tulee hakemuksen liitteeksi toimittaa myös rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen kirjallinen suostumus siihen, että rekisteröity parisuhde muuttuu avioliitoksi. Samat asiakirjat edellytetään, jos sukupuolen vahvistamista hakee ulkomaan kansalainen, jolla on asuinpaikka Suomessa. Mikäli tietoa ulkomaan kansalaisen siviilisäädystä ei ole merkitty väestötietojärjestelmään, tulee hänen lisäksi esittää todistus siviilisäädystä ennen asian ratkaisemista. Tämä liittyy vaatimukseen rekisteröidyn parisuhteen osapuolen suostumuksesta parisuhteen muuttumiselle avioliitoksi.

Kun kaikkien laissa asetettujen vahvistamisedellytysten täyttymisestä on varmistuttu, vahvistetaan henkilö vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi. Samassa yhteydessä muutetaan hänen henkilötunnuksensa ja sähköinen asiointitunnuksensa. Jos hakija on samanaikaisesti hakenut myös nimensä muuttamista, pyritään molemmat asiat ratkaisemaan samanaikaisesti. Näin toimimalla pyritään välttämään se, että hakija joutuisi uusimaan henkilöllisyyttään osoittavat asiakirjat useaan kertaan.

Sukupuolen vahvistamista koskeva päätös ja tieto uudesta henkilötunnuksesta lähetetään hakijalle välittömästi asian ratkaisemisen jälkeen. Jos henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu, on avioliitossa, lähetetään vahvistamisesta hänen aviopuolisolleen voimassa olevan lain 2 a §:n mukainen kirjallinen ilmoitus.

Jos sukupuolensa jo kertaalleen vahvistuttanut henkilö hakee uudelleen sukupuolen vahvistamista aikaisemman rekisterimerkinnän mukaiseksi, on menettely käytännössä sama. Palaaminen entiseen, käytössä olleeseen henkilötunnukseen ei ole kuitenkaan mahdollista, vaan henkilö saa uuden henkilötunnuksen samassa yhteydessä, kun hänen sukupuolensa vahvistetaan vastakkaiseen sukupuoleen.

Vuonna 2021 sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen keskimääräinen käsittelyaika Digi- ja väestötietovirastossa oli kymmenen päivää. Lähes 70 prosenttia hakemuksista käsiteltiin kuitenkin viikossa tai tätä lyhyemmässä ajassa. Käsittelyaika pidentyi, mikäli hakemusta tai hakijan tietoja piti täydentää.

2.1.1.5 Etu- ja sukunimilaki

Etu- ja sukunimilain (946/2017) 2 §:n 1 momentin mukaan etunimeksi voidaan pääsääntöisesti hyväksyä vain nimi, joka on vakiintunut samalle sukupuolelle. Lain 3 §:n mukaan etunimi, joka ei täytä 2 §:n 1 momentissa säädettyjä edellytyksiä, voidaan kuitenkin hyväksyä säännöksessä listattujen perusteiden nojalla tai jos siihen harkitaan olevan muu erityinen syy. Säännöksen

perustelujen mukaan muuna erityisenä syynä voidaan pitää esimerkiksi nimenhakijan sukupuoli-identiteettiin liittyviä syitä. Poikkeusperuste ei edellytä translain 1 §:n tavoin ulkopuolista selvitystä, vaan ratkaiseva on hakijan luotettavalla tavalla esittämä kokemus sukupuoli-identiteetistään. (HE 104/2017 vp, s. 42.)

2.1.1.6 Avioliittolaki

Avioliittolakia (234/1929) muutettiin vuonna 2014 siten, että myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton keskenään. Muutos perustui kansalaisaloitteeseen (KAA 3/2013 vp). Muutos koski niitä avioliittolain säännöksiä, joissa käytettiin käsitteitä ”nainen” ja ”mies”. Eduskunta edellytti hyväksyessään muutoksen, että hallitus antaa erillisen esityksen sukupuolineutraaliin muotoon saatetun avioliittolain edellyttämistä muutoksista muihin lakeihin.

Tuolloin voimassa olleen translain sääntely perustui ajatukseen, että avioliitto on miehen ja naisen välinen instituutio. Translain 1 §:n mukaan avioliitto tai rekisteröity parisuhde oli lähtökohdaisesti este sukupuolen vahvistamiselle (niin sanottu naimattomuusvaatimus). Lain 2 §:n mukaan sukupuoli voitiin kuitenkin vahvistaa puolison suostumuksella, mutta tällöin parisuhteen muoto muuttui joko avioliitosta rekisteröidyksi parisuhteeksi tai rekisteröidystä parisuhteesta avioliitoksi. Lakia säädettäessä naimattomuusvaatimusta pidettiin perusteltuna henkilöoikeudellisen sääntelyn johdonmukaisuuden kannalta, mutta samalla katsottiin tarpeelliseksi mahdollistaa oikeussuhteen jatkuvuus sukupuolen vahvistamisen jälkeen (LaVL 3/2002 vp ja StVM 7/2002 vp).

Eduskunnan edellyttämässä hallituksen esityksessä (HE 65/2015 vp) ehdotettiin avioliittolakiin lisättäväksi uusi 1 a §, jonka mukaan Suomessa parisuhteensa rekisteröineet puoliset voivat yhteisellä ilmoituksella muuttaa rekisteröidyn parisuhteen avioliitoksi. Rekisteröity parisuhde on voimassa avioliittona siitä päivästä, jona maistraatti on vastaanottanut ilmoituksen. Parisuhde jatkuu ilmoituksen jälkeen keskeytyksettä oikeudellisena instituutiona ilman, että aiempi oikeussuhde lakkaa. Uusi säännös tuli voimaan samaan aikaan kuin samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliiton mahdollistavat säännösmuutokset eli 1.3.2017.

2.1.1.7 Laki rekisteröidystä parisuhteesta

Rekisteröidystä parisuhteesta annetusta laista (950/2001) kumottiin sukupuolineutraalin avioliittolain yhteydessä säännökset, jotka koskivat rekisteröidyn parisuhteen perustamista (laki rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain muuttamisesta 250/2016). Muilta osin laki jäi voimaan. Samaa sukupuolta ovat henkilöt eivät näin ollen voi enää rekisteröidä parisuhdettaan vaan ainoa parisuhteen virallistamisen muoto on avioliitto. Muutoksella ei ole vaikutusta lain voimaantulo-ohjetkeen mennessä rekisteröityihin parisuhteisiin eikä ulkomailla rekisteröityjen parisuhteiden pätevytyteen.

Samalla translaista kumottiin edellytys, jonka mukaan sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö ei saa olla avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Lisäksi laista kumottiin säännös avioliiton muuttumisesta rekisteröidyksi parisuhteeksi sukupuolen vahvistamistilanteessa (laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta 252/2016). Jos sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö on avioliitossa, avioliitto jatkuu avioliittona. Koska aviopuolison sukupuolen vahvistaminen ei muuta liiton oikeudellista muotoa, vaatimus aviopuolison suostumuksesta kumottiin. Translakiin lisätyn 2 a §:n mukaan Digi- ja väestötietoviraston on kuitenkin ilmoitettava avioliitossa olevan henkilön sukupuolen vahvistamisesta tämän aviopuolisolle. Näin varmistetaan se, että tieto sukupuolen vahvistamisesta tulee aina myös aviopuolison tietoon (HE 65/2015 vp, s. 12).

Sitä vastoin rekisteröidyn parisuhteen muuttuminen avioliitoksi merkitsee liiton oikeudellisen muodon muuttumista, minkä vuoksi rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuolen vahvistaminen edellyttää translain 1 §:n 2 momentin mukaan edelleen sitä, että parisuhteen toinen osapuoli on ilmoittanut Digi- ja väestötietovirastolle suostuvansa parisuhteen muuttumiseen avioliitoksi. Suostumusta ei kuitenkaan edellytetä aiemman tavoin sukupuolen vahvistamiseen. Tällä haluttiin korostaa sukupuolen vahvistamista hakevan henkilön itsemääräämisoikeutta (HE 65/2015 vp, s. 11).

2.1.1.8 Steriloimislaki

Steriloimislaisissa (283/1970) säädetään edellytyksistä, joiden täyttyessä ihmisen sterilointi voidaan tehdä. Steriloimislain 1 §:ään lisättiin translain säätämisen yhteydessä uusi 7 kohta, jonka mukaan sterilointiin voidaan mainitun lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä, kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Steriloimisesta päättää tällöin kaksi lääkäriä. Lainkohdan perusteluissa todetaan, että koska oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista vain sillä edellytyksellä, että henkilö on lisääntymiskyvytön, on sterilimoimislaisissa tarpeen mahdollistaa sterilointi myös tilanteissa, joissa hakija kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen (HE 56/2001 vp, s. 14).

Käytännössä hormonihoidojen sivuvaikutuksena ilmenevän hedelmättömyyden on tulkittu täyttävän translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen siitakin huolimatta, että hedelmällisyys saattaa palautua, jos hormonihoidot lopetetaan.

2.1.1.9 Sukupuoleen sidottu lainsäädäntö

Translain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on lain 5 §:n mukaan pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä.

Merkittävä säädös on asevelvollisuuslaki (1438/2007). Sen 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta, jollei mainitussa laissa toisin säädetä. Naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta säädetään naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetussa laissa (194/1995).

Naisille ja miehille erillisistä tiloista säädetään useissa laeissa ja asetuksissa. Työpaikkojen turvallisuus- ja terveysvaatimuksista annetun valtioneuvoston asetuksen (577/2003) mukaan peseytymis-, pukeutumis- ja lepotiloja sekä käymälöitä tulee tarvittaessa olla erikseen miehille ja naisille. Työministeriö on antanut vuonna 1994 päätöksen rakennustyömaiden henkilöstötiloista (977/1994), jonka mukaan pukeutumis-, peseytymis-, vaatteiden kuivatus- ja säilytys- sekä käymälätilat on järjestettävä erikseen miehille ja naisille. Suurten yleisötilaisuuksien hygieniasista järjestelyistä ja jätehuollosta annetussa sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa (405/2009) säädetään, että suuressa yleisötilaisuudessa on oltava käytettävissä riittävästi asianmukaisesti varustettuja käymälöitä sekä miehille että naisille.

Myös naisille ja miehille erillisistä pukineista on sääntelyä. Muun ohella pelastustoimen, rajavartiolaitoksen ja rikosseuraamuslaitoksen virkapuvuista on oltava erikseen naisten ja miesten mallit (sisäministeriön asetus pelastustoimen virkapuvusta sekä pelastusviranomaisen henkilökortista 507/2011 ja sisäministeriön asetus rajavartiolaitoksen virkapuvusta ja rajavartiomiehen tunnuksesta 654/2005; oikeusministeriön asetus Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten virkapuvusta sekä suoja- ja erityisvaatetuksesta 1126/2016).

2.1.1.10 Terveysthuoltoon koskeva lainsäädäntö

Terveysthuollon lainsäädännössä on säännöksiä, jossa viitataan naiseen. Sääntely liittyy erityisesti lisääntymisterveysteen liittyviin kysymyksiin, eli raskauteen, sterilointiin, hedelmöityshoitoihin sekä raskauteen liittyviin terveysthuoltoihin.

Terveysthuoltolain (1326/2010) 15 §:n mukaan kunnan, jatkossa hyvinvointialueen, on järjestettävä alueensa raskaana olevien naisten, lasta odottavien perheiden sekä alle oppivelvollisuusikäisten lasten ja heidän perheidensä neuvolapalvelut. Palveluiden tarkemmasta sisällöstä säädetään mainitun 15 §:n 2 momentissa sekä neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveysthuollosta annetussa valtioneuvoston asetuksessa (338/2011), jossa myös viitataan lasta odottavaan naiseen ja äitiin (1, 7 ja 15 §).

Laissa raskauden keskeyttämisestä (239/1970) säädetään edellytyksistä, joiden täyttyessä raskaus voidaan naisen pyynnöstä keskeyttää. Myös lain nojalla annetuissa raskauden keskeyttämisestä annetun asetuksen (359/1970) 1 §:ssä sekä raskauden keskeyttämistä ja sterilointia koskevista lomakkeista annetussa sosiaali- ja terveystministeriön asetuksessa (1063/2008) viitataan naiseen. Steriloimislain 6 §:ssä säädetään steriloinnin suorittamisesta raskauden keskeyttämisen yhteydessä naisen pyynnöstä.

Hedelmöityshoitoista annetun lain (1237/2006) 1 §:n 1 momentin mukaan laissa säädetään sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi.

Hedelmöityshoitoista annetun lain 2 §:n 1 kohdan mukaan laissa tarkoitetaan parilla naista ja miestä, jotka elävät keskenään avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa taikka kahta naista, jotka elävät keskenään avioliitossa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Hoitoa saavalla tarkoitetaan 2 §:n 2 kohdan mukaan paria tai sellaista naista, joka ei elä avioliitossa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Naiseen, mieheen tai sukupuolia vastaaviin vanhemmuusnimikkeisiin viitataan laissa ja sen nojalla annetussa sosiaali- ja terveystministeriön asetuksessa (825/2007) useassa eri kohdassa.

Seulonnoista säädetään seulonnoista annetussa valtioneuvoston asetuksessa (339/2011). Seulonnoilla tarkoitetaan 1 §:n mukaan väestön tai tietyn väestöosan tutkimuksia tai näyttöjen ottamista tietyn taudin tai sen esiasteen toteamiseksi tai taudin aiheuttajan löytämiseksi. Asetuksen 2 §:n 1 momentin mukaan valtakunnallisen seulontaohjelman mukaisia seulontoja ovat muun muassa 1 kohdan mukaiset rintasyöpäseulonnat 50–69-vuotiaille, vuonna 1947 tai sen jälkeen syntyneille naisille 20–26 kuukauden välein ja 2 kohdan mukaiset kohdunkaulasyövän seulonta 30–65-vuotiaille naisille viiden vuoden välein. Kutsut seulontoihin lähetetään väestötietojärjestelmässä olevan sukupuolittiedon mukaisesti. Asetuksessa säädetään myös raskaana oleville tehtävistä seulonnoista, mutta tältä osin asetuksessa ei viitata naiseen tai äitiin.

Mainituissa laeissa ja asetuksissa (pois lukien aiemmin kuvattu steriloinnislain 1 §) ei ole transsukupuolisia koskevia erityissäännöksiä.

2.1.1.11 Lääketieteellistä tutkimusta koskeva lainsäädäntö

Lääketieteellisellä tutkimusta koskevassa lainsäädännössä säädetään edellytyksistä suorittaa lääketieteellinen tutkimus. Lääketieteellinen tutkimus on käsitteellisesti tutkimusta, jossa puututaan ihmisen, sikiön tai alkion koskemattomuuteen fyysisesti tai psyykkisesti. Raskaana olevia suojelemaan tutkimuslainsäädännössä siten, että heidän osallistumisensa tutkimukseen edellyttää erityisten edellytysten täyttymistä. Raskaana olevan ja imettävän naisen tutkimuksen

osallistumisen edellytyksiä koskevaa lainsäädäntöä on Suomessa suoraan sovellettavissa EU-säädöksissä eli EU:n kliinisiä lääketutkimuksia koskevassa asetuksessa (536/2014, 33 artikla), kliinisiä laitetutkimuksia ja in vitro-diagnostiikkaan koskevia suorituskyvyn arviointitutkimuksia sääntelevissä lääkinnällisiä laitteita koskevissa EU-asetuksissa (745/2017, 66 artikla ja 746/2017, 62 artikla) sekä kansallisessa lääketieteellisestä tutkimuksesta annetussa laissa (488/1999), tutkimuslaki, 9 §). Tutkimuslain uusimman uudistuksen (984/2021, voimaan 31.1.2022) hallituksen esityksen perusteluissa selvennetään, että pykälän raskaana olevaa ja imettävää naista koskevia sääntöjä sovelletaan myös silloin, jos tutkittava on vahvistanut sukupuolensa mieheksi translain mukaisesti tai jos hänen sukupuoli-identiteettinsä ei muuten ole naisen, ja henkilö on raskaana tai hän imettää (HE 18/2020 vp, s. 151). Tutkimuslaissa säädetään myös alkiotutkimuksen tekemisen edellytyksistä, ja myös näissä säännöksissä viitataan naiseen (2, 11 ja 12 §).

2.1.1.12 Isyyslaki

Isyyslain (11/2015) 2 §:n 1 momentin mukaan aviomies on lapsen isä, kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana (niin sanottu isyysoletama). Ratkaiseva on synnyttäneen äidin aviopuolison oikeudellinen sukupuoli lapsen syntymän hetkellä. Jos hänen oikeudellinen sukupuolensa on mies, häneen sovelletaan isyysoletamaa.

Muissa tapauksissa isyys vahvistetaan Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä siten kuin isyyslain 3 §:ssä säädetään. Pykälän 2 momentin mukaan lapsen isä on se, joka on siittänyt lapsen tai jonka siittiötä on käytetty äidin hedelmöittämiseen niin sanotulla kotinseminaatiolla. Pykälän 3 momentissa säädetään lisäksi isyyden määräytymisestä niissä tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoidoista annetussa laissa tarkoitetulla tavalla. Säännöksen mukaan, jos lapsen äidille on annettu hedelmöityshoidoista annetun lain 1 §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa ja lapsi on syntynyt annetun hoidon tuloksena, lapsen isä on mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hoitoon. Jos hoitoa on annettu naiselle yksin, lapsen isä on mies, jonka siittiötä on käytetty hoidossa, jos mies on ennen hoidon antamista tai yhteisymmärryksessä äidin kanssa hoidon antamisen jälkeen suostunut isyyden vahvistamiseen mainitun lain 16 §:n 2 momentin mukaisesti.

Lain perusteluissa todetaan, että jos miehen oikeudellinen sukupuoli 3 §:n 2 momentissa tarkoitettuna tapahtuman (siittäminen tai siittiöiden käyttäminen äidin hedelmöittämiseen) tai 3 momentissa tarkoitettuna suostumuksen (suostumus hedelmöityshoitoon) antamisen jälkeen mutta ennen lapsen syntymää vahvistetaan naiseksi, tämä seikka ei estä isyyden vahvistamista (HE 91/2014 vp, s. 31.) Ratkaisevaa on oikeudellinen sukupuoli siittämisen, siittiöiden käyttämisen tai suostumuksen hetkellä. Jos suostumus on annettu miehenä, henkilö vahvistetaan isäksi.

2.1.1.13 Äitiyslaki

Äitiyslain (253/2018) 2 §:n mukaan lapsen äiti on se, joka on synnyttänyt lapsen. Äitiyden toteaminen ei edellytä sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö on nainen. Äitiyslain säätämiseen johdaneessa kansalaisaloitteessa pykälää perustellaan sillä, että sellaisissa harvoin esiintyvissä tilanteissa, joissa henkilön oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu mieheksi, mutta hän on säilyttänyt anatomisen sukupuolensa mukaisen suvunjatkamiskyvyn naisena, on mahdollista, että lapsen synnyttänyt henkilö on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Säännös mahdollistaa äitiyden toteamisen näissäkin tilanteissa. (KAA 3/2016 vp, s. 28.)

Kansalaisaloitteessa ehdotettua äitiyslakia käsitellyt eduskunnan lakivaliokunta kiinnitti miehennäkönsä huomiota edellä mainittuun perusteluun ja totesi säännöksen vastaavan oikeusministeriöltä saamansa selvityksen perusteella asiallisesti nykytilaa. Valiokunnan mielestä ehdotettu

säännös ja perustelut olivat myös lapsen edun mukaisia, sillä jos lapsen synnyttävää henkilöä ei perusteluissa kuvatussa tapauksessa pidettäisi lapsen äitinä, lapsen synnyttävän henkilön ja hänen lapsensa välille ei syntyisi minkäänlaista oikeudellista suhdetta. Tämä johtuu siitä, että lapsen synnyttänyttä miestä ei voitaisi pitää myöskään isyyslain mukaisena isänä, koska isyyslain mukaan isyys perustuu joko isyysolettamaan eli avioliittoon synnyttäjän kanssa (2 §) tai isyuden tunnustamiseen, mutta se ei perustu lapsen synnyttämiseen. Lakivaliokunta myös totesi, ettei käsillä oleva kansalaisaloite sisältänyt säännösehdotuksia transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuudesta ja että siihen liittyvät erityiskysymykset on perusteltua ja tarkoituksenmukaista ratkaista erikseen siinä yhteydessä, kun sosiaali- ja terveysministeriössä arvioidaan translain muutostarpeita. (LaVM 1/2018 vp, s. 5.)

2.1.1.14 Etuuslainsäädäntö

Etuuslainsäädännössä etuuden hakijan tai saajan sukupuolella ei ole merkitystä, sillä etuuksien saamisen edellytykset ovat samat henkilön sukupuolesta riippumatta. Oikeus lapsen perusteella maksettaviin etuuksiin, kuten lapsilisään, lasten hoidon tukiin tai lapsikorotuksiin, on määritelty hieman eri tavoin eri etuuslaeissa. Oikeus voi olla sidottu oikeudelliseen vanhemmuuteen, huoltajuuteen tai tosiasialliseen lapsen huollosta vastaamiseen. 1.8.2022 voimaan tulevan perhevapaauudistuksen myötä myös sairausvakuutuslain (1224/2005) vanhempainpäivärahoja sekä työ-sopimuslain (55/2001) perhevapaita koskevat säännökset ovat sukupuolineutraalit. Lapsen oikeudellisilla vanhemmilla on sukupuolesta riippumatta yhtäläinen oikeus saada vanhempainrahaa ja jäädä työstään vanhempainvapaalle lapsen hoidon vuoksi. Loppuraskaudesta maksettavaan raskausrahaan sekä raskausvapaaseen puolestaan on oikeus raskaana olevalla henkilöllä oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta.

Muista etuuslaeista poiketen äitiysavustuslaissa (477/1993) hakijan sukupuolella on merkitystä säädettäessä avustuksen tavoitteista sekä oikeudesta avustukseen. Lain 1 §:n mukaan äitiysavustus maksetaan naiselle äidin ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Äitiysavustuslain 2 §:n mukaan oikeus avustukseen on naisella, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Lisäksi edellytyksenä on, että nainen ennen raskaudentilansa neljännen kuukauden päättymistä on käynyt terveystarkastuksessa terveyskeskuksessa tai lääkärin vastaanotolla.

Kansaneläkelain (568/2007) 40 §:n 3 momentissa säädetään täysorvon lapsen oikeudesta lapseneläkkeeseen. Pykälän 3 momentin mukaan täysorvolla lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen samanaikaisesti kahden edunjättäjän jälkeen, joista toinen voi olla muukin kuin lapsen oma vanhempi. Lapsi on täysorpo, kun hänen molemmat omat vanhempansa ovat kuolleet. Täysorpona pidetään myös lasta, jonka äiti on kuollut ja lapsen isän isyyttä ei ole vahvistettu.

2.1.1.15 Kotikuntalaki

Kotikuntalain (201/1994) 2 §:n 1 momentin mukaan henkilön kotikunta on jäljempänä samassa laissa säädetyn poikkeuksin se kunta, jossa hän asuu. Vastasyntyneen lapsen kotikunta on se kunta, jossa hänen äidillään on kotikunta lapsen syntyessä.

Kotikuntalain 6 a §:n 1 momentin mukaan ulkomailla vakinaisesti asuvan Suomen kansalaisen väestökirjanpitokunta on se kunta, joka viimeksi oli hänen kotikuntansa Suomessa. Pykälän 2 momentissa säädetään, että jos Suomen kansalaisella ei ole ollut kotikuntaa Suomessa, hänen väestökirjanpitokuntansa määräytyy äidin, isän tai puolison kotikunnan taikka väestökirjanpitokunnan mukaan mainitussa järjestyksessä. Väestökirjanpitokunta on se kunta, joka hänen saadessaan Suomen kansalaisuuden oli hänen vanhempansa tai puolisonsa kotikunta tai väestökir-

janpitokunta. Jos vanhemmilla tai puolisoilla ei ollut tällöin kotikuntaa eikä väestökirjanpitokuntaa Suomessa, väestökirjanpitokunta on Helsinki. Merkintä väestökirjanpitokunnasta tehdään, kun henkilön tiedot merkitään ensimmäisen kerran väestötietojärjestelmään.

Äitiyslain 52 §:n mukaan, jos lapsella on äitiyslain nojalla kaksi äitiä, kotikuntalain 2 ja 6 a §:ää lapsen synnyttäneeseen äitiin sovelletaan, mitä mainituissa pykälissä säädetään äidistä, ja äitiyslain 3 §:n 1 momentissa tarkoitettuun äitiin (hedelmöityshoitoon annetun suostumuksen perusteella vahvistettu äiti) sovelletaan, mitä mainituissa kotikuntalain pykälissä säädetään isästä.

2.1.1.16 Kansalaisuuslaki

Suomen kansalaiselle syntyneen lapsen oikeudesta saada Suomen kansalaisuus säädetään kansalaisuuslain (359/2003) 9 §:ssä. Kansalaisuuslain 9 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan lapsi saa Suomen kansalaisuuden syntyessään, jos hänen äitinsä on Suomen kansalainen. Isältään lapsi saa 9 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan syntyessään Suomen kansalaisuuden, jos isä on avioliitossa lapsen äidin kanssa (a alakohta) tai jos lapsi syntyy Suomessa ja miehen isyys vahvistetaan (b alakohta). Suomen kansalaisuuden periytyminen isältä edellyttää siten joko sitä, että lapsen vanhemmat ovat keskenään avioliitossa, tai sitä, että lapsi syntyy Suomessa ja miehen isyys vahvistetaan. Lapsi saa 9 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan syntyessään Suomen kansalaisuuden myös siinä tapauksessa, että isä on kuollut mutta oli kuollessaan Suomen kansalainen. Edellytyksenä on lisäksi se, että isä oli kuollessaan avioliitossa lapsen äidin kanssa (a alakohta) tai että lapsi syntyy Suomessa ja miehen isyys lapseen vahvistetaan (b alakohta).

Kansalaisuuslain 9 §:n 3 momentissa säädetään kansalaisuuden saamisesta tilanteessa, jossa lapsella on äitiyslain nojalla kaksi äitiä. Lapsen synnyttäneeseen äitiin sovelletaan, mitä 1 momentin 1 kohdassa säädetään äidistä (äiti on Suomen kansalainen). Äitiyslain 3 §:n 1 momentissa tarkoitettuun äitiin (äitiys voidaan vahvistaa hedelmöityshoitoon annetun suostumuksen perusteella) puolestaan sovelletaan, mitä 1 momentin 2 kohdan b alakohdassa ja 3 kohdan b alakohdassa säädetään isästä. Vahvistettu äiti rinnastuu kansalaisuuslaissa vahvistettuun isään.

Voimassa olevan kansalaisuuslain 11 §:n mukaan lapsi saa Suomen kansalaisuuden suoraan lain nojalla myös vanhempiensa solmiessa avioliiton. Pykälän 1 momentin mukaan lapsi saa kansalaisuuden vanhempiensa avioliiton solmimisesta lukien, jos mies oli lapsen syntyessä ja on siitä lähtien ollut Suomen kansalainen ja miehen isyys lapseen on vahvistettu ennen avioliiton solmimista. Pykälän 2 momentin mukaan lapsi saa kansalaisuuden kuitenkin isyyden vahvistamispäivästä lukien, jos isyys vahvistetaan vasta avioliiton solmimisen jälkeen ja isä on edelleen Suomen kansalainen. Lapsi saa kansalaisuuden isyyden vahvistamispäivästä lukien myös siinä tapauksessa, että isä on kuollut avioliiton solmimisen jälkeen ja oli kuollessaan Suomen kansalainen.

Lisäksi lapsi saa joissain tilanteissa Suomen kansalaisuuden kansalaisuusilmoituksella kansalaisuuslain 26 §:n perusteella. Näin on lähinnä silloin, kun lapsi on syntynyt ulkomailla ja vain hänen isäkseen tai äidikseen vahvistetulla henkilöllä on Suomen kansalaisuus. Myös kansalaisuuden saaminen ilmoituksen perusteella edellyttää sitä, että lapsen isällä tai äidillä on ollut Suomen kansalaisuus lapsen syntyessä. Pykälän 1 kohta koskee tilannetta, jossa lapsi syntyy Suomessa ja isyys tai äitiys vahvistetaan vasta hänen täytettyään 18 vuotta. Avioituminen alle 18 vuoden ikäisenä rinnastetaan kohdassa 18 vuoden täyttämiseen. Pykälän 2 kohta koskee puolestaan tilannetta, jossa lapsi syntyy Suomen ulkopuolella ja isyys tai äitiys on vahvistettu.

Kansalaisuuslakia ollaan muuttamassa. Muutoksessa muun muassa kansalaisuuden saamista uudistettaisiin niin, että lapsi saisi syntyessään Suomen kansalaisuuden suomalaiselta äidiltä tai isältään samoin perustein aina suoraan lain nojalla. Olennaista olisi se, että vanhempi on lapsen

syntymähetkellä Suomen kansalainen. Jos Suomen kansalaisen vanhemmuus vahvistettaisiin lapsen syntymän jälkeen, lapsen katsottaisiin takautuvasti saaneen Suomen kansalaisuuden jo syntyessään. Lain muuttamista koskeva hallituksen esitys on ollut lausunnolla 1.10.-12.11.2021. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa keväätistuntokaudella 2022. Muutosten olisi tarkoitus tulla voimaan vuoden 2023 alusta lukien.

2.1.1.17 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 6 §:ssä säädetään lapsen huoltajista lapsen syntymän perusteella. Pykälän mukaan lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin äiti, joka on synnyttänyt lapsen.

Lain 6 a §:n 2 momentin mukaan, jos lapsen synnyttänyt äiti on yksin lapsensa huoltaja ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi, myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu.

2.1.1.18 Vankeus- ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta

Vankeuslain (767/2005) 5 luvun 1 §:n 3 momentin ja tutkintavankeuslain (768/2005) 3 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (841/2006) 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri selleissä. Sekä vankeuslain että tutkintavankeuslain mukaisesti toteutettavien henkilötarkastusten ja päihitteettömyyden valvonnan suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa (ks. vankeuslain 16 luvun 9 §, joka tulee muun muassa tältä osin muutettuna voimaan 4.4.2022, ja 17 luvun 7 § sekä tutkintavankeuslain 11 luvun 9 §, joka tulee muun muassa tältä osin muutettuna voimaan 4.4.2022, ja 12 luvun 7 §). Vastaava säännös on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (10 luvun 6 §:n 2 momentti). Myöskään pakkokeinolain 806/2011 33 §:n mukaan henkilönkatsastusta ei saa toimittaa tutkittavan kanssa eri sukupuolta oleva muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö.

2.1.1.19 Rikoslaki

Rikoslain (39/1889) 21 luvun 4 §:ssä säädetään rangaistavaksi lapsensurma. Pykälän 1 momentin mukaan nainen, joka synnytyksestä johtuvassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa, on tuomittava lapsensurmasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Rikoslain 22 luvussa säädetään sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta.

Luvun 1 §:ssä säädetään rangaistavaksi laitton raskauden keskeyttäminen. Pykälän 1 momentin mukaan joka ilman raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa (239/1970 edellytettyä lupaa tai muuten oikeudettomasti keskeyttää toisen raskauden, on tuomittava laittomasta raskauden keskeyttämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Pykälän 3 momentin mukaan naista, jonka raskauden keskeyttämisessä 1 tai 2 momentissa tarkoitettussa teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta.

Saman luvun 2 §:ssä säädetään laittoman raskauden keskeyttämisen törkeästä tekemuodosta. Sen 1 momentin mukaan jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä aiheutetaan vakava vaara naisen hengelle tai terveydelle taikka rikos tehdään vastoin naisen tahtoa, ja rikos on myös konaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Rikoslain 22 luvun 3 §:ssä säädetään laittomasta alkioon puuttumisesta. Pykälän 1 kohdan mukaan joka ryhtyy alkiotutkimukseen ilman tutkimuslain 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua Sosiaalija terveysalan lupa- ja valvontaviraston lupaa tai tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sukulajien luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta taikka sikiötutkimukseen ilman tutkimuslain 14 §:ssä tarkoitettua raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta, on tuomittava laittomasta alkioon puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

2.1.2 Kansainväliset ja alueelliset ihmisoikeusvelvoitteet ja -sitoumukset sekä ihmisoikeusmekanismit

Yhdistyneet kansakunnat

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 59 ja 60/1991) tavoitteena on turvata lasten hyvän elämän ja kasvun perusedellytykset. Sopimus tuli Suomen osalta voimaan 20.7.1991. YK:n lapsen oikeuksien komitea valvoo YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanoa sopimusvaltioissa. Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien komitea ohjaa lapsen oikeuksien sopimuksen tulkintaa ja täytäntöönpanoa julkaisemalla yleiskommentteja.

Sopimuksessa on neljä keskeistä yleisperiaatetta, jotka tulee huomioida myös muiden sopimuksen takaamien oikeuksien tulkinnassa: lapsen etu (3 artikla 1 kohta), lapsen oikeus saada näkemys huomioon otetuksi (12 artikla), syrjinnän kieltäminen (2 artikla) sekä lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla).

Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat ja takaavat yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäyttövallan alaisille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua. YK:n lapsen oikeuksien komitea hyväksyi vuonna 2013 yleiskommentin nro 15 (CRC/C/GC/15) lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta (24 artikla), jonka mukaan syrjinnän kieltäminen koskee myös sukupuoli-identiteettiä (kohta 8).

Sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. YK:n lapsen oikeuksien komitea hyväksyi vuonna 2013 yleiskommentin nro 14 (CRC/C/GC/14) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla 1 kohta). Yleiskommentin mukaan lapsen edun arviointi on ainutkertainen toimenpide, joka tulisi suorittaa kussakin yksittäisessä tapauksessa ottaen huomioon kutakin lasta, lapsiryhmää tai yleisesti lapsia koskevat erityisolosuhteet. Nämä olosuhteet liittyvät kyseessä olevan tai kyseessä olevien lasten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, joita ovat muun muassa ikä, sukupuoli, kehitystaso, kokemukset ja vähemmistöryhmään kuuluminen (kohta 48). Lisäksi todetaan, että lapsen henkilöllisyyteen kuuluvat sellaisia ominaisuuksia kuten esimerkiksi sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen. Lasten erilaisuus on otettava huomioon lapsen etua arvioitaessa (kohta 55). Lapsen edun arvioinnissa on lisäksi huomioitava, että lapsen val-

miudet kehittyvät. Päätöksentekijöiden tulisi näin ollen harkita toimenpiteitä, joita voidaan tarvittaessa tarkistaa tai muuttaa sen sijaan, että he tekisivät lopullisia ja peruuttamattomia päätöksiä (kohta 84).

YK:n lapsen oikeuksien komitea on hyväksynyt vuonna 2003 nuorten terveyttä ja kehitystä koskevan yleiskommentin nro 4 (CRC/GC/2003/4), jonka mukaan vanhempien tai muiden lapsesta oikeudellisesti vastuussa olevien henkilöiden on toteutettava huolellisesti oikeutensa ja vastuunsa tarjota nuorisoiikaisille lapsilleen ohjausta ja neuvoa, jotta nämä pystyvät käyttämään oikeuksiaan. Heillä on velvollisuus ottaa huomioon nuorten näkemykset näiden iän ja kehitystason mukaisesti ja järjestää turvallinen ja kannustava ympäristö, jossa nuori voi kehittyä. Nuorten perhepiiriin jäsenten on tunnustettava nuoret aktiivisiksi oikeuksien haltijoiksi, joilla on valmiudet kehittyä täysivaltaisiksi ja vastuullisiksi kansalaisiksi, jos he saavat asianmukaista ohjausta ja neuvoa (kohta 7).

Lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artiklan 2 kohdan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti. Lasten oikeuksien komitea muistuttaa lapsen oikeuksien täytäntöönpanoa varhaislapsuudessa koskevassa yleiskommentissaan nro 7 vuodelta 2005 (CRC/C/GC/7/Rev.1), että 6 artikla kattaa kaikki kehityksen näkökohdat ja että pikkulapsen terveys ja psykososiaalinen hyvinvointi ovat monilta osin riippuvaisia toisistaan (kohta 10).

Lapsen oikeuksien sopimuksen 8 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan lapsen oikeutta säilyttää henkilöllisyytensä, myös kansalaisuutensa, nimensä ja sukulaissuhteensa niin kuin lainsäädännössä niistä määrätään ilman, että niihin puututaan laittomasti.

Sopimuksen osallisuutta koskevan 12 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lisäksi sopimuksen 17 artiklassa on lapsen oikeutta tietoon koskeva säännös.

Sopimuksen 24 artiklan 1 kohta mukaan sopimusvaltiot tunnustavat, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Sopimusvaltiot pyrkivät varmistamaan, ettei yksikään lapsi joudu luopumaan oikeudestaan nauttia tällaisista terveyspalveluista. Lasten oikeuksien komitean vuonna 2013 hyväksymän artiklaa koskevan yleiskommentin nro 15 (CRC/C/GC/15) mukaan voidakseen toteuttaa täysimääräisesti kaikkien lasten oikeuden terveyteen, sopimusvaltioiden velvollisuutena on varmistaa, ettei lasten terveys vaarannu syrjinnän takia, joka on merkittävä haavoittuvuudelle altistava tekijä (kohta 8). Jotta lasten oikeus terveyteen toteutuisi, toimenpiteitä tulisi kohdistaa epäedullisessa asemassa oleviin (kohta 11).

YK:n lapsen oikeuksien komitea on vuonna 2016 hyväksymässään yleiskommentissa nro 20 lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (CRC/C/GC/20) korostanut valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten fyysistä ja psykologista koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Yleiskommentin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat yleisesti vainoa, mukaan lukien hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, leimaamista, syrjintää ja kiusaamista sekä syrjäyttämistä kasvatuksen ja koulutuksen piiristä, ja he jäävät vaille perheen ja yhteiskunnan tukea tai pääsyä seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin ja -tietoihin. Ääritapauksissa he joutuvat seksuaalisen hyväksikäytön, raiskauksen ja väkivallan kohteeksi. Näihin kokemuksiin liittyy alhainen itsetunto, muita korkeampi masentuneisuus ja itsetuhoisuus sekä kodittomuus (kohta 33).

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (SopS 67 ja 68/1986; CEDAW-sopimus) tavoitteena on edistää ihmisoikeuksien tasa-arvoista toteutumista naisten osalta. Sopimus tuli Suomen osalta voimaan vuonna 1986. CEDAW-sopimuksen noudattamista ja täytäntöönpanoa valvoo CEDAW-sopimuksella perustettu CEDAW-komitea. Yleissopimuksen 1 artiklan mukaan yleissopimuksessa "naisten syrjintä" tarkoittaa kaikkea sellaista sukupuolen perusteella tapahtuvaa syrjintää, poissulkemista tai rajoittamista, jonka vaikutus tai tarkoitus on heikentää naisille -- miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta ja siviilisäädystä että riippumatta -- kuuluvien yhtäläisten ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai toteuttamista poliittisella, taloudellisella, yhteiskunnallisella, sivistyksellisellä, kansalaisoikeuksiin liittyvällä tai muilla aloilla, tai mitätöidä nämä oikeudet. Yleissopimuksen 2 artiklan mukaan sopimusvaltiot tuomitsevat naisten syrjinnän kaikki muodot ja ryhtyvät kaikin asianmukaisin keinoin viipymättä poistamaan naisiin kohdistuvaa syrjintää. CEDAW-komitea on korostanut artiklaa 2 koskevassa yleiskommentissaan nro 28 (CEDAW/C/GC/28) intersektionaalisuutta ja todennut sukupuoleen perustuvan syrjinnän olevan erottamattomasti kytkeytynyt muihin naisiin vaikuttaviin tekijöihin kuten sukupuoli-identiteettiin (kohta 18). Yleissopimuksen 5 artiklan 1 kohdan a alakohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin muuttaakseen miesten ja naisten sosiaalisia ja sivistyksellisiä käyttäytymiskaavoja poistaakseen ennakkoluulot ja tapaan tai muuhun perustuvat käytännöt, joiden lähtökohdiana on käsitys jommankumman sukupuolen alemmuudesta tai ylemmyydestä tai kaavamainen miesten ja naisten roolijako.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976; TSS-sopimus), tuli Suomen osalta voimaan 3.1.1976. TSS-sopimuksen täytäntöönpanoa valvoo TSS-komitea, joka antaa yleiskommenteja yleissopimuksen tulkinnasta. TSS-sopimuksen 12 artiklan mukaan yleissopimuksen sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden nauttia korkeimmasta saavutettavissa olevasta ruumiin- ja mielenterveydestä. 2 artiklassa taattua oikeutta seksuaali- ja lisääntymissterveyteen koskevan yleiskommentin (E/C.12/GC/22) mukaan suojelevollisuuden rikkominen tapahtuu, kun valtio ei ryhdy tehokkaisiin toimiin estääkseen kolmansia osapuolia heikentämästä seksuaali- ja lisääntymisterveysoikeuden toteutumista. Tämä pitää sisällään sen, että valtio ei onnistu kieltämään ja tekemään toimia kaikenlaisen väkivallan ehkäisemiseksi, joka kohdistuu muun muassa transsukupuolisiin ja intersukupuolisiin henkilöihin. Suojelevollisuuden rikkominen pitää sisällään myös sen, että valtio ei onnistu kieltämään esimerkiksi haitallisia käytäntöjä liittyen pakkosterilisaatioon.

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto julkaisi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksia koskevan raportin vuonna 2011 (Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights 17.11.2011, A/HRC/19/41). Raportissa tarkastellaan keskeisiä ihmisoikeuksiin liittyviä huolenaiheita, joihin jäsenvaltioiden tulee kiinnittää huomiota. Sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskeviin huolenaiheisiin on raportissa sisällytetty havainto, jonka mukaan joissakin valtioissa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen edellyttää asianomaisen henkilön sterilointia ja/tai naimattomuutta. Viimeksi mainitussa tapauksessa saatetaan lisäksi edellyttää, että naimisissa oleva henkilö eroaa puolisostaan, jotta hänen sukupuolensa voidaan vahvistaa oikeudellisesti. Raportissa YK:n ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee, että jäsenvaltiot mahdollistavat transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli-identiteettin mukaisen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ja saattavat voimaan asianmukaiset menettelyt, jotta asianomaiset henkilöt voivat saada sukupuoli-identiteettinsä mukaiset henkilöllisyystodistukset ja muut vastaavat asiakirjat ilman, että heidän muita ihmisoikeuksiaan loukataan. Raportissa viitataan kansainvälisen asiantuntijaryhmän laatimiin Yogyakartaan periaatteisiin esimerkkinä ohjeistosta, jonka toteuttamiseen useat jäsenvaltiot ovat sitoutuneet ja joka tarjoaa välineistön eräiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvien kysymyksien ratkaisemiseen.

YK:n ihmisoikeusneuvosto perusti vuonna 2016 seksuaalista suuntautumista ja sukupuoli-identiteettiä käsittelevän itsenäisen asiantuntijan tehtävän (Independent Expert on Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity), jota on hoitanut 2018 lähtien Victor Madrigal-Borloz. Hän luovutti vuonna 2018 YK:n yleiskokoukselle raportin koskien sukupuolen oikeudellista tunnustamista ja transsukupuolisuuden poistamista tautiluokituksesta (A/73/152). Hän tuo raportissaan esille eräitä keinoja, joilla turvataan sukupuoli-identiteetin kunnioittaminen. Hän kehottaa jäsenvaltioita ottamaan käyttöön oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen menettelyn, joka on yksinkertainen, saavutettavissa oleva ja luottamuksellinen hallinnollinen prosessi, perustuu asianomaisen henkilön itsemääräämiseen sekä turvaa vapaan ja tietoon perustuvan suostumuksen siten, ettei sukupuolen vahvistamisen ehdoksi aseteta lääketieteellisiä ja/tai psykologisia lausuntoja, jotka ovat luonteeltaan kohtuuttomia tai patologisoivia. Menettelyn tulisi olla maksuton siinä määrin kuin mahdollista. Menettelyn tulisi lisäksi tunnustaa ja tunnustaa ei-binääriset identiteettikokemukset.

YK:n riippumaton asiantuntija antoi kesällä 2021 YK:n Ihmisoikeusneuvostolle ja yleiskokoukselle kaksiosaisen raportin, joka käsittelee sukupuolta (A/HRC/47/27 (The law of inclusion) ja A/76/152 (Practices of exclusion)). Ihmisoikeusneuvostolle antamassa raportissaan (A/HRC/47/27) hän toistaa suosituksen, jonka mukaan valtioiden tulisi mahdollistaa sukupuoli-identiteetin oikeudellinen tunnustaminen tavalla, joka on yhteensopiva syrjinnän vapautta koskevien oikeuksien, yhdenvertaisen oikeussuojan, yksityisyyden, identiteetin ja sananvapauden kanssa ja toteuttaa kaikki tarvittavat toimenpiteet, jotta tällainen tunnustaminen perustuu hakijan itsemääräämisoikeuteen ja on yksinkertainen hallinnollinen prosessi eikä siihen liity loukkaavia vaatimuksia, kuten lääkärintodistusta, leikkausta, hoitoa, sterilointia tai avioeroa. Sen tulisi sisältää muiden kuin binaaristen identiteettien tunnustamisen sekä varmistaa, että alaikäisillä on mahdollisuus tunnustaa sukupuoli-identiteettinsä. Lisäksi riippumaton asiantuntija suosittelee, että valtiot kaksinkertaistaisivat ponnistelunsa kaikkien sukupuoliseen suuntautumiseen ja/tai sukupuoli-identiteettiin liittyvien patologisten jäänteiden poistamiseksi (kohta 91 ja 92).

YK:n riippumaton asiantuntija on todennut raportissaan A/73/152 (Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity) vuonna 2018 että se, ettei lapsilla ole mahdollisuutta saada oikeudellista sukupuoltaan vahvistettua lisää syrjinnän, hyväksikäytön, väkivallan ja vainon uhkaa (kohta 33).

Euroopan neuvosto

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 18 ja 19/1990; sellaisena kuin se on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010; Euroopan ihmisoikeussopimus) tuli Suomessa voimaan vuonna 1990. Sopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen muutoin kuin silloin, kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan artikla 8, jonka tulkinnan taustalla on henkilökohtaisen autonomian tärkeä periaate, suojelee myös yksilön henkilökohtaista piiriä, mukaan lukien oikeutta päättää identiteetistään. Sukupuolen oikeudellisen tunnustamisen kieltäminen rikkoo henkilön oikeutta yksityiselämän suojaa. ((Christine Goodwin v. The United Kingdom (no. 14793/08), kohta 90).

Sopimuksen 12 artiklan mukaan avioliittoiässä olevilla miehillä ja naisilla on oikeus mennä avioliittoon ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä säätelevien kansallisten lakien mukaisesti. Sopimuksen 14 artiklan mukaan sopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut asiaa A.M. ja muut v. Russia (no. 47220/19) koskevassa ratkaisussaan, että 14 artiklassa säädetty syrjintäkielto koskee myös sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että A.M.:n sukupuoli-identiteetti oli ollut ratkaisevana tekijänä kansallisessa tuomioistuimessa tehdyissä päätöksissä. Kantajaa oli kohdeltu eri tavalla kuin muita vanhempia lapsien tapaamisoikeuksia koskien. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi, että kyseinen sukupuoliin perustuva kohtelu ei ollut ollut oikeasuhteinen, se oli ollut puolueellinen ja vastoin yleissopimusta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi myös, että rajoitukset A.M.:n oikeuksien vanhempana ja hänen yhteytensä lapsiinsa eivät olleet ”välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa”, mikä johti yleissopimuksen 8 artiklan (oikeus yksityis- ja perhe-elämän kunnioitukseen) rikkomiseen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut asiassa Y. v. Turkey, (no. 14793/08) koskevassa ratkaisussaan, ettei sterilisaatiovaatimusta voida asettaa sukupuolen korjausoperaation ennakkoehdoksi. Asiassa valittajalta oli evätty lupa sukupuolenkorjausleikkaukseen sillä perusteella, ettei hän ollut pysyvästi kykenemätön lisääntymään eikä näin ollen täyttänyt yhtä siviililain mukaista sukupuolenvaihdon edellytyksistä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi ratkaisussaan, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista oikeutta yksityiselämän kunnioittamiseen oli rikottu.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antoi vuonna 2017 ratkaisunsa Ranskaa koskevassa asiassa A.P., Carçon and Nicot v. France (no. 79885/12). Asia koostui kolmesta valituksesta, jotka koskivat sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle asetettuja ennakkoehtoja Ranskassa. Ratkaisussa tarkasteltiin muun muassa sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ennakkoehtoina olevaa vaatimusta sterilisaatiosta ja hoidoista, jotka suurella todennäköisyydellä johtaisivat lisääntymiskyvyttömyyteen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta valtion käytäntö rikkoi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että sterilisaation johtavan operaation asettaminen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ennakkoehdoksi asettaa muutosta hakevan henkilön tilanteeseen, jossa henkilön valinta nauttia oikeudesta yksityiselämän suojaan tarkoittaa käytännössä samalla luopumista oikeudesta fyysiseen koskemattomuuteen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi saman asian toisen valittajan (52471/13) osalta, että yksilön velvollisuus osoittaa sukupuoli-identiteettiä häiriön olemassaolo sukupuoli-identiteetin oikeudellisen tunnustamisen edellytyksenä ei kuitenkaan rikkonut 8 artiklan mukaista oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen. Ratkaisussaan tuomioistuin katsoi, että sopimuspuolilla on edelleen laaja harkintavalta päättää tällaisen vaatimuksen asettamisesta. Ottaen huomioon valtioiden laajan liikkumavaran, tuomioistuin katsoi, että Ranskan viranomaiset hylätesään toisen valittajan pyynnön sukupuolimerkinnän muuttamisesta syntymätodistukseen sillä perusteella, että hän ei ollut osoittanut kärsineensä sukupuoli-identiteettiä koskevasta häiriöstä, olivat saavuttaneet tasapainon kilpailevien intressien välillä.

Suomea koskevassa asiassa Hämäläinen v. Finland (no. 37359/09) sukupuolensa miehestä naiseksi korjannut henkilö valitti, että hänen oikeuttaan yksityis- ja perhe-elämään oli loukattu

sen johdosta, että sukupuolen vahvistaminen edellytti hänen avioliittonsa muuttamista rekisteröidyksi parisuhteeksi. Valittaja vetosi valituksessaan erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta), 12 artiklaan (oikeus avioliittoon) ja 14 artiklaan (syrjinnän kieltö). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi asiaa koskevassa ratkaisussaan, ettei Euroopan ihmisoikeussopimus aseta jäsenvaltioille velvollisuutta sallia samaa sukupuolta olevien avioliittoa eikä sopimus myöskään vaadi erikoisjärjestelyitä valitusta vastaavissa tilanteissa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan Euroopassa ei ollut tapahtunut merkittävää muutosta sitten tuomioistuimen edellisen tuomion (tapaus Schalk and Kopf v. Austria, no. 30141/04) vastaavassa kysymyksessä. Eurooppalaisen konsensuksen puuttuessa, ja ottaen huomioon kyseessä olevan asian luonne, oli Suomelle annettava laaja harkintamarginaali asian sääntelyssä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei tältä osin muuttanut aiempaa linjaustaan.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi Suomen lainsäädännön tarjoavan valittajalle useita vaihtoehtoja. Nykytilan säilyttämisen tai avioeron lisäksi valittajalla oli todellinen mahdollisuus muuttaa avioliittonsa puolisonsa suostumuksella rekisteröidyksi parisuhteeksi. Näin valittaja saisi paitsi oikeudellisen sukupuolensa vahvistettua myös oikeudellisen suojan suhteelleen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että rekisteröity parisuhde tarjoaisi valittajalle ja hänen perheelleen avioliittoa vastaavan oikeudellisen suojan, eivätkä avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erot vaikuttaisi tosiasiallisesti valittajan parisuhde- tai perhetilanteeseen. Puolison suostumus oli Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tarpeen, jotta kumpaakin puolisoa voitiin suojella toistensa yksipuolisten päätösten vaikutuksilta.

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla (SopS 24/2010; biolääketiedesopimus) tuli Suomessa voimaan vuonna 2010. Biolääketiedesopimuksen tarkoituksena on suojella kaikkien ihmisarvoa ja taata ketään syrjimättä, että jokaisen koskemattomuutta ja muita oikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan biologian ja lääketieteen sovellusten alalla. Biolääketiedesopimuksen 5 artikla koskee suostumusta. Sen mukaan terveyteen kohdistuva toimenpide voidaan suorittaa vain, jos kyseinen henkilö on antanut suostumuksensa vapaasta tahdostaan ja tietoisena kaikista asiaan vaikuttavista seikoista. Terveyteen kohdistuvan toimenpiteen käsite on tarkoitettu ymmärrettäväksi laajassa merkityksessä sisältäen kaikki lääketieteelliset toimenpiteet. Tällaisia voivat olla esimerkiksi ennaltaehkäisevät toimet, sairauden määrittäminen, hoitaminen, kuntouttaminen ja tutkimukseen liittyvät toimenpiteet.

Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan (SopS 78 ja 80/2002) tarkoitus on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa. Nämä oikeudet on taattava kaikille jäsenvaltion oikeudenkäyttöpiirissä oleville henkilöille ilman syrjintää. Peruskirja tuli Suomen osalta voimaan 1.8.2002. Peruskirjan valvonta perustuu sen soveltamista koskeviin raporteihin, joita sopimuspuolet antavat määräjain. Raportit tutkitaan Euroopan sosiaalisten oikeuksien komiteassa, hallitusten välisessä komiteassa ja lopuksi Euroopan neuvoston ministerikomiteassa. Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea käsittelee lisäksi peruskirjan nojalla tehtyjä järjestökanteluja. Järjestökantelun voivat tehdä eurooppalaiset työnantaja- ja työntekijäjärjestöt, tietyt edellytykset täyttävät kansainväliset kansalaisjärjestöt sekä kansalliset työnantaja- ja työntekijäjärjestöt. Lisäksi sopimuksen osapuolena oleva valtio voi tunnustaa sen lainkäyttövallan piirissä toimivien kansallisten kansalaisjärjestöjen oikeuden tehdä järjestökanteluja sitä vastaan. Euroopan sosiaalisen peruskirjan lisäpöytäkirja järjestökantelujen järjestelmästä (SopS 75 ja 76/1998) tuli Suomen osalta voimaan vuonna 1998. Suomi on myöntänyt kaikille kansalaisjärjestöille oikeuden tehdä järjestökanteluita komitealle.

Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 11 artikla koskee oikeutta terveyden suojeluun. Artiklan mukaan varmistaa, että oikeutta terveyden suojeluun voidaan käyttää tehokkaalla

tavalla, sopimuspuolet sitoutuvat, joko suoraan tai yhteistyössä julkisten tai yksityisten järjestöjen kanssa, ryhtymään asianmukaisiin toimiin, joiden tarkoituksena on muun muassa: 1. poistaa terveyttä heikentävät syyt mahdollisuuksien mukaan, 2. järjestää neuvontapalveluja ja valistusta terveyden edistämiseksi ja rohkaista henkilökohtaisen vastuun ottamista terveyttä koskeissa asioissa, 3. ehkäistä tartuntatauteja, kansantauteja ja muita sairauksia sekä onnettomuuksia mahdollisuuksien mukaan.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on antanut vuonna 2018 päätöksen koskien vuoden 1961 peruskirjan 11 artiklaa asiassa *Transgender Europe ja ILGA-Europe vs. Tsekki* (No. 117/2015). Asiassa valittajajärjestöt pyysivät komiteaa toteamaan, että Tsekin tasavallan tilanne rikkoo 11 artiklaa joko yksin tai vuoden 1961 perusoikeuskirjan johdanto-osan syrjimättömyyslausekkeen perusteella sillä perusteella, että transsukupuolisia henkilöitä, jotka haluavat muuttaa henkilökohtaisia asiakirjojaan, koskee oikeudellinen sterilointivaatimus. Komitea totesi päätöksessään, että fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden kunnioittaminen on erottamaton osa vuoden 1961 perusoikeuskirjan 11 artiklassa taattua oikeutta terveyden suojeluun. Komitean päätöksen mukaan transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetin tunnustamiseen liitetty ehto vesittää vapaan suostumuksen ja loukkaa sen vuoksi fyysistä koskemattomuutta, toimii ihmisarvon käsitteen vastaisesti eikä sitä näin ollen voida pitää perusoikeuskirjan 11 artiklan 1 kohdassa taatun terveyden suojelua koskevan oikeuden mukaisena (kohdat 10, 74, 76 ja 86).

Euroopan neuvoston ministerikomitea suosittelee vuonna 2010 antamassaan suosituksessa toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi (CM/Rec[2010]5) jäsenvaltioita tarkastelemaan säännöllisesti oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle asetettavia ennakkovaatimuksia loukkaavien vaatimusten poistamiseksi. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön oikeudellisen sukupuolen tunnustamisen kaikilla elämänalueilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti. Jäsenvaltioiden olisi myös tarvittaessa varmistettava, että muut kuin valtion toimijat tunnustavat sukupuolenkorjauksen vastaavasti ja tekevät vastaavat muutokset keskeisten asiakirjojen, kuten opinto- ja työtodistusten, osalta (kohdat 20 ja 21).

Samassa suosituksessaan ministerikomitea suosittelee terveyden osalta, että jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että korkeinta saavutettavissa olevaa terveyden tasoa voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että transsukupuoliset henkilöt saavat tosiasiallisesti asianmukaiset sukupuolenkorjaukseen liittyvät palvelut, mukaan lukien transsukupuolisten henkilöiden terveydenhoitoon liittyvän psykologian, endokrinologian ja kirurgian asian-
tuntumus, joutumatta kohtuuttomien vaatimusten kohteeksi. Kehenkään ei pitäisi kohdistaa sukupuolenkorjaustoimia ilman hänen suostumustaan (kohdat 33 ja 35).

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous kehottaa päätöslauselmassaan 2048 (2015) (*Discrimination against transgender people in Europe*), jäsenmaita kunnioittamaan ja suojelemaan transihmisiin kuuluvien oikeutta syrjimättömyyteen ja luomaan itsemääräämisoikeuteen perustuvan, nopean, läpinäkyvän ja saavutettavan menettelyn oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle sekä saattamaan nämä menettelyt kaikkien niiden henkilöiden saataville, jotka pyrkivät käyttämään niitä iästä, terveydentilasta, taloudellisesta tilanteesta tai poliisirekisteristä riippumatta. Lisäksi se kehottaa muun muassa luopumaan sterilisaatiovaatimuksesta sekä mielen-terveysdiagnoosista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous kehottaa päätöslauselmassaan 2239 (2018) (*Private and family life: achieving equality regardless of sexual orientation*) jäsenvaltioita muun

ohella varmistamaan, että niiden parisuhdetta, vanhempia ja lapsia koskevia lakeja, määräyksiä ja politiikkoja sovelletaan ilman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää. Yleiskokous kehottaa jäsenvaltioita turvaamaan sateenkaariperheiden vanhempien ja lasten oikeudet ilman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää. Lisäksi yleiskokous kehottaa jäsenvaltioita säätämään transsukupuolisten vanhempien sukupuoli-identiteetin oikeasta kirjaamisesta lastensa syntymätodistuksiin ja varmistamaan, että muita laillisia sukupuolimerkintöjä kuin mies- ja naispuolisia henkilöitä käyttävät henkilöt voivat tunnustaa ilman syrjintää parisuhteensa ja suhteensa lapsiin.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Niels Muižnieksin antoi ihmisoikeuksia koskevan kommentin (LGBTI children have the right to safety and equality) vuonna 2014 koskien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten oikeutta turvallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen. Kommentin mukaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuuden sulkeminen alaikäisten henkilöiden ulottuvilta on pidettävä yhtenä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten itsemääräämisoikeuden toteutumisen esteistä.

Euroopan unioni

Euroopan unionin perusoikeuskirjassa (2000/C 364/01) on määräyksiä liittyen muun muassa ruumiilliseen koskemattomuuteen, yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen, yhdenvertaisuuteen, lapsen oikeuksiin sekä terveyden suojeluun. Perusoikeuskirjan määräykset sitovat unionin toimielimiä, elimiä ja virastoja sekä jäsenvaltioita silloin, kun ne soveltavat unionin oikeutta.

Euroopan parlamentti hyväksyi syyskuussa 2011 päätöslauselman ihmisoikeuksista, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä YK:ssa (2013/C 56 E/12). Päätöslauselmassa parlamentti toteaa olevansa huolissaan seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvista lukuisista ihmisoikeusrikkomuksista ja laajalle levinneestä syrjinnästä sekä EU:ssa että sen ulkopuolella. Parlamentti pitää valitettavana, että EU:ssa ei aina täysin noudateta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia, joita ovat muun muassa oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen, oikeus yksityisyyteen ja perhe-elämään sekä oikeus yhdenvertaiseen kohteluun. Parlamentti kehottaa lopettamaan transsukupuolisten henkilöiden sukupuolenkorjausprosessin psykiatrisoinnin ja takaamaan, että he voivat vapaasti valita hoidon tuottajansa.

Euroopan parlamentti hyväksyi 14. syyskuuta 2021 päätöslauselman koskien hlbtqi-henkilöiden oikeuksia EU:ssa (2021/2679(RSP)). Päätöslauselmassaan Euroopan parlamentti vaatii, että EU omaksuu yhteisen lähestymistavan samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliittojen ja kumppanuuksien tunnustamiseksi. Se kehottaa jäsenvaltioita erityisesti ottamaan käyttöön asiaa koskevaa lainsäädäntöä, jotta varmistetaan, että oikeutta yksityis- ja perhe-elämään ilman syrjintää ja kaikkien perheiden vapaaseen liikkuvuuteen kunnioitetaan täysimääräisesti, mukaan lukien toimenpiteet, joilla edistetään transsukupuolisten vanhempien sukupuolen oikeudellista tunnustamista.

Euroopan komissio antoi vuonna 2020 tiedonannon Tasa-arvon unioni: hlbtqi-henkilöiden tasa-arvoa koskeva strategia 2020–2025 (COM (2020) 698). Strategiassa käsitellään muun muassa trans- ja muunsukupuolisen identiteetin ja intersukupuolisten henkilöiden tunnustamisen parantamista. Strategian mukaan henkilöihin, jotka haluavat muuttaa oikeudellista sukupuoltaan, sovelletaan eri jäsenvaltioissa hyvin erilaisia vaatimuksia. Viime vuosina yhä useammat jäsenvaltiot ovat muuttaneet sukupuolen tunnustamista koskevaa lainsäädäntöään merkittävästi siten, että se on lähempänä henkilökohtaisen itsemääräämisoikeuden mallia. Muissa jäsenvaltioissa on edelleen voimassa useita vaatimuksia transihmisten ja muunsukupuolisten sukupuolen tunnustamiselle. Ne eivät välttämättä ole oikeasuhteisia ja saattavat rikkoa ihmisoikeusnormeja,

kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on päättänyt kirurgisten ja sterilointivaatimusten kohdalla. Komissio edistää jäsenvaltioiden välistä parhaiden käytäntöjen vaihtoa siitä, miten voidaan ottaa käyttöön helposti saatavilla olevaa sukupuolen tunnustamista koskeva lainsäädäntö ja menettelyt, jotka perustuvat itsemääräämisoikeuteen ja joissa ei ole ikärajoituksia.

Euroopan komissio antaa Legal gender recognition in the EU: the journeys of trans people towards full equality –nimisessä selvityksessä vuodelta 2020 suosituksia sekä jäsenvaltioille että EU:lle toimivaltansa rajoissa. Komissio suosittaa takamaan selkeät, läpinäkyvät, nopeat ja kunnioittavat oikeudelliset menettelyt sukupuolen tunnustamiseksi. Kaikkien jäsenvaltioiden olisi vähintäänkin poistettava loukkaavat suhteettomat vaatimukset. Erityisesti olisi varmistettava, että sukupuolen ja nimen oikeudellisessa muuttamisessa kunnioitetaan henkilön fyysistä koskemattomuutta ja yksityiselämää Euroopan ihmisoikeussopimuksen, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön ja EU-oikeuden mukaisesti. Jäsenvaltioiden ei tulisi edellyttää sterilisaatiokirurgiaa tai sterilisaatioon mahdollisesti johtavaa hoitoa tai leikkausta. Jäsenvaltioiden tulisi toimia nopeasti ja välttää odotusaikojen jäykkää soveltamista. Lisäksi jäsenvaltioiden tulisi kieltää transsukupuolisten henkilöiden avioeroa tai avioliiton mitätöimistä koskevat vaatimukset.

Idaho-julistus

Maltalla toukokuussa 2014 järjestetyssä IDAHO 2014 -konferenssissa hyväksyttiin julkilausuma, jonka Suomi allekirjoitti yhdessä 16 muun Euroopan valtion kanssa. Tässä niin sanotussa Idaho-julistuksessa maat vahvistivat sitoutumisensa homo- ja transfobian vastaiseen työhön. Julkilausuma oli jatkoa aiemmin samana vuonna laaditulle vetoomukselle, jolla toivottiin EU:lle strategiaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien turvaamiseksi. Julkilausumassa vahvistetaan sitoutuminen ihmisoikeuksien yleismaailmallisuuteen ja siihen, että ihmis-oikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville henkilöille. Julistuksessa todetaan, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä ja homo- ja transfobian vastustamiseen tarvitaan siksi erityisiä toimenpiteitä. Julistuksessa listataan kaksitoista toimenpidettä, joihin mukana olevat valtiot sitoutuvat omassa toiminnassaan. Toimenpiteet kattavat niin syrjintälainsäädännön kehittämisen, viharikollisuuden torjumisen kuin yhteistyön kansalaisyhteiskunnan kanssa.

Julistuksessa sitoudutaan takaamaan muun muassa henkilön sukupuoli-identiteetin täysi tunnustaminen kaikilla elämänalueilla erityisesti mahdollistamalla nimen ja oikeudellisen sukupuolen muuttaminen virallisissa asiakirjoissa nopeasti, läpinäkyvästi ja saavutettavasti. Julistuksessa sitoudutaan myös poistamaan loukkaavat ja suhteettomat oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykset ja varmistamaan, että asianmukaiset palvelut sukupuolen korjaamiseksi ovat saatavilla.

Yogyakartan periaatteet

Kansainvälinen asiantuntijaryhmä laati vuonna 2006 Yogyakartassa, Indonesiassa, 29-kohtaisen periaatteiston, joka on tarkoitettu täydentämään YK:n ihmisoikeusasiakirjoja siten, että myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet tulevat otetuiksi huomioon.

Yogyakartan periaatteisiin sisältyvät muun ohella oikeus yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen: valtioiden tulee ryhtyä lainsäädännöllisiin ja muihin toimiin ehkäistäkseen ja poistaakseen seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä johtuva syrjintä sekä julkisilla että yksityisillä elämänalueilla. Oikeus yksityisyyteen tarkoittaa, että valtioiden tulee turvata kai-

kille oikeus valita, milloin, kenelle ja miten tuoda julki seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään koskevia tietoja. Valtioiden tulee suojella kaikkia ihmisiä mielivaltaisilta tai tahdonvastaisilta paljastuksilta ja sellaisilla uhkaamiselta. Jotta jokaisen oikeus parhaimpaan mahdolliseen terveyden tasoon voi toteutua, valtioiden tulee varmistaa, että seksuaali- ja lisääntymisterveyttä sekä niitä koskevaa valistusta, ehkäisyä ja hoitoa koskevat palvelut ovat kaikkien saatavilla. Valtioiden tulee suojata jokaista ihmistä epäeettisiä tai tahdonvastaisia lääketieteellisiä toimenpiteitä tai tutkimuksia vastaan.

Yogyakartan periaatteisiin sisältyy myös oikeus perustaa perhe: Valtioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin turvatakseen jokaiselle oikeuden perustaa perhe, mukaan lukien adoptio ja hedelmöityshoito. Yogyakartan periaatteiden mukaan ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 6 artiklaan sisältyvä jokaiselle ihmiselle kuuluva oikeus siihen, että hänet henkilönä tunnustetaan lain edessä, tarkoittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen osalta muun ohella sitä, ettei ketään saa pakottaa alistumaan lääketieteellisiin toimenpiteisiin, mukaan lukien sukupuolenkorjausleikkaukset, sterilisaatio ja hormonihoitot, edellytyksenä sukupuoli-identiteetin oikeudelliselle tunnustamiselle. Minkäänlaista henkilöllä olevaa asemaa, kuten avioliittoa tai vanhemmuutta, ei sellaisenaan saa asettaa esteeksi sukupuoli-identiteetin oikeudelliselle tunnustamiselle.

Vuonna 2017 julkaistiin laajennus Yogyakartan periaatteisiin. Yogyakartan periaatteisiin lisättiin 10 uutta periaatetta. Niiden mukaan valtioiden tulee muun muassa varmistaa nopea, avoin ja helposti lähestyttävä mekanismi, joka oikeudellisesti tunnustaa ja vahvistaa jokaisen henkilön itsensä määrittelemän sukupuoli-identiteetin. Valtioiden tulee asettaa saataville useita sukupuolivaihtoehtoja. Lisäksi valtioiden tulee varmistaa, että esimerkiksi oikeudellisen sukupuolen muuttaminen ei edellytä kelpoisuusperusteita, kuten esimerkiksi lääketieteellisiä tai psykologisia interventioita, psyko-medikaalista diagnoosia, vähimmäis- tai enimmäisikää, avio- tai vanhempainasemaa eikä muita kolmannen osapuolen mielipiteitä. Valtioiden tulee myös varmistaa, ettei henkilön rikosrekisteriä, maahantuloasemaa tai muuta asemaa käytetä nimen, laillisen sukupuolen tai sukupuolen muuttamisen estämiseen (Yogyakartan periaate 31, YP+10).

Yogyakartan periaatteisiin kuuluu myös oikeus korkeimpaan saavutettavissa olevaan terveyden tasoon. Sen mukaan valtioiden tulee muun muassa toteuttaa kaikki tarvittavat lainsäädäntö-, hallinto- ja muut toimet varmistaa, että oikeus korkeimpaan saavutettavissa olevaan terveydentilaan toteutuu ilman syrjintää seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella. Valtioiden tulee helpottaa sukupuolenvaihdokseen liittyviä kehomuutoksia hakevien henkilöiden pääsyä osaavaan ja syrjimättömään hoitoon ja tukeen ja varmistaa, että kaikki terveyspalvelujen tarjoajat kohtelevat asiakkaita ja heidän kumppaneitaan ilman syrjintää seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella. (Yogyakartan periaate 17).

2.1.3 Transsukupuolisuuden tutkimusta ja hoitoa koskeva sääntely ja käytäntö

Lainsäädäntö ja kansalliset suositukset

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuuta koskeva lainsäädäntö on muuttumassa sosiaali- ja terveyspalveluiden rakenneuudistuksen myötä (sote-uudistus). Ennen uudistuksen voimaantuloa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen on vielä kuntien vastuulla.

Voimassa olevassa lainsäädännössä kunnallisesta terveydenhuollon järjestämisvastuusta säädetään kansanterveyslaissa (66/1972) ja erikoissairaanhoidolaissa (1062/1989). Vastuu terveydenhuollon järjestämisestä kuuluu kunnalle. Terveydenhuoltolaissa ja terveydenhuollon erityislaeissa säädetään terveydenhuollon tarkemmasta toteuttamisesta ja sisällöstä. Terveydenhuolto-

lain 1 §:n 1 momentin mukaan terveydenhuoltoon sisältyvät terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, perusterveydenhuolto ja erikoissairaanhoito. Erikoissairaanhoidon järjestämistä varten maa on jaettu 20 sairaanhoitopiiriin. Sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisvastuu siirtyy kokonaisuudessaan hyvinvointialueille 1.1.2023 alkaen. Sosiaali- ja terveyspalveluja sekä pelastustoiminta koskevassa uudistuksessa Suomeen muodostetaan 21 hyvinvointialuetta, jolle siirretään kuntien vastuulla nykyisin olevat sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen tehtävät. Uudellamaalla sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuu poikkeaa muun maan ratkaisusta siten, että Helsingin kaupungille jää edelleen näiden palvelujen järjestämisvastuu. Lisäksi palveluiden järjestämisestä tulee Uudellamaalla vastaamaan neljä hyvinvointialuetta ja terveydenhuollossa lisäksi HUS-yhtymä.

Terveydenhuoltolain 10 §:n mukaan kunnan ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän on järjestettävä terveydenhuollon palvelut sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisiksi kuin kunnan tai sairaanhoitopiirin kuntayhtymän asukkaiden hyvinvointi, potilasturvallisuus, sosiaalinen turvallisuus ja terveydentila sekä niihin vaikuttavien tekijöiden seurannan perusteella lääketieteellisesti, hammaslääketieteellisesti tai terveystieteellisesti arvioitu perusteltu tarve edellyttävät. Kunnan ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän on huolehdittava vastuullaan olevien asukkaiden palvelujen järjestämisestä ja saatavuudesta yhdenvertaisesti koko alueellaan. Terveydenhuoltolain 24 §:n mukaan kunnan on järjestettävä alueensa asukkaiden sairaanhoitopalvelut. Sairaanhoito on toteutettava potilaan lääketieteellisen tai hammaslääketieteellisen tarpeen ja käytävissä olevien yhtenäisten hoidon perusteiden mukaisesti. Hoito on toteutettava tarkoituksenmukaisella tavalla ja yhteistyöllä. Saman lain 33 §:n mukaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä vastaa alueellaan erikoissairaanhoidon palvelujen yhteensovittamisesta väestön ja perusterveydenhuollon tarpeiden mukaisesti. Sairaanhoitopiirin kuntayhtymä vastaa alueellaan erikoissairaanhoidon järjestämisestä yhtenäisin lääketieteellisin ja hammaslääketieteellisin perustein.

Vielä voimassa olevan lainsäädännön mukaan erityistason sairaanhoidon järjestämistä varten maa jaetaan sairaanhoitopiirien lisäksi erityisvastuualueisiin (erva-alue). Kuhunkin erityisvastuualueeseen tulee kuulua sellainen sairaanhoitopiiri, jonka alueella on lääkärinkoulutusta antava yliopisto. Sote-uudistuksen myötä erityisvastuualueet lakkautetaan. Sen sijaan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain (612/2021) nojalla perustetaan viisi yhteistyöaluetta, joissa kussakin on yliopistollinen sairaala.

Terveydenhuoltolain 45 §:ssä säädetään erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä tiettyihin sairaanhoitopiireihin. Keskittämissääntely koskee osaa sellaisista tutkimuksista, toimenpiteistä ja hoidoista, jotka esiintyvät harvoin tai edellyttävät vaativina toistettavuutta tai usean alan erityisosaamista riittävän taidon ja osaamisen saavuttamiseksi ja sen ylläpitämiseksi. Lisäksi keskittämissääntelyllä pyritään muun ohella terveydenhuollon laadun ja potilasturvallisuuden takaamiseen.

Keskittämisestä on annettu valtioneuvoston asetus erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä (582/2017, erikoissairaanhoidon keskittämisasetus). Asetuksella on säädetty erityisvastuita tietyille sairaanhoitopiireille valtakunnallisen ja alueellisen kokonaisuuden suunnittelua ja yhteen sovittamista varten, valtakunnallisesti sekä alueellisesti viiteen yliopistolliseen sairaalaan tai vastaavaan yksikköön keskitettävästä erikoissairaanhoidosta sekä muusta keskitettävästä erikoissairaanhoidosta.

Voimassa oleva translaki sisältää asetuksenantovaltuuden, jonka mukaan translain 1 §:ssä tarkoitettu lääketieteellisestä selvityksestä sekä sukupuolen muuttamiseen tähtäävän lääketieteellisen tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetus sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (1053/2002; transasetus) tuli voimaan 1.1.2003. Asetuksessa säädetään sen nimikkeestä ilmenevien seikkojen lisäksi transsukupuolisuuden tutkimukseen ja hoitoon perehtyneen moniammatillisen työryhmän kokoonpanosta ja hoitosuunnitelmasta.

Transasetuksessa säädetään varsin seikkaperäisesti hoidon järjestämisestä ja sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olevasta lääketieteellisestä selvityksestä.

Muusta hoidon keskittämistä koskevasta sääntelystä poiketen sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon keskittämistä säädetään transasetuksen 2 §:ssä. Sen mukaan sukupuolen muuttamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito keskitetään Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan (HYKS) ja Tampereen yliopistolliseen sairaalaan (TAYS). Kun henkilö hakeutuu hoitoon transsukupuolisuuden takia tai hänen sukupuoli-identiteettinsä muutoin vaatii selvitystä, hänet tulee ohjata jatkotutkimuksiin toiseen edellä mainituista sairaaloista. Sukuelinkirurgian toteuttaminen keskitetään kohdun ja munasarjojen poistoa lukuun ottamatta HYKSiin.

Terveystieteiden tutkimuskeskuksen ja sairaanhoitopiirin järjestämisvastuulla olevista palveluista sekä palvelun järjestämisestä ja tuottamista määrittävistä periaatteista. Lainsäädännön yleisluonteisuuden takia lainsäädännössä ei kuitenkaan pääsääntöisesti yksityiskohtaisesti säädetä siitä, mitkä hoidot ja tutkimukset kuuluvat terveydenhuollon palveluvalikoimaan ja miten ne käytännössä tulee toteuttaa. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen palveluvalikoimalla tarkoitetaan julkisin varoin rahoitettuja terveydenhuollon palveluita. Niihin kuuluvat julkinen terveydenhuolto ja yksityiset terveystieteiden palvelut, joista saa sairausvakuutuskorvauksen. Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimii terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (Palko), jonka tehtävänä on seurata ja arvioida terveydenhuollon palveluvalikoimaa sekä antaa suosituksia terveyden- ja sairaanhoidon toimenpiteiden, tutkimusten sekä hoito- ja kuntoutusmenetelmien kuulumisesta palveluvalikoimaan tai rajaamisesta pois palveluvalikoimasta (terveydenhuoltolaki 78 a § ja terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvostosta annettu valtioneuvoston asetus 63/2014). Palveluvalikoimaan kuuluvien tutkimusten ja hoitojen periaatteista säädetään terveydenhuoltolain 7 a §:ssä.

Palko on 11.6.2020 antanut kolme suositusta sukupuolidentiteettivaihtelun lääketieteellisistä hoitomenetelmistä (STM038:00/2020) koskien sekä aikuisia että alaikäisiä. Suositukset perustuvat suosituksen hyväksymishetkellä voimassa olevaan lainsäädäntöön ja nykyisiin hoitokäytäntöihin. Suosituksissa painotetaan perusterveydenhuollon roolia sukupuolidentiteettivaihtelun hoitotahona. Suosituksissa on täsmennetty kriteerejä, joiden perusteella henkilöt on perusteltua lähettää HYKS:in ja TAYS:in moniammatillisille tutkimuspoliklinikoille.

Palkon suosituksen mukaan sukupuoli-identiteettiin liittyvään epäselvyyteen tulee ensivaiheessa tarjota psykososiaalista tukea oireiden vaikeusasteen ja hoidon tarpeen porrastuksen mukaisesti oman kunnan perusterveydenhuollossa tai erikoissairaanhoidossa. Mahdollinen psykiatrisen ja psykososiaalisen hoidon tarpeen arviointi ja mahdollinen hoito tulee olla järjestetty jo ennen keskitetylle sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikalle lähettämistä. Nämä toimet parantavat terveydenhuollon resurssien tarkoituksenmukaista kohdentumista sekä varmistavat tutkimusprosessin ja mahdollisen hoitoprosessin oikea-aikaisuuden.

Kansainväliset hoitosuositukset

ICD-10-tautiluokitus on kansainvälinen, maailman terveysjärjestön (WHO) ylläpitämä kuolemansyitä, sairauksia, tapaturmia ja terveystieteiden käytön syytä kuvaava luokitus. Useat maat – Suomi mukaan lukien – ovat käyttäneet ICD-10:n paikallistettua versiota, johon on tehty

paikallisiin olosuhteisiin sopivia, luokituksen käyttöä helpottavia täsmennyksiä tai poistoja. Suomen ICD-10-luokitus pohjautuu WHO:n kansainväliseen tautiluokitukseen. Kansainvälisten koodien lisäksi se sisältää myös kansallisia lisäkoodeja ja yhdistelymerkkejä. Suomen version sisällöstä ja käännöksen kieliasusta vastaa THL. ICD-10 –tautiluokituksessa transsukupuolisuus (diagnoosikoodi F64.0) kuuluu sukupuoli-identiteetin häiriöihin (F64), joka sijaitsee ryhmässä muut aikuisiän persoonallisuus- ja käytöshäiriöt (F63 – F69). Tämä sijaitsee mielenterveyden ja käyttäytymishäiriöiden luvussa.

WHO:n yleiskokous hyväksyi toukokuussa 2019 uuden ICD-11 -tautiluokituksen, joka tuli voimaan 1.1.2022. WHO pyrkii ottamaan uuden luokituksen käyttöön maailmanlaajuisesti 1.1.2022, mutta Suomessa päätöksiä käyttöönotosta ei ole vielä tehty. Uudessa päivitetystä tautiluokituksessa aiemmin käytetyt diagnoosikoodit F64.0 Transsukupuolisuus ja F64.2 Lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö nimetään ja määritellään uudestaan sukupuolen yhteensopimattomuudeksi (gender incongruence; suomenkielinen nimi on toistaiseksi vakiintumaton) sekä siirretään uuteen seksuaaliterveyttä koskevaan lukuun (conditions related to sexual health).

Sukupuolen yhteensopimattomuuden sisällyttäminen jatkossakin tautiluokituksen on katsottu turvaavan transsukupuolisten henkilöiden hoitoon pääsyn.

YK:n Living free and equal –raportin vuodelta 2016 mukaan valtioiden tulisi varmistaa, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla henkilöillä ja intersukupuolisilla henkilöillä on yhtäläiset mahdollisuudet saada terveydenhoitopalveluita, myös seksuaali- ja lisääntymisterveyteen keskittyviä. Hyviin käytäntöihin kuuluvat muun muassa terveydenhuoltokäytännöt, joilla vastataan muun muassa transsukupuolisten erityisiin terveystarpeisiin kansainvälisten ihmisoikeusnormien mukaisesti. Lisäksi raportissa todetaan, että kansainvälisiä ja kansallisia sairausluokituksia tulisi uudistaa siten, että poistetaan patologiset ja leimaavat kategoriat, jotka liittyvät erityisesti transihmisiin ja intersukupuolisiin henkilöihin. Tämän lisäksi raportin mukaan valtioilla tulisi olla suoraviivainen hallinnollinen prosessi, jossa tunnustetaan transsukupuolisten henkilöiden identiteetti ja nimi yksinkertaisella ilmoituksella ilman lääketieteellistä diagnoosia, kirurgista tai lääketieteellistä hoitoa, avioeroa tai sterilisaatiota koskevia vaatimuksia. Lainsäädännön tulisi mahdollistaa myös ei-binääriset sukupuoli-identiteetit. Alaikäisillä tulisi myös olla mahdollisuus sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen.

Kansainvälinen terveysjärjestö World Professional Association for Transgender Health (WPATH) on laatinut 1970-luvulta lähtien hoitosuosituksia, joiden tavoitteena on edistää näyttöön perustuvaa sukupuoliristiriidan hoitoa. Suositukset (Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender-Nonconforming People) on päivitetty viimeksi vuonna 2012 ja siitä ollaan parhaillaan tekemässä uutta päivitystä.

WPATH:n suosituksen mukaisiin sukupuoliristiriidan päähoitolinjoihin kuuluvat sukupuolen ilmaisuun ja rooliin tähtäävät muutokset, hormonihoito, sukupuoliominaisuuksien kirurginen muuttaminen ja psykoterapia. Ennen hoitojen aloittamista asianomaiselle henkilölle tehdään perusteellinen psykiatrinen tutkimus. Tutkimuksella pyritään varmistamaan muun muassa se, ettei sukupuoliristiriita ole sekundääristä tai jollain muulla diagnoosilla paremmin selitettävissä. Tutkimukset vaihtelevat sen mukaan onko kyseessä lapsi, nuori vai aikuinen. Edellä mainittujen hoitojen lisäksi tai vaihtoehtona käyttöön voidaan ottaa myös muita keinoja sukupuoliristiriidan lievittämiseksi. Tällaisia muita keinoja ovat muun muassa sosiaalinen tuki, ääni- ja kommunikaatioterapia sanallisten ja ei-sanallisten kommunikaatiotaitojen kehittämiseksi, sekä nimen ja sukupuolitunnuksen muuttaminen henkilötodistuksiin.

WPATH suosituksissa tuodaan esiin, että tärkein ero sukupuolidysforiaa kokevien lasten ja nuorten välillä on niiden henkilöiden osuus, joiden dysforia säilyy aikuisuuteen asti. Lapsuudessa koettu sukupuolidysforia ei välttämättä jatku aikuisuuteen asti. Nuorten sukupuolidysforia näyttää sitä vastoin säilyvän todennäköisemmin aikuisuuteen asti.

2.2 Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ja heidän asemansa

Kielitoimiston määritelmän mukaan transsukupuolinen on henkilö, joka tuntee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Trasek ry:n määritelmän mukaan transsukupuolinen on henkilö, jonka sukupuoli ei vastaa hänelle syntymässä määriteltyä sukupuolta, kun taas Seta ry:n käyttämän määritelmän mukaan transsukupuolinen on ihminen, jolla on voimakas sukupuoliristiriita. Lääkäriselitys Duodecimin Terveyskirjastossa transsukupuolisuudella viitataan tilanteeseen, jossa henkilöllä on vakaa, pitkäaikainen ja jäsentynyt kokemus siitä, että hän kuuluu itselleen syntymässä määritellyn sukupuolen suhteen vastakkaiseen sukupuoleen. Transsukupuolisuuteen liittyvät usein sukupuoliristiriidan kokemukset. Sukupuoli-identiteetti ja kehon välinen ristiriita saattaa aiheuttaa kehoon liittyvää ahdistusta eli kehodysforiaa. Sosiaalisissa tilanteissa väärin nähtyksi tuleminen kokemus voi aiheuttaa sosiaalista dysforiaa, eli sosiaalisissa tilanteissa esiintyvää voimakasta epämukavuutta. Osa transsukupuolisista henkilöistä toivoo lääketieteellisiä sukupuolen korjaushoitoja, kun taas osa heistä toivoo kokemansa sukupuoli-identiteetin sosiaalista ja oikeudellista tunnustamista.

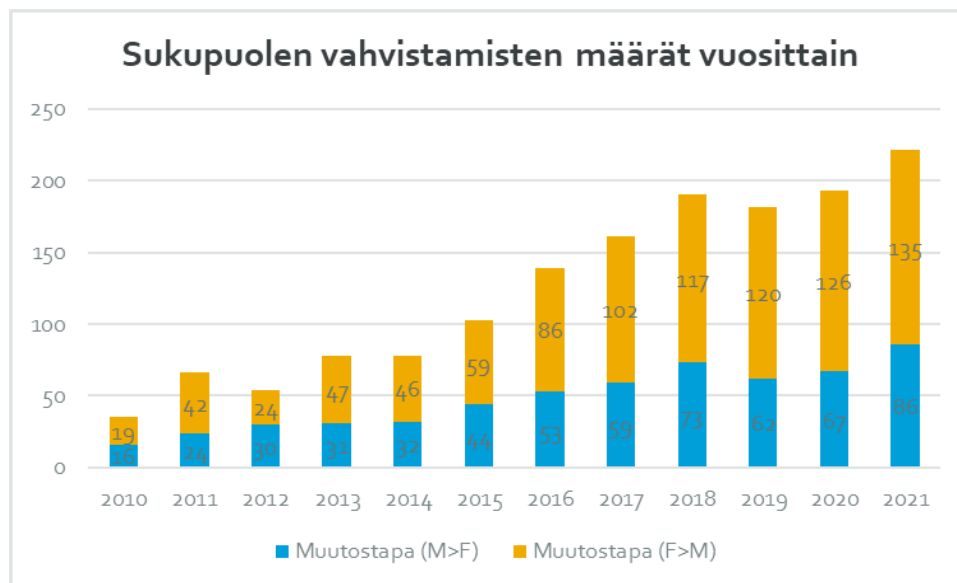
Seta ry:n mukaan muunsukupuolisuus tarkoittaa sukupuoli-identiteettiä, joka ei ole yksiselitteisesti miehen tai naisen identiteetti, vaan näiden yhdistelmä tai jotain aivan muuta. Muunsukupuolisuuden käsitettä käytetään myös yleiskäsitteenä erilaisille ei-binäärisille sukupuolille. Duodecimin Terveyskirjaston määritelmän mukaan käsitteellä muunsukupuolisuus viitataan yleensä tilanteeseen, jossa henkilöllä on pitkäaikainen, vakaa ja jäsentynyt kokemus siitä, ettei hän kuulu itselleen syntymässä määriteltyyn sukupuoleen, mutta toisaalta ei myöskään vastakkaiseen sukupuoleen. Kielitoimiston määritelmän mukaan muunsukupuolinen -termiä käytetään henkilöistä, joiden sukupuoli-identiteetti ei ole yksiselitteisesti miehen tai naisen vaan näiden väliltä, näiden yhdistelmä tai muu sellainen. Muunsukupuolinen henkilö saattaa kokea sijoittuvansa jonnekin miehen ja naisen välimaastoon, koko jaottelun ulkopuolelle tai hän saattaa kokea, ettei hänellä ole sukupuoli-identiteettiä ollenkaan.

Kielitoimiston määritelmän mukaan intersukupuolisella henkilöllä on sekä miehen että naisen sukupuolisia ominaisuuksia. Intersukupuolisuus.fi -sivustolla intersukupuolisuus määritellään synnynäiseksi tilaksi, jossa yksilön fyysiset sukupuoliominaisuudet eivät mahdu luokiteltuun miehen ja naisen kategoriaan tai ovat ristiriidassa keskenään. Seta ry:n mukaan intersukupuolisuus tarkoittaa joukkoa erilaisia kehon variaatioita, joissa sukupuolitetut piirteet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta, eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset.

Kielitoimiston määritelmän mukaan cis-sukupuolinen -käsitettä käytetään henkilöstä, jonka sukupuoli-identiteetti vastaa hänelle syntymän yhteydessä määritettyä sukupuolta.

Transsukupuolisuus ja muunsukupuolisuus ovat yleistyneet merkittävästi. Ilmiö on globaali. Sen syitä ei tunneta. Digi- ja väestötietovirastolta saadun tiedon mukaan oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä Suomessa on yli viisinkertaistunut vuodesta 2010 vuoteen 2021. Tarkastelujakson aikana yhteensä 1500 henkilön oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on merkitty väestötietojärjestelmään. Sukupuolensa naisesta mieheksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä oli lähes joka vuosi noin puolitoista kertaa suurempi kuin sukupuolensa miehestä naiseksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä. Ainoaksi poikkeukseksi tästä muodostuu vuosi 2012, jolloin sukupuolensa miehestä

naiseksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä oli suurempi kuin sukupuolensa naisesta mieheksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä. Kaikki transpoliklinikoilla transsukupuolisuusdiagnoosin ja niin sanotun second opinion -lausunnon oikeudellista sukupuolen vahvistamista varten saaneista eivät tosiasiallisesti hae oikeudellisen sukupuolen vahvistamista tai hakemuksen tekeminen voi tapahtua usean vuoden jälkeen (Palveluvalikoimaneuvoston suositus, Transsukupuolisuudesta johtuvan dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät, 2020).

Digi- ja väestötietovirastolta saaduista lukumäärätiedoista ilmeni lisäksi, että vain pieni osa oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneista henkilöistä vahvisti sukupuolensa sittemmin alkuperäiseksi, biologiseksi sukupuolekseen. Tällaisia tapauksia oli tarkasteltavana ajanjaksona, vuosina 2015 – 2021, yhteensä 18 kappaletta, mikä on noin 1,5 prosenttia kaikista oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevista päätöksistä (1189 kappaletta).

Translaissa ja sen nojalla annetussa asetuksessa tarkoitettuihin tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvien henkilöiden lukumäärä on HUS:ilta saadun tiedon mukaan moninkertaistunut 2000-luvulla (Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin vastaus selvityspyyntöön sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikoiden (aikuiset ja nuoret) toiminnoista ja translainsäädännön uudistuksen mahdollisista vaikutuksista niihin, VN/12660/2021, 1.12.2021). Tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvien henkilöiden ikärakenne on muuttunut niin, että 2000-luvun kuluessa yhä nuoremmat henkilöt ovat hakeutuneet tutkimuksiin ja hoitoihin. Lisäksi yhä suurempi osa tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvista henkilöistä on tyttöjä ja nuoria naisia. Myös muunsukupuolisuuden kokemus on lisääntynyt. Nämä ilmiöt ovat yleismaailmallisia. Ilmiöiden syy ei ole tiedossa. (ks. esim. Könsdysfori hos barn och unga: En kunskapskartläggning. SBU bereder. Rapport 307/2019.)

2.3 Nykytilan arviointi

2.3.1 Yleistä

Translain ja laajemminkin transsukupuolisten henkilöiden oikeuksia koskeva sääntelyn osalta on tunnistettu useita muutostarpeita, joiden vuoksi sääntelyn kokonaistarkastelu on nähty tarpeelliseksi.

Eduskunnan lakivaliokunta on mietinnössään hallituksen esityksestä eräiksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi (LaVM 7/2015 vp – HE 65/2015 vp) todennut, että asiantuntijakuulemisessa oli noussut esiin lukuisia translakiin kohdistuvia muutostarpeita, kuten lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan edellytyksen poistaminen. Kansainväliset ihmisoikeuselimet ovat valiokunnan mukaan antaneet Suomelle huomautuksia kyseisestä edellytyksestä ja kehottaneet poistamaan sen. Koska esille nousseet muut muutostarpeet eivät liittyneet avioliittolain muutokseen, niitä ei ollut mahdollista arvioida eikä toteuttaa valiokunnan käsiteltävänä olevan esityksen yhteydessä. Saamansa selvityksen valossa valiokunta totesi, että translain muutostarpeiden kokonaistarkastelu oli kuitenkin aiheellista.

Myös eduskunnan työ- ja tasa-arvovaliokunta totesi tasa-arvovaltuutetun kertomuksen 2018 johdosta antamassaan mietinnössä (TYVM 16/2018 vp) kannattavansa translain uudistamistyön aloittamista.

2.3.2 Translaki

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on arvioinut lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaisuutta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi ratkaisussaan *A.P., Garçon ja Nicot v. Ranska* 6.4.2017, että sellaisen leikkauksen tai hoidon asettaminen ehdoksi transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli-identiteetin tunnistamiselle, jolla on steriliteettiä aiheuttava vaikutus – tai jolla erittäin todennäköisesti on tällainen vaikutus – asettaa muutoksen hakevan henkilön tilanteeseen, jossa henkilön valinta nauttia oikeudesta yksityiselämän suojaan tarkoittaa käytännössä samalla luopumista oikeudesta ruumiilliseen koskemattomuuteen. Käytäntö rikkoi tuomioistuimen mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun valossa myöskään Suomen translain mukaista vaatimusta lisääntymiskyvyttömyydestä ei voida pitää Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisena.

Suomi onkin saanut kansainvälisiltä ihmisoikeus- ja sopimusvalvontaelimiltä useita suosituksia lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamiseksi translaista. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muižnieksin totesi Suomea koskevassa raportissaan (CommDH(2012)27) jo vuonna 2012, että sukupuolenkorjauksen virallisen tunnustamisen edellytyksistä on poistettava vaatimukset lisääntymiskyvyttömyydestä ja naimattomuudesta. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista ovat sittemmin suosittaneet kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) toimeenpanoa valvova asiantuntijakomitea vuonna 2014 (CEDAW/C/FIN/CO/7), Euroopan rasmin ja suvaitsemattomuuden vastainen komission (ECRI) vuonna 2019 (CRI(2019)38) sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa valvova ihmisoikeuskomitea vuonna 2021 (CCPR/C/FIN/CO/7). Suomi sai lisäksi YK:n yleismaailmallisessa määräraikaistarkastelussa

vuonna 2017 kahdeksalta valtiolta suosituksen koskien lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista.

Kansallisesti muun muassa tasa-arvovaltuutettu on pitänyt lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista esillä, esimerkiksi 2018 kertomuksessaan eduskunnalle (Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018, s. 85-86) sekä yhteisessä kannanotossaan yhdenvertaisuusvaltuutetun ja lapsiasiavaltuutetun kanssa transfobian vastaisena päivänä 17.5.2018. Asiaan on niin ikään kiinnittänyt huomiota Ihmisoikeuskeskuksen Ihmisoikeusvaltuuskunta 13.12.2017 kannanotossaan ja suosituksissaan hallituskaudelle 2019-2023 (Perus- ja ihmisoikeustilanne Suomessa. Ihmisoikeusvaltuuskunnan suositukset hallituskaudelle 2019–2023, s. 6 ja 24).

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin antoi 24.10.2018 ratkaisun (EOAK/2842/2017) HYKS:n sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikan menettelyä koskevista kantelusta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut ja ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanotto huomioon ottaen hän kiirehti translain muuttamista siten, että siitä poistetaan lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä.

Myös EU komission Legal gender recognition in the EU: the journeys of trans people towards full equality -nimisessä selvityksessä vuodelta 2020 on suositeltu lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksesta luopumista. Selvityksessä EU-valtiot on jaoteltu eri ryhmiin sen mukaisesti, minkälainen lainsäädäntö sukupuolen juridiseen vahvistamiseen liittyy kyseisessä valtiossa. Raportin mukaan erityisesti ryhmän 2, johon Suomi kuuluu, jäsenvaltioiden olisi varmistettava muun muassa, että henkilön sukupuolen lailliseen muuttamiseen sovellettavissa menettelyissä kunnioitetaan henkilön fyysistä koskemattomuutta ja yksityiselämää. Jäsenvaltioiden ei tulisi edellyttää sterilisaatiokirurgiaa tai sterilisaatioon mahdollisesti johtavaa hoitoa tai leikkausta.

Koska voimassa oleva lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomion valossa Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden vastainen, on se poistettava sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä.

Lääketieteellisten hoitojen eriyttäminen sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta

Ratkaisussaan A.P., Garçon ja Nicot v. Ranska vuonna 2017 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin arvioi myös sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle asetettua vaatimusta transsukupuolisuusdiagnoosista sekä sen toteamiseksi määrätystä lääketieteellisestä tutkimuksesta. Tältä osin tuomioistuin katsoi, ettei Euroopan neuvoston jäsenvaltioissa ollut asiasta konsensusta, eikä myöskään eurooppalaisten ja kansainvälisten järjestöjen näkemys asiasta ollut yhtä selkeä kuin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta. Tuomioistuin katsoi valtioilla olevan siten laaja harkintavalta asettaa vastaava vaatimus eikä käytäntö ei siltä osin rikkonut tuomioistuimen mukaan sopimuksen 8 artiklaa.

Tänä päivänä Euroopan neuvoston jäsenvaltioista Norjassa, Tanskassa, Islannissa, Maltalla, Irlannissa, Ranskassa, Belgiassa, Portugalissa, Luxemburgissa ja Kreikassa sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ei ole lääketieteellistä diagnoosia. Ruotsissa on suunnitteilla translainsäädännön uudistaminen. Tavoitteena on, että väestökirjanpitoon tehtävä sukupuolen muutos perustuisi pääsääntöisesti itsemääräämisoikeuteen ja se erotettaisiin sukupuolen muuttamiseen tähtäävästä lääketieteellisestä prosessista.

Euroopan parlamentti kehotti jo syyskuussa 2011 hyväksymässään päätöslauselmassa lopettamaan transsukupuolisten henkilöiden sukupuolenkorjausprosessin psykiatrisoinnin (2013/C 56 E/12).

YK:n seksuaalista suuntautumista ja sukupuoli-identiteettiä käsittelevä itsenäinen asiantuntija Victor Madrigal-Borloz kehotti jäsenvaltioita vuonna 2016 ottamaan käyttöön oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen menettelyn, jossa sukupuolen vahvistamisen ehdoksi ei aseteta lääketieteellisiä ja/tai psykologisia lausuntoja, jotka ovat luonteeltaan kohtuuttomia tai patologisoivia (A/73/152). Vuonna 2021 hän suosittelee, että valtiot kaksinkertaistaisivat ponnistelunsa kaikkien sukupuoliseen suuntautumiseen ja/tai sukupuoli-identiteettiin liittyvien patologisten jäänneiden poistamiseksi (A/HRC/47/27 kohdat 91 ja 92).

Myös Yogyakartaan periaatteisiin tehtyyn laajennukseen vuonna 2017 lisättiin periaate, jonka mukaan valtioiden tulee varmistaa, että oikeudellisen sukupuolen tai sukupuolen muuttamisessa ei edellytä lääketieteellisiä tai psykologisia interventioita tai psykomedikaalista diagnoosia (Yogyakartaan periaate 31, YP+10).

Kehityssuuntaa ilmentää myös uusi vuoden 2022 alussa voimaan tullut kansainvälinen tautiluokitus ICD-11, jossa transsukupuolisuuteen liittyvät diagnoosikoodit on siirretty mielenterveyshäiriöistä uuteen seksuaaliterveyttä koskevaan lukuun. Sukupuolen yhteensopimattomuuden sisällyttäminen jatkossakin tautiluokitukseen on katsottu turvaavan transsukupuolisten henkilöiden hoitoon pääsyn.

Suomi on saanut vuonna 2021 YK:n ihmisoikeuskomitealta suosituksen (CCPR/C/FIN/CO/7) sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen eriyttämiseksi lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Kansallisesti samaa on suositellut muun muassa tasa-arvovaltuutettu (ks. Tasa-arvovaltuutetun 2018 kertomus eduskunnalle, s. 86).

Transsukupuolisuudessa sellaisenaan ei nykyisen lääketieteellisen käsityksen mukaan ole kyse mielenterveydenhäiriöstä vaan identiteettikokemuksesta. Sukupuoli-identiteetin ja kehon välinen ristiriita saattaa kuitenkin aiheuttaa kehodysforiaa, joka voidaan tarvittaessa diagnosoida, ja jota voidaan hoitaa. Osa transsukupuolisista henkilöistä toivoo lääketieteellisiä sukupuolen korjaushoitoja, mutta osalle riittäisi heidän kokemansa sukupuoli-identiteetin sosiaalinen sekä oikeudellinen tunnustaminen, toisin sanoen sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen. Jotta henkilön sukupuoli voidaan oikeudellisesti vahvistaa, hänen täytyy tällä hetkellä hakeutua hoitoon saadakseen vahvistamisen edellytyksenä olevan lääketieteellisen selvityksen muun muassa siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen, ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa.

Nykytilanteessa sukupuolen vahvistaminen edellyttää siis lääketieteellistä diagnoosia sukupuoli-identiteetistä. Diagnoosi tarkoittaa lääketieteellisen tiedon perusteella tehtävää taudin tai sairaustilan olemassaolon ja sen laadun määrittämistä, ja se pohjautuu henkilön oireisiin ja niitä koskeviin tutkimuslöydöksiin. Uuden WHO:n diagnostisen ohjeistuksen (ICD-11 tautiluokitus) mukaan sukupuoli-identiteetin erilaiset ilmenemismuodot eivät sellaisenaan oikeuta diagnoosiin. Epätyypillinen sukupuoli-identiteetti ei ole kliininen ongelma, eikä psykiatrinen diagnoosi, ellei kehon ja identiteetin yhteensopimattomuuteen liity subjektiivista kärsimystä (Psykiatria, toim, Lönnqvist, Henriksson, Marttunen, Partonen, 2021) Sukupuoliristiriita (gender incongruence) ei ole tautidiagnoosi vaan tila, joka on päivitetyssä ICD-11 tautiluokituksessa sijoitettu seksuaaliterveys-lukuun.

Koska sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on Suomessa tällä hetkellä sidottu transsukupuolisuuden diagnoosiin, ei sukupuolen vahvistaminen ole mahdollista esimerkiksi muunsukupuolisille tai intersukupuolisille henkilöille. Käytännössä muunsukupuolisten sukupuoli-identiteetin oikeudellista tunnustamista vaikeuttaa myös se, että Suomessa tunnustetaan vain kaksi oikeudellista sukupuolta.

Lääketieteelliseen selvitykseen kuuluva aika voi tuntua kohtuuttomalta niille sukupuoliristiriidasta kärsiville, joille oikeudellinen tunnustaminen toisi helpotusta. Lääketieteelliseen selvitykseen sisältyvä tosielämän koe edellyttää elämistä identiteetin mukaisessa sukupuoliroolissa ilman sukupuolen oikeudellista tunnustamista tai huomioon ottamista virallisissa asiakirjoissa. Se, että henkilön ulkoinen olemus ei vastaa hänen oikeudellista sukupuoltaan, altistaa henkilön syrjintätilanteille ja loukkaa hänen oikeutta yksityisyyden suojaan. YK:n CEDAW-sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijakomitea on vuonna 2014 suositellut, että Suomi muuttaa pikaisesti translakia varmistaakseen, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä.

Itsemääräämisoikeuden periaatteen merkitys on voimistunut sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevilla kansainvälisten ja kansallisten ihmis- ja perusoikeustoimijoiden suosituksissa. Tämä ja muut edellä mainitut seikat puoltavat sitä, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista.

Vaatus täysi-ikäisyydestä

Voimassa olevassa laissa säädettyä edellytystä hakijan täysi-ikäisyydestä on perusteltu hakijan tahdon vakaudella sekä transsukupuolisuuden lääketieteelliseen diagnoosiin sekä sukupuolen korjaushoitoihin liittyvillä näkökohdilla. Säännöksen perustelujen mukaan pysyvää transsukupuolisuutta ei ainakaan toistaiseksi ole mahdollista diagnosoida lapsuusiässä, jonka vuoksi tässä iässä ei ryhdytä sukupuoleen kuulumisen muuttamiseen tähtääviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin. Samoin nuoruusiässä sukupuoli-identiteetti saattaa muuttua äkillisestikin. (HE 56/2001 vp, s. 13).

Kun sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen eriytetään lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista, menettävät nykyisin perustelut täysi-ikäisyyden osalta osin merkitystään. Sukupuolen vahvistamiselle asetettavaa ikärajaa on tarkasteltava ensisijaisesti lasten oikeuksien, erityisesti YK:n lasten oikeuksien sopimuksen sisältämien oikeuksien ja yleisperiaatteiden näkökulmasta. Näitä ovat muun muassa lapsen edun ensisijaisuus, itsemääräämisoikeus ja osallisuus sekä lapsen oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja syrjimättömyyteen.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 20 korostanut valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten fyysistä ja psykologista koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Niels Muižnieksin mukaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuuden sulkeminen alaikäisten henkilöiden ulottuvilta on pidettävä yhtenä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten itsemääräämisoikeuden toteutumisen esteistä. Myös YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntija Victor Madrigal-Borloz on todennut raportissaan järjestön yleiskokoukselle vuonna 2018, että se, ettei lapsilla ole mahdollisuutta saada oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista lisää syrjinnän, hyväksikäytön, väkivallan ja vainon uhkaa.

Asiaan on kiinnitetty huomiota myös kansallisella tasolla. Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunta on vuonna 2017 vaatinut valtioneuvostoa ryhtymään translain pikaiseen uudistamiseen. Valtuuskunnan mukaan säädösvalmistelussa tulisi selvittää täysi-ikäisyyden kriteeriä ja harkita se poistettavaksi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisessa ottaen huomioon lapsen ikä, kehitystaso ja lapsen etu. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies yhtyi ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanottoon vuonna 2018 antamassaan ratkaisussa (EOAK/2842/2017). Myös tasa-arvovaltuutettu totesi kertomuksessaan eduskunnalle vuonna 2018, että translainsäädäntöä uudistettaessa olisi hyvä selvittää alaikäisen mahdollisuutta vahvistaa sukupuolensa (s. 86). Lapsiasia-

valtuutettu, Väestöliitto, Sateenkaariperheet, Lastensuojelun Keskusliitto ja Mannerheimin lastensuojeluliitto ovat todenneet yhteisessä, vuonna 2019 julkaistussa kirjoituksessaan (Pekkari-nen E., Koivuranta E., Jämsä J., 2019, Helsingin sanomat, Translain on huomioitava lapsen oikeudet, Lukijan mielipide), että oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseen liittyvän lainsäädännön tulee turvata lapsen oikeuksia ja tukea lapsen terveen identiteetin kasvua.

Lapsen sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tutkimustiedon valossa sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvin aikaisin ja vaikka sukupuoliristiriita ei aina ole pysyvä, voi sen kanssa eläminen merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei siten voida pitää täysin sopuisuudessa lapsen oikeuksien kanssa.

Se, millä edellytyksillä ja menettelyllä sukupuolen vahvistaminen tulisi olla mahdollista lapsille, edellyttää kuitenkin lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten mahdolliset sääntelymallit kuten erilaiset ikärajat ja lapsen etua turvaavat menettelylliset takeet parhaiten ja mahdollisimman täysimääräisesti toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia eri tilanteissa. Tällainen punninta ei ole kuulunut tämän esityksen valmisteluun, vaan asian selvittäminen edellyttää perusteellista jatkovalmistelua.

Vaatus Suomen kansalaisuudesta tai asuinpaikasta Suomessa

Voimassa olevan lain mukaan sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on, että hakija on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Säännöksen perusteluissa on katsottu tarkoituksenmukaiseksi, että Suomen viranomaisilta sukupuolen vahvistamista hakevalla henkilöllä on selkeä liittymä Suomeen. Asuinpaikkaa perustellaan sillä, että kyseessä on se valtio, jossa henkilö asuu ja jossa on hänen elämänsä keskipiste ja tärkeimmät kiinnepohdat. Kansalaisuuden puolesta puhuu puolestaan se, että koska passin myöntää kansalaisuusvaltio, on tarpeen mahdollistaa sukupuolen vahvistaminen myös kansalaisuuden perusteella. (HE 56/2001 vp, s. 14.)

Digi- ja väestötietovirastolta sukupuolen vahvistamista hakevalta on edelleen tarkoituksenmukaista edellyttää selkeää liittymää Suomeen. Sukupuolen vahvistaminen on perusteltua mahdollistaa jatkossakin niille, joiden keskeinen elinympäristö on Suomessa. Tämä on myös se elinympäristö, jossa sukupuolimerkinnän oikeellisuudella voidaan olettaa olevan henkilölle merkitystä. Toisaalta vahvistamisen tulee olla mahdollista Suomen kansalaisille asuinpaikastaan riippumatta, sillä Suomi myöntää kansalaisilleen virallisina henkilöllisyystodistuksena ja matkustusasiakirjana toimivan passin, johon merkitään henkilön sukupuoli.

Rekisteröidyssä parisuhteessa olevan suostumus

Voimassa olevan translain 1 §:n 2 momentin mukaan, jos sukupuolta hakeva henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa, sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on puolison suostumus rekisteröidyn parisuhteen muuttamiseen avioliitoksi. Avioliitossa olevan puolison suostumusedellytyksestä luovuttiin avioliittolain muuttamisen yhteydessä vuonna 2016, kun avioliiton solmiminen tuli mahdolliseksi myös samaa sukupuolta oleville henkilöille.

Rekisteröity parisuhde on parisuhdemuoto, joka on ollut mahdollinen solmia Suomessa vain samaa sukupuolta olevien henkilöiden välillä. Maaliskuusta 2017 lähtien Suomessa ei ole voinut enää solmia uusia rekisteröityjä parisuhteita. Rekisteröidyssä parisuhteessa elävät henkilöt ovat kuitenkin voineet jatkaa rekisteröidyssä parisuhteessa tai muuttaa parisuhteensa avioliitoksi il-

moitusmenettelyllä. Ilmeisesti maahanmuuton seurauksena rekisteröityjen parisuhteiden lukumäärä on kuitenkin edelleen hieman kasvanut. Väestötietojärjestelmään on myös samasta syystä tallentunut yksittäisiä rekisteröintejä eri sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteista.

Rajanveto eri parisuhdemuotojen välillä osapuolten sukupuolen perusteella on menettänyt merkitystään sukupuolineutraalin avioliiton myötä. Rekisteröidyn parisuhteen luonne väistyvänä parisuhdemuotona edelleen vähentää tarvetta tämän parisuhdemuodon tarkkarajaiseen säilyttämiseen vain samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisenä parisuhdemuotona.

Painavia perusteita sille, että rekisteröity parisuhde tulisi muuttaa avioliitoksi sukupuolen vahvistamisen yhteydessä, ei enää ole olemassa. Jos parisuhdemuoto voisi sukupuolen vahvistamistilanteessa jäädä entiselleen, ei parisuhteen osapuolen suostumusta tarvittaisi, koska sukupuolen vahvistamisesta ei koituisi parisuhdekumppanille oikeudellisia muutoksia. On myös otettava huomioon, että sukupuolen vahvistamisen riippuvuus toisen osapuolen suostumuksesta on este henkilön itsemääräämisoikeuden toteutumiselle.

Vahvistamisen oikeusvaikutukset

Voimassa olevan translain 5 §:n mukaan lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä.

Kun henkilö vahvistaa sukupuolensa toiseksi, lähtökohtaisesti on perusteltua soveltaa häneen hänen vahvistetun sukupuolensa mukaista sääntelyä, koska henkilö nimenomaan haluaa tulla tunnustetuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Näin ollen sukupuolensa mieheksi vahvistaneeseen tulee esimerkiksi soveltaa asevelvollisuuslakia. Lainsäädännössä on kuitenkin säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti henkilön lisääntymisbiologiseen sukupuoleen ja joiden osalta on tarkoituksenmukaista, että niitä sovellettaessa henkilön sukupuolena pidetään hänen lisääntymisbiologista sukupuoltaan. Tällaista sääntelyä on erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä. Sen tarkoituksena voi esimerkiksi olla hedelmöityshoitojen antaminen, raskaana olevan naisen suojeleminen tai tietyn sairauden seulonta määrättyssä väestöryhmässä.

Osaa sääntelystä on mahdollista muuttaa sukupuolineutraaliin suuntaan. Osa lääketieteellistä tutkimusta koskevasta lainsäädännöstä, jossa suojellaan raskaana olevaa naista, on kuitenkin suoraan kansallisesti sovellettavaa EU-sääntelyä, jonka sanamuotoja ei voida muuttaa kansallisella lailla. Haasteena osassa lisääntymisterveyteen liittyvää lainsäädäntöä on lisäksi, että sääntely on vanhaa, ja erityisesti osa raskauden keskeyttämistä koskevasta lainsäädännöstä vaatisi myös perusteellista sisällöllistä tarkastelua. Tällainen tarkastelu ei kuitenkaan kuulu tämän hallituksen esityksen valmisteluun.

Voidaan arvioida, että huolimatta jo voimassa olevassa translaissa olevasta säännöksestä, jonka mukaan vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä, lainsäädäntö ei pääsääntöisesti ole aiheuttanut tulkintaongelmia, vaan on selvää, että myös raskaana olevaa miestä suojellaan ja että sukupuolensa vahvistanut mies voi saada raskauden keskeyttämisen, vaikka laissa säädetään raskauden keskeyttämisestä naisen pyyntöön perustuen. Sen sijaan esimerkiksi hedelmöityshoidoista annettu laki on aiheuttanut tulkintaongelmia. Laissa säädetään hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Jos sukupuolen vahvistamista koskevassa lainsäädännössä säädetään nimenomaisesti vahvistamisen oikeusvaikutuksista, on sääntelyssä perusteltua ottaa edellä kuvatut tilanteet nimenomaisesti huomioon.

Etenkin oikeusgeneettisistä isyystutkimuksista annetussa laissa asetetut oikeusvaikutukset on voimakkaasti sidottu tutkittavan mies sukupuoleen, mille on selkeät lisääntymisbiologiset perusteet. Myös sekä isyys- että äitiyslakiin sisältyvät vanhemmuuden määräytymistä ja vahvistamista koskevat säännökset ovat voimakkaasti liitännäisiä sukupuolitettuihin lisääntymismekanismiin. Edellä mainittuja säädöksiä on perusteltua soveltaa henkilön lisääntymisbiologisen sukupuolen mukaan sukupuolen vahvistamisesta riippumatta.

Translain nimike

Translain nimike, laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, on vanhentunut. Aiemmin käsitteet ”seksuaalisuus” ja ”sukupuolisuus” käsitettiin suomen kielessä toisiaan vastaaviksi. Sanojen merkitys on sittemmin eriytynyt. Transsukupuolisuus käsitteenä viittaa sukupuolta koskevaan sisäiseen ristiriitaan, ei seksuaalisuuteen. Lain nimikkeessä ei ole kuitenkaan perusteltua jatkossa viitata myöskään transsukupuolisuuteen, koska tämä antaisi kuvan, ettei muunlaisen sukupuoli-identiteetin omaavat tai esimerkiksi intersukupuoliset henkilöt voisi vahvistaa lain perusteella sukupuoltaan. Lain nimikkeeseen on kiinnittänyt huomiota muun muassa Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunta (Ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanotto 13.7.2017) sekä Eduskunnan apulaisoikeusasiamies (EOAK/2842/2017).

2.3.3 Transasetus

Edellä on kuvattu sitä, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä ei olisi perusteltua jatkossa edellyttää lääketieteellisestä selvitystä, eli diagnoosia transsukupuolisuudesta tai ICD 11- luokitukseen siirryttäessä diagnoosia sukupuolen yhteensopimattomuudesta. On siten perusteltua samalla arvioida, onko transsukupuolisuuden tutkimuksesta ja hoidosta tarpeen säätää yhtä tarkasti kuin voimassa olevassa lainsäädännössä.

Transasetuksen 2 §:n mukaan ”Kun henkilö hakeutuu hoitoon transseksuaalisuuden takia tai hänen sukupuoli-identiteettinsä muutoin vaatii selvitystä, hänet tulee ohjata jatkotutkimuksiin toiseen edellä mainituista sairaaloista”, eli HYKS:iin tai TAYS:iin. Asetuksen sanamuoto on turvannut sen, että henkilö saa lähetteen tutkittavaksi, koska oikeudellinen vahvistaminen on sidottu diagnoosin saamiseen, ja on siten perusteltu tällaisessa sääntelykontekstissa. Sääntely on aiheuttanut tulkintakysymyksiä siitä, että kuinka ehdoton oikeus on, ja milloin lähete voidaan lääketieteellisin perustein palauttaa. Terveys- ja hyvinvointilain 52 §:n mukaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä vastaa siitä, että sekä kiireellisen että lähetteen perustuvan hoidon tarpeen arviointi ja hoito järjestetään yhtenäisin lääketieteellisin perustein. Henkilön ottaminen sairaalaan kiireetöntä sairaanhoitoa varten edellyttää lääkärin tutkimukseen perustuvaa lähetettä. Pykälässä säädetään hoitoon pääsyn määräaajoista. Lisäksi pykälän mukaan jos henkilöllä todettu sairaus tai oire on tarkoituksenmukaisinta hoitaa terveyskeskuksessa, on hänet ohjattava hoitoon asianomaiseen terveyskeskukseen ja annettava terveyskeskukselle tarpeelliset hoito-ohjeet. Jos lääketieteellistä selvitystä ei jatkossa tarvita sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä, ei transasetuksen 2 §:n erityissääntelylle ole enää perusteita. Erikoissairaanhoidon lähettämässä sovelletaan mainittua terveydenhuoltolain 52 §:ää ja muuta terveydenhuollon yleissääntelyä. Myös Palkon suosituksilla ohjataan kriteerejä, joiden perusteella henkilö ohjataan tehtävään erikoistuneille transpoliklinikoille.

Transasetuksen 3 §:ssä säädetään transsukupuolisuuden tutkimukseen ja hoitoon perehtyneestä moniammatillisesta työryhmästä ja sen kokoonpanosta. Tämän tyyppistä tarkkaa sääntelyä hoitoa antavasta henkilökunnasta ei terveydenhuollon lainsäädännössä juurikaan ole eräitä, iältään vanhoja asetuksia lukuun ottamatta (esimerkiksi päihdehuoltoasetus 653/1986). Terveys- ja hyvinvointilain lainsäädännön tyylinä on nykyään säätää tällaisista seikoista huomattavasti yleisemmin.

Esimerkiksi terveydenhuoltolain 4 §:n mukaan kunnan tai sairaanhoitopiirin kuntayhtymän terveydenhuollosta vastaavan henkilöstön rakenteen ja määrän on vastattava alueen väestön terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen sekä terveydenhuollon palvelujen tarvetta.

Asetuksen 4 §:ssä säädetään hoitosuunnitelmasta. Sen mukaan 3 §:ssä tarkoitetun työryhmän tulee yhdessä potilaan kanssa laatia hoidosta ja sen toteuttamisesta kirjallinen hoitosuunnitelma, jossa tulee selvittää keskeiset seikat, joihin pyritään vaikuttamaan, sekä keinot ja arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992, potilaslaki) 4 a §:n mukaan terveyden- ja sairaanhoitoa toteutettaessa on tarvittaessa laadittava tutkimusta, hoitoa, lääkinnällistä kuntoutusta koskeva tai muu vastaava suunnitelma, josta tulee ilmetä potilaan hoidon järjestäminen ja toteuttamisaikataulu. Suunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä potilaan, hänen omaisensa tai läheisensä taikka hänen laillisen edustajansa kanssa. Potilaslain 4 a § on tullut voimaan 1.5.2005 voimaantulleella muutoksella. Säännöksellä on haluttu korostaa sitä, että suunnitelmassa voitaisiin yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa sopia siitä, mihin toiminnan aikana pyritään ja kuinka tavoitteen saavuttamiseksi edetään. Suunnitelma sisältäisi säännöksen perusteluiden mukaan arvioinnin potilaan hoidon tarpeesta, suunnitellun hoidon ja sen toteuttamisen aikataulun ja tavoitteet. (HE 77/2004 vp, s.45.) Potilaslain 4 a § on siinä määrin yhteneväinen transasetuksen 4 §:n kanssa, ettei erityissääntelylle transsukupuolisuuden vuoksi hoitoon hakeutuneen potilaan hoitosuunnitelmasta ole tarvetta.

Transasetuksen 6 §:ssä säädetään sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olevasta lääketieteellisestä selvityksestä. Se, että transsukupuolisuuden tutkimuksesta ja hoidosta sekä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olevasta lääketieteellisestä selvityksestä säädetään transasetuksen tavoin yksityiskohtaisesti, on poikkeama muuhun terveydenhuollon sääntelyyn. Sääntely on ollut tarpeen hoidon ollessa edellytys sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle. Sillä on myös pyritty varmistamaan, että sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä oleva lisääntymiskyvyttömyys toteutetaan asianmukaisin perustein (HE 56/2001 vp, s. 11).

Tarpeen voimassa olevan transasetuksen tyypiselle yksityiskohtaiselle lääketieteellisen arvioinnin ja hoidon sääntelylle voidaan katsoa poistuvan, kun lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan ja lääketieteellinen hoito eriytetään sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Transsukupuolisuuden lääketieteellinen tutkimus ja hoito voidaan jatkossa toteuttaa terveydenhuollon yleislainsäädännön, kuten terveydenhuoltolain, potilaslain, Palkon suositusten sekä muiden lääketieteen suositusten ja käytäntöjen mukaan. Terveydenhuoltolaissa säädetään niin perusterveydenhuollon kuin erikoissairaanhoidon järjestämisestä. Sukupuoli-identiteettiin liittyvään epäselvyyteen tai sukupuolidysforiaan liittyvää hoitoa annetaan terveydenhuollon normaalin porrastuksen mukaisesti osana perusterveydenhuoltoa ja siihen ollessa tarvetta lähetetään perustuen erikoissairaanhoidon yksiköissä.

Johtopäätöksenä edellisestä on, että transasetukselle tai muulle juuri transsukupuolisten hoitoa koskevalle erityissääntelylle ei ole tarvetta, jos jatkossa oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ei ole lääketieteellistä selvitystä. Osa tutkimuksista ja hoidosta on jatkossakin perusteltua keskittää tiettyihin yliopistollisiin keskussairaaloihin ottaen huomioon tutkimuksen ja hoidon harvinaisuus ja sen vaatima asiantuntemus. Keskittämisestä voitaisiin kuitenkin säätää jatkossa erikoissairaanhoidon keskittämisasetuksella.

THL:n hoitoilmoitusrekisteristä saatujen tietojen mukaan vuosittain noin 800-900 ihmistä aloittaa uuden hoitjakson transpoliklinikoilla. Sekä HYKS:in että TAYS:in transpoliklinikoiden nykyiset resurssit ovat ylikuormittuneet, sillä osaavasta henkilöstöstä on pulaa. Tilannetta on han-

kaloittanut palkkatasolla kilpaileva vuokralääkäriyritys. Tämän seurauksena transpoliklinikoiden on ollut haasteita lääkärienvakanssien täyttämässä. Resurssipula on näkynyt pitkittyneinä hoitoon pääsyn odotusaikoina.

Transpoliklinikoiden heikkoon resurssitilanteeseen ja sukupuolen korjaushoitojen saamisen vakaviin viiveisiin on kiinnittänyt huomiota sekä eduskunnan oikeusasiamies (EOAK/2119/2020, ks. myös EOAK/2842/2017, EOAK/501/2019, EOAK 8482/2020) että Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI (2019)38, 10.9.2019). ECRI on suosittanut kolmannen transpoliklinikan perustamista. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on katsonut vastauksessaan eduskunnan oikeusasiamiehen päätökseen (VN/12660/2021-STM-12, 24.1.2022), että kolmannen sukupuoli-identiteetin poliklinikan perustaminen ei saamiensa selvitysten perusteella ole tarpeellista. Palkko on 11.6.2020 antanut suosituksen hoidon porrastamisesta, jonka on arvioitu helpottavan transpoliklinikoiden resurssipulaa. Nykyisten toimintojen tarkoituksenmukaisempi kohdentaminen ja jo tehdyt tai suunnitellut resurssilisäykset vaikuttavat riittävästi toimenpiteiltä.

2.3.4 Laki hedelmöityshoidoista

Hedelmöityshoidoista annetussa laissa on säännöksiä, jotka määrittelevät henkilön hedelmöityshoitoihin liittyvät oikeudet hänen sukupuolensa kautta. Tällaisia ovat erityisesti parin ja hoitoa saavan määritelmät lain 2 §:ssä. Hedelmöityshoidoista annetun lain 1 §:n 1 momentin mukaan laissa säädetään sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Translain 5 §:n mukaisesti henkilön sukupuolena pidettävä vahvistettua sukupuolta. Hedelmöityshoidoista annettu laki ei ota huomioon transsukupuolisiin ihmisiin liittyviä erityistilanteita.

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut vuonna 2009 kantelun johdosta antamassaan päätöksessä (EOA 23.3.2009), että transsukupuolisen henkilön hedelmättömyys ei johtunut hänen omasta tahdostaan tehdystä sterilisaatiosta, vaan se oli diagnosoidun sairauden, transseksuaalisuuden, lääkehoidoista johtuva sivuvaikutus. Transsukupuolisen henkilön lääkehoidosta seuraava hedelmättömyys ei oikeusasiamiehen mukaan siksi ole rinnastettavissa omasta tahdosta tehtyyn sterilisaatioon. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan kiireettömän hoidon perusteista ei ilmennyt sellaista, mikä olisi muodostanut esteen korjaushoidon aloittaneen henkilön puolisolalle annettavalle hedelmöityshoidolle, jossa olisi käytetty hänen ennen korjaushoitoa tallettamiaan siittiöitä. Puolisolle annettavalle hedelmöityshoidolle ei ollut myöskään lainsäädännöstä johtuvaa estettä. On huomattava, että mainitussa tapauksessa asianomainen henkilö oli saanut hormonihoidon sukupuolen korjaamisen tarkoituksessa, mutta hän ei ollut vielä ryhtynyt toimenpiteisiin sukupuolensa oikeudelliseksi vahvistamiseksi.

Tasa-arvovaltuutettu julkaisi elokuussa 2013 lausunnon (TAS 297/2013), joka koski hedelmöityshoitojen antamista pareille, joissa toinen puolisoista oli transsukupuolinen. Tasa-arvovaltuutetun käsityksen mukaan lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva translain säännös perusteluineen liittyi vain sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksiin sukupuolen korjaamisen yhteydessä. Säännöksen ei voitu tulkita ulottuvan vaikutuksiltaan sen laajemmalle. Sillä ei voitu siten esimerkiksi perustella hedelmöityshoitojen antamista jättämistä pareille, joissa toinen puolisoista on transsukupuolinen. Säännöstä ei tasa-arvovaltuutetun mukaan voitu tulkita laajentavasti myöskään sen vuoksi, että sen voidaan katsoa olevan ristiriidassa perustuslain säännösten kanssa.

Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet -julkaisuun sisältyviä hedelmöityshoitoja koskevia perusteita päivitettiin vuonna 2014 eduskunnan oikeusasiamiehen toimeksiannon johdosta (dnro 1863/4/11). Hedelmöityshoidon perusteita täsmennettiin siten, että ne ovat sopusoinnussa

perustuslain, potilaslain sekä hedelmöityshoidoista annetun lain säännösten kanssa. Erityistä huomiota kiinnitettiin syrjinnän kieltoon. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi perusteiden sanamuotoja täsmennettiin seuraavin tavoin: perusteiden otsikko muutettiin kuulumaan ”hedelmöityshoidot” aiemmin käytetyn ”hedelmättömyyden hoito” sijaan; perusteissa ei hoitoa saavan osalta enää viitata ainoastaan ”pariin” ja ”perheeseen” vaan myös ”henkilöön”; ja perusteissa todetaan nyt nimenomaisesti, että hedelmöityshoitoa voidaan antaa, vaikka taustalla ei ole varsinainen hedelmättömyys. Julkaisun mukaan hedelmöityshoitoja julkisessa terveydenhuollossa annettaessa sterilisaatiolle annetaan merkitystä vain, jos se on perustunut asianomaisen henkilön omaehtoiseen päätökseen. Silloinkin hedelmöityshoitoa voidaan antaa yksilöllisen harkinnan mukaan (STM:n selvityksiä 2010:31, 2. korjattu painos 2014).

Transsukupuolisen henkilön sukupuolen vahvistamisprosessissa edellytetty sterilointi tai muu lisääntymiskyvyttömyys ei näin ollen ole este hedelmöityshoitojen antamiselle. Hedelmöityshoidoista annetun lain sanamuodon perusteella laki ei kuitenkaan sovellu sellaisen hedelmöityshoidon antamiseen, jossa ihmisen sukuolu tai alkio viedään mieheen raskauden aikaansaamiseksi.

Hedelmöityshoidoista annettuun lakiin liittyy kuitenkin myös edellä todettua laajempia tarkistustarpeita. Esimerkiksi hedelmöityshoidoista annetun lain 2 §:ssä olevat parin ja hoitoa saavan määrittelyt ovat sukupuolisidonnaisia. Ottaen huomioon parin ja hoitoa saavan määritelmien keskeinen asema lain säännösten muodostamassa kokonaisuudessa, määritelmien muuttamisella olisi vaikutuksia koko lain systematiikkaan ja tulkintaan. Asiaan liittyy myös kysymys siitä, mitä transväestön hedelmöityshoitoja voitaisiin ottaa julkisiin varoin tuotettavien hoitojen piiriin, joskaan tästä asiasta ei säädetä hedelmöityshoidoista annetussa laissa.

2.3.5 Steriloimislaki

Steriloimislain 1 §:n 7 kohdan mukaan sterilointiin voidaan mainitun lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä, kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Mainittu kohta lisättiin steriloinnista nykyisen translain säätämisen yhteydessä. Lainkohdan perusteluissa todetaan, että koska oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista vain sillä edellytyksellä, että henkilö on lisääntymiskyvytön, on steriloinnissa tarpeen mahdollistaa sterilointi myös tilanteissa, joissa hakija kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen (HE 56/2001 vp).

Steriloimislain osalta on arvioitava, tuleeko lain 1 §:n 7 kohta tulisi kumota tarpeettomana sen jälkeen, kun lisääntymiskyvyttömyyttä ei enää asetettaisi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi. Lainkohdan kumoaminen on lähtökohtaisesti perusteltua, sillä se on säädetty nimenomaan translaissa säädetyin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen toteuttamiseksi. Jos kohta kumotaan, on arvioitava muutoksen vaikutuksia transsukupuolisten hoitoon. Jotkut transsukupuoliset haluavat saada sukuelimiin kohdistuvan kirurgisen operaation, jonka seurauksena syntyy steriliteetti. Steriloimislain soveltamisala ei vaikuta kattavan tällaisia tilanteita, sillä laissa ei muutenkaan säädetä sellaisen sterilisoinnin tekemisen edellytyksistä, joka tapahtuu muun lääketieteellisen toimenpiteen seurauksena (esimerkiksi munasarjojen tai kohdun poisto syöpäleikkauksissa). Näin ollen mainitun kohdan kumoaminen ei estäisi sukuelinkirurgiaa. Laista kuitenkin poistuisi mahdollisuus muuten saada sterilointi pelkästään sillä perusteella, että henkilö kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Lainkohdan poistamisen jälkeen transsukupuoliset henkilöt voisivat pyytää steriloinnista lain 1 §:n 1–6 kohdan nojalla. Näissä lainkohdissa säädetään yleisistä steriloinnin perusteista.

2.3.6 Sukupuolensa toiseksi vahvistaneiden vanhemmuusnimikkeet

Lakivaliokunta totesi käsitellessään kansalaisaloitetta äitiyslaiksi, että transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuuteen liittyvät erityiskysymykset on perusteltua ja tarkoituksenmukaista ratkaista erikseen siinä yhteydessä, kun sosiaali- ja terveysministeriössä arvioidaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) translain muutostarpeita (LaVM 1/2018 — KAA 3/2016 vp).

Sukupuolen muuttamiseen tähtääviin lääketieteellisiin hoitoihin kuuluvan hormonihoidon sivuvaikutuksena aiheutuvan hedelmättömyyden on Suomessa vakiintuneesti tulkittu täyttävän translaissa säädetyn lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen siitakin huolimatta, että hormonihoidon vaikutukset ovat yleensä palautuvia. On mahdollista, että oikeudellisen sukupuolensa korjannut henkilö säilyttää biologisen sukupuolensa mukaisen lisääntymiskykynsä. Tällöin henkilön oikeudellinen ja lisääntymisbiologinen sukupuoli eroavat toisistaan. Näiden tilanteiden voidaan olettaa lisääntyvän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen myötä. Voimassa oleva lainsäädäntö mahdollistaa vanhemmuuden toteamisen edellä mainituissa tilanteissa. Äitinä pidetään sitä, joka on synnyttänyt lapsen, ja isänä sitä, joka on siittänyt lapsen, riippumatta siitä, mikä henkilön oikeudellinen sukupuoli on. Voimassa oleva lainsäädäntö ei sen sijaan salli vanhemmuuteen liitettävän nimikkeen muuttamista sukupuolensa toiseksi vahvistaneen henkilön oikeudellista sukupuolta vastaavalla tavalla. Se ei toisin sanoen mahdollista esimerkiksi sitä, että jos henkilö, joka synnyttää lapsen, on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, hänen vanhemmuutta kuvaava nimikkeensä muutettaisiin lapsen isäksi.

Kun vanhemman vanhemmuusnimike ei vastaa hänen oikeudellista sukupuoltaan, paljastuu vanhemman transtausta tämän hoitaessa lapsensa asioita. Tämä altistaa sekä vanhemman että lapsen syrjinnälle ja yksityisyyden suojan loukkauksille.

2.3.7 Kotikuntalaki

Voimassa olevan kotikuntalain 2 §:n mukaan vastasyntyneen lapsen kotikunta määräytyy hänen äitinsä kotikunnan mukaan.

Kotikuntalain 6 a §:ssä säädetään väestökirjanpitokunnasta. Sen 1 momentin mukaan ulkomailla vakinaisesti asuvan Suomen kansalaisen väestökirjanpitokunta on se kunta, joka viimeksi oli hänen kotikuntansa Suomessa. Saman pykälän 2 momentin mukaan, jos Suomen kansalaisella ei ole ollut kotikuntaa Suomessa, hänen väestökirjanpitokuntansa määräytyy äidin, isän tai puolison kotikunnan taikka väestökirjanpitokunnan mukaan mainitussa järjestyksessä. Pykälän 2 momentissa olevat vanhemmuusnimikkeet (äiti ja isä) tulisi muuttaa sukupuolineutraaliin muotoon (vanhempi), jotta se ottaisi huomioon tilanteet, joissa lapsella saattaa isän ja äidin sijaan olla kaksi äitiä tai kaksi isää. Lain 2 ja 6 a §:ssä käytettyjen käsitteiden johdonmukaisuuden vuoksi myös 2 §:n 1 momenttia tulisi muuttaa niin, että siinä viitataan lapsen synnyttäneen äidin sijaan lapsen synnyttäneeseen vanhempaan. Tämä muutos mahdollistaisi lisäksi sen, että äitiyslain 52 § kotikuntalain 2 ja 6 a §:ää soveltamisesta tilanteessa, jossa lapsella on äitiyslain nojalla kaksi äitiä, voitaisiin kumota tarpeettomana.

2.3.8 Kansalaisuuslaki

Suomen kansalaiselle syntynyt lapsi saa nykyisin Suomen kansalaisuuden suoraan lain nojalla tai kansalaisuusilmoituksen perusteella. Kansalaisuuden periytyminen määräytyy eri tavalla riippuen siitä, onko Suomen kansalaisuuden omaava vanhempi lapsen äiti vai isä.

2.3.9 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:ssä viitataan äitiin, joka on synnyttänyt lapsen. Lain sanamuoto ei ota huomioon tilannetta, jossa synnyttävä osapuoli on nimikkeeltään isä.

2.3.10 Etuuslainsäädäntö

Etuuslainsäädännössä etuuden hakijan tai saajan sukupuolella ei ole merkitystä eikä näin ollen myöskään sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen vaikuta etuusoikeyteen. Poikkeuksena on äitiysavustuslaki, joka on sanamuotojensa vuoksi ongelmallinen silloin, kun raskaana oleva on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Lain tavoitteen – raskaana olevan ja sikiön tai vastasyntyneen terveyden edistämisen – tulisi kuitenkin toteutua kaikissa tilanteissa, raskaana olevan oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta.

Myöskään vanhemman vanhemmuusnimikkeellä ei etuuslainsäädännössä ole pääsääntöisesti merkitystä. Poikkeuksena tästä on kansaneläkelain 40 §:n 3 momentti, jonka mukaan täysorpona pidetään myös lasta, jonka äiti on kuollut ja lapsen isyyttä ei ole vahvistettu. Täysorpona tulisi pitää lasta, jonka ainoa oikeudellinen vanhempi on kuollut, vanhemman nimikkeestä huolimatta.

2.3.11 Vankeus- ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta

Vankeuslakia sovelletaan ehdottoman vankeusrangaistuksen ja sakon muutorangaistuksen (vankeus) täytäntöönpanoon. Vankeuslain 5 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan osastolle sijoittamisessa on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelma, vangin yksilölliset ominaisuudet, ikä, vangin mahdollisuudet täyttää osallistumisvelvollisuutensa sekä vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, vangin tai muun henkilön turvallisuus ja rikollisen toiminnan estäminen. Saman pykälän 3 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Vankeuslain 5 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan vangille on varattava hänen pyynnöstään mahdollisuus asua kokonaan tai osittain erillään muista vangeista, jos vangilla on perusteltu syy uskoa henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan uhattuna. Vankeuslain esitöiden mukaan oikeus erillään asumiseen voisi kuitenkin perustua ainoastaan turvallisuusperusteeseen (HE 45/2014 vp s 37).

Tutkintavankeuslakia sovelletaan tutkintavankeuden toimeenpanoon. Tutkintavankeuslain 3 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Lain 1 luvun 2 §:n mukaan tutkintavanki on mahdollisuuksien mukaan sijoitettava yhden hengen huoneeseen. Tutkintavankia ei saa sijoittaa asumaan toisen tutkintavangin kanssa, jos siitä aiheutuu vaaraa tutkintavankeuden tarkoitukselle tai vankilan järjestykselle. Saman pykälän 2 momentin mukaan tutkintavangille on varattava hänen pyynnöstään mahdollisuus asua kokonaan tai osittain erillään muista vangeista, jos vangilla on perusteltu syy uskoa henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan uhattuna.

Tutkintavankeuslain esitöissä (HE 263/2004 vp, s. 92) naisten erillään asuttamista perustellaan sillä, että naisvangit muodostavat pienen vähemmistön vangeista, jolloin vaarana on, että naiset joutuvat painostuksen tai hyväksikäytön kohteeksi. Erillään asuttamisella on tahdottu estää tällaisen painostuksen tai hyväksikäytön vaara. Erillään asuttamisen periaatteen osalta viitataan lisäksi kansanvälisiin suosituksiin sekä eri maiden käytäntöön.

On huomioitava, että myös transsukupuoliset henkilöt voivat olla vähemmistö, jonka turvallisuuden takaaminen on tarpeen.

Lakia poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta sovelletaan poliisin lain nojalla säilyttämien tutkintavankien, pidätettyjen ja kiinni otettujen kohteluun. Lain 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri selleissä. Saman pykälän 2 momentin mukaan vapautensa menettänyt on mahdollisuuksien mukaan sijoitettava yhden hengen selliin. Vapautensa menettänyttä ei saa sijoittaa samaan selliin toisen vapautensa menettäneen kanssa, jos siitä aiheutuu vaaraa hänen itsensä tai toisen vapautensa menettäneen turvallisuudelle, vapauteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoitukselle taikka säilytystilan järjestykselle tai turvallisuudelle. Säännöksen perusteluissa (HE 90/2005 vp, s. 68) viitataan tutkintavankeuslain vastaavaan säännökseen.

Vankeuslaissa ja laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta säädetään myös henkilötarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta (vankeuslain 16 luvun 9 §:n 1 momentti, joka tulee muun muassa tältä osin muutettuna voimaan 4.4.2022, ja putkalain 10 luvun 6 §:n 2 momentti, ks. myös vankeuslain 17 luvun 7 §). Säännösten mukaan, jos henkilötarkastus edellyttää vaatteiden riisumista, henkilötarkastuksen tai päihitteettömyyden valvonnan suorittajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Säännösten perusteluissa viitataan hienotunteisuusperiaatteeseen (HE 263/2004 vp, s. 197 ja HE 90/2005 vp, s. 95). Vastaavanlainen säännös on tutkintavankeuslain 11 luvun 9 §:n 1 momentissa (11 luvun 9 § tulee muutettuna voimaan 4.4.2022, ks. myös 12 luvun 7 §).

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain tavoitteena on, että henkilö tulisi oikeudellisesti tunnustetuksi hänen sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Kun henkilö vahvistaa sukupuolensa toiseksi, on pääsääntönä, että vahvistettua sukupuolta pidetään hänen sukupuolenaan sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Esitys ei muuta oikeustilaa tältä osin. Sukupuolensa vahvistaneen henkilön ulkoinen olemus ei kuitenkaan välttämättä vastaa hänen edustamansa sukupuolen keskimääräisiä ulkoisia piirteitä. Kun sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä selvityksistä ja hoidoista, voidaan tällaisten tilanteiden arvioida lisääntyvän. Tämä voi aiheuttaa haasteita sellaisen sääntelyn soveltamiselle, joka perustuu esimerkiksi hienotunteisuusnäkökohtiin tai muuten cis-normatiivisiin oletuksiin henkilön sukupuolesta. Ehdotetun lain vaikutuksia vapautensa menettäneiden säilyttämistä ja henkilötarkastuksia koskevien säännösten soveltamiseen edellyttää tästä syystä tarkempaa arviointia.

(Ehdotetun lain on arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia ainakin vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin. Hallituksen esitystä täydennetään tältä osin lausuntokierroksen jälkeen).

2.3.12 Rikoslaki

Rikoslain 21 luvun lapsensurmaa koskevassa 4 §:ssä viitataan naiseen, joka synnytyksestä johdettavassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa. Säännöksen perustelujen (HE 94/1993 vp) mukaan säännöksen perusteena on erityinen taudin luonteinen tila, jossa kohta synnytyksen jälkeen nainen surmaa lapsensa. Tilaan liittyy myös hormonaalisia muutoksia. Näissä tilanteissa voitaisiin tekijä usein katsoa syyntakeettomaksi tai vähentyneesti syyntakeiseksi. Lain esitöissä tekijänä viitataan synnyttäneeseen naiseen tai lapsen äitiin.

Rikoslain 22 luvun 1 §:ssä säädetään rangaistavaksi laitton raskauden keskeyttäminen. Pykälän 3 momentin mukaan naista, jonka raskauden keskeyttämisestä säännöksessä tarkoitettua teosta on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettua rikoksesta. Saman luvun 2 §:ssä säädetään laittoman raskauden keskeyttämisen törkeästä tekemuodosta. Kyseisessä säännöksessä puhutaan vakavan vaaran aiheuttamisesta naisen hengelle tai terveydelle tai rikoksen tekemisestä vastoin naisen tahtoa. Lain esitöiden mukaan rangaistusuhan ensisijaisina kohteina olisivat lääkärinkoulutusta vailla

olevat puoskarit, joiden suorittama raskauden keskeyttäminen on omiaan vaarantamaan naisen terveyttä (HE 156/2008 vp).

Mainittujen rikoslain säännösten sanamuotojen ja esitöiden (HE 94/1993 vp ja HE 156/2008 vp) perusteella käy selkeästi ilmi, että säännösten tarkoituksena on säätää synnyttäneen henkilön tekemästä lapsen taposta tai suojella raskaana olevan henkilön terveyttä. Säännökset on säädetty aikana, jolloin lainsäädännön oletuksena on ollut, että vain juridisesti naiseksi määritellyt henkilöt voivat olla raskaana tai synnyttää. Tämä oikeustila on pyritty ylläpitämään säätämällä translaissa lisääntymiskyvyttömyydestä edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Ehdotetussa laissa sukupuolen vahvistamisesta ei enää edellytetä lisääntymiskyvyttömyyttä. Sukupuolen muuttamiseen tähtääviin lääketieteellisiin hoitoihin kuuluvan hormonihoidon aiheuttavan hedelmättömyyden on tulkittu täyttävän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, vaikka hormonihoidon vaikutukset ovat yleensä palautuvia. Jo nykyainsäädännön mukaan on siten mahdollista, että henkilö, joka on oikeudellisen sukupuoltaan mies, säilyttää biologisen sukupuolensa mukaisen lisääntymiskyvynsä, tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen. Rikos- ja pakkokeinotilastojen mukaan lastensurmasta ei oltu epäilty ainuttakaan miestä 2006-2020 välisenä aikana. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=2342-9151. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.2.2022]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/rpk/meta.html>).

Ehdotetussa laissa sukupuolen vahvistamisesta olisi voimassa olevaa lakia vastaava säännös, jonka mukaan sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, hedelmöityshoidoista annettua lakia sekä tiettyä sosiaali- ja terveydenhuollon sukupuoleen sidottua lainsäädäntöä lukuun ottamatta, henkilön sukupuolena on pidettävä ehdotetun lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta. Tämä vaikuttaisi myös mainittujen rikoslain säännösten tulkintaan. Ehdotus ei muuttaisi oikeustilaa tältä osin, sillä jo voimassa olevan translain mukaan henkilön sukupuolena on pidettävä vahvistettua sukupuolta sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Tilanteiden, joissa oikeudelliselta sukupuoleltaan mies tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen, voidaan kuitenkin arvioida lisääntyvän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen myötä.

Rikoslain 22 luvun 3 §:ssä säädetään laittomasta alkioon puuttumisesta. Pykälän 1 kohdan mukaan joka ryhtyy alkiotutkimukseen ilman tutkimuslain 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston lupaa tai tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sursolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta taikka sikiötutkimukseen ilman tutkimuslain 14 §:ssä tarkoitettua raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta, on tuomittava laittomasta alkioon puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. On mahdollista, että myös oikeudelliselta sukupuoleltaan miehen elimistössä olevaan alkioon kohdistuisi tutkimus. Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain 3 §:n 2 nojalla tutkimuslain sukupuolitettuja säännöksiä sovellettaessa henkilön sukupuolena pidettäisiin hänen lisääntymisbiologista sukupuoltaan, jonka seurauksena tutkimuslakia sovellettaessa 12 §:n 3 momentti soveltuisi myös raskaana olevaan henkilöön, joka on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Mainittu 3 §:n 2 momentti ei kuitenkaan sanamuotonsa puolesta ulottuisi rikoslain sääntelyyn.

(Ehdotetun lain on arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia rikoslain edellä kuvattuihin säännöksiin. Hallituksen esitystä täydennetään tältä osin lausuntokierroksen jälkeen.)

3 Tavoitteet

Ehdotuksen tavoitteena on säätää itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaisesti.

Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen sukupuolen kokemuksesta.

Henkilön henkilökohtaista koskemattomuutta ja oikeutta yksityiselämään on tarkoitus vahvistaa poistamalla voimassa olevasta sääntelystä vaatimus lisääntymiskyvttömyydestä edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Tavoitteena on kansainvälisten suositusten mukaisesti nopea, läpinäkyvä ja saavutettava menettely. Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten.

Tavoitteena on vahvistaa henkilön yksityisyyden suojaa siten, että henkilön vanhemmuus voitaisiin muuttaa väestötietojärjestelmään vastaamaan vahvistetun sukupuolen mukaista nimeä. Samalla on tarkoitus huolehtia siitä, ettei lapsen oikeudellinen asema muutu vanhemman vanhemmuusnimikkeen muuttamisen myötä.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi laki sukupuolen vahvistamisesta. Laissa säädettäisiin sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, sukupuolen vahvistamista koskevasta hakemuksesta ja sen käsittelystä, vahvistamisen oikeusvaikutuksista, vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamisesta, ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta sekä muutoksenhausta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta.

Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen eriytettäisiin lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä olisi lääketieteellistä selvitystä tai diagnoosia. Voimassa olevassa laissa oleva vaatimus lisääntymiskyvttömyydestä poistettaisiin.

Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Selvityksessä olisi kyse henkilön omasta selvityksestä sukupuolen kokemuksesta.

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus perusteluineen olisi tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle. Digi- ja väestötietovirastolle säädettäisiin velvollisuus antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan tulisi nämä tiedot saatuaan vahvistaa hakemuksensa. Hakemus voitaisiin kuitenkin vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille.

Ehdotetun lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Poikkeuksena tästä olisi hedelmöityshoidoista annettu laki sekä

muut sosiaali- ja terveydenhuoltoa tai lääketieteellistä tutkimusta koskevat säännökset, jotka perustuvat henkilön sukupuoleen. Poikkeuksen pääsääntöön muodostaisivat myös vanhemmuuden määräytymistä ja vahvistamista sekä oikeusgeneettisiä isyystutkimuksia koskeva lainsäädäntö. Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen voisi kuitenkin muuttaa vastaamaan vahvistettua sukupuolta.

Esityksellä tehtäisiin äitiysavustuslakiin välttämättömät muutokset, joilla varmistetaan raskaana olevan henkilön oikeus etuuteen oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Steriloimislakiin tehtäisiin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen aiheuttama muutos. Lisäksi esityksessä ehdotetaan vanhemmuusnimikkeitä koskevien säännösten edellyttämiä muutoksia muun muassa kotikuntalakiin sekä lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Taloudelliset vaikutukset

Vaikutukset valtiontalouteen

Digi- ja väestötietovirasto

Digi- ja väestötietovirasto käsittelee hakemuksen sukupuolen vahvistamiseksi vastakkaiseen sukupuoleen. Hakemuksen käsittelyn työvaiheet nykyisen lainsäädännön mukaisesti ovat hakemuksen ja liitteiden tarkastaminen, mahdollisten täydennyspyyntöjen laatiminen ja tarkastaminen, asian ratkaiseminen ja päätöksen toimittaminen hakijalle, aviopuolisolle ilmoittaminen sekä sähköisen asiointitunnuksen passivointi. Mikäli tietoa ulkomaan kansalaisen siviilisäädystä ei ole merkitty väestötietojärjestelmään, tulee hakijalta pyytää selvitys hänen siviilisäädystään ennen asian ratkaisemista. Tämä liittyy vaatimukseen rekisteröidyn parisuhteen osapuolen suostumuksesta parisuhteen muuttumiselle avioliitoksi.

Yhden hakemuksen käsittelyyn menee saadun asiantuntija-arvion mukaan noin 1,5–2 tuntia. Hakemuksen käsittelyaika on pidempi, mikäli hakemuksen yhteyteen on liitetty nimenmuutoshakemus. Etunimenmuutos on hakemuksen yhteydessä maksuton. Osa sukupuolen oikeudellista vahvistamista hakevista ovat vaihtaneet etunimensä jo etukäteen omakustanteisesti.

Sukupuolenvahvistamishakemuksia oli vuonna 2020 188, joista 25:een on liittynyt samanaikainen nimenmuutos. Näiden tietojen perusteella voidaan arvioida, että sukupuolenvahvistamishakemusten käsittelyyn on vuonna 2020 kohdentunut noin 0,2 henkilötyövuotta.

Digi- ja väestötietoviraston sukupuolen vahvistamisen asiankäsittelyprosessin arvioidaan kevenvän joitakin prosentteja. Sukupuolen vahvistamista koskevien hakemusten määrien arvioidaan kuitenkin kasvavan.

Hakemusmäärän kasvua on erittäin vaikea arvioida etukäteen. Oikeus olla -kansalaisaloitteessa on arvioitu sukupuolen vahvistamisen kasvun olevan noin 2–5 prosenttia vuodessa. On mahdollista, että lain voimaan tullessa hakemusmäärät voivat tilapäisesti kasvaa vakiintunutta tilannetta enemmän. Näin on käynyt Norjassa, jossa lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen yhteydessä poistanut laki tuli voimaan vuonna 2016. Lakimuutoksen seurauksena oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen hakemusmäärät nousivat hetkellisesti korkeiksi. Hakemusten määrät ovat kuitenkin laskeneet lakimuutosta seuranneina vuosina. Toisaalta, hakemusmäärien pysyvistä kasvusta voidaan saada viitteitä Ruotsista, jossa esitystä vastaava lakimuutos tuli voimaan vuonna 2013. Lakimuutos poisti sukupuolen vahvistamiseen

liittyvän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, ja lakimuutoksen jälkeen hakemusmäärät lisääntyivät muutosta seuraavina vuosina jopa 200 prosenttia. Toisin kuin Norjassa, hakemusmäärät ovat Ruotsissa jatkaneet kasvuaan myös ensimmäisten vuosien jälkeen, joten hakemusmäärien muutos ei vaikuta olleen tilapäinen. Hakemusmäärien muutosta arvioitaessa on myös huomattava, että transpoliklinikoilla tutkimusjakson aloittavien henkilöiden määrä on ollut noin nelinkertainen Digi- ja väestötietoviraston vastaanottamiin sukupuolen vahvistamishakemuksiin verrattuna. Näin ollen on mahdollista, että Suomessakin määrät voisivat lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistumisen myötä vakiintuneessakin tilanteessa jopa moninkertaistua. Digi- ja väestötietovirasto on arvioinut henkilötyövuoden kustannukseksi 64 000 euroa. Jos vahvistamismäärät kasvaisivat 100–200 %, Digi- ja väestötietoviraston työmäärä kasvaisi arviolta 0,2–0,4 henkilötyövuotta, mikä vastaa 12 800 – 25 600 euroa.

Digi- ja väestötietovirastolle aiheutuu kertaluontoisia kustannuksia tietojärjestelmiin vaadittavista muutoksista. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ja etenkin vanhemmuuden nimikkeen muuttamisen on tunnistettu edellyttävän muutoksia moneen eri väestötietojärjestelmän sovellukseen. Digi- ja väestötietoviraston kertaluontoisten kustannusten on alustavasti arvioitu olevan joitakin kymmeniä tuhansia euroja. Väestötietojärjestelmään tehtävät muutokset aiheuttavat kustannuksia myös väestötietojärjestelmästä tietoja saaviin organisaatioihin, sillä vastaanottavan tahon täytyy mukauttaa järjestelmiään vastaamaan tehtyjä muutoksia.

Esitys mahdollistaisi vanhemmuuden nimikkeen korjaamisen myös heille, jotka ovat vahvistaneet oikeudellisen sukupuolen nykyisen lainsäädännön aikana. On odotettavissa, että lain tullessa voimaan Digi- ja väestötietovirastolle saapuu jonkin verran vanhemmuuden nimikkeen muutoshakemuksia niiltä henkilöiltä, jotka ovat vahvistaneet oikeudellisen sukupuolen nykyisen lainsäädännön aikana. Näiden hakemusten määrän arvioidaan kuitenkin olevan vähäinen.

Ahvenanmaan valtionvirasto

Ahvenanmaan valtionvirasto käsittelee sukupuolenvahvistushakemukset Ahvenanmaalla. Vuosittainen hakemusmäärä on hyvin pieni, vain 2-3 hakemusta vuodessa. Esityksen seurauksena hakemusmäärien voidaan arvioida kasvavan myös Ahvenanmaalla. Vaikutusten voidaan kuitenkin arvioida olevan vähäisiä. Vaikka sukupuolenvahvistushakemusten määrä moninkertaistuisi nykytasoon nähden, pysyisi hakemusmäärä kokonaisuudessaan edelleen pienenä.

Vaikutukset hyvinvointialueiden talouteen

Transpoliklinikat

Joulukuussa 2021 saadun selvityksen mukaan HYKS:in aikuispsykiatrisella transpoliklinikalla työskentelee apulaisylilääkäri, osa-aikainen osastonlääkäri, noin neljä sairaanhoitajaa, vajaa kaksi psykologia ja osa-aikaisesti sosiaalityöntekijä, kuvataidepsykoterapeutti, fysioterapeutti ja toimintaterapeutti. Lisäksi nykyisiä resursseja ollaan vahvistamassa erikoislääkärin ja erikoistuvan lääkärin työpanoksella. HYKS:in nuorisopsykiatrisella transpoliklinikalla työskentelee osa-aikainen osaston lääkäri, psykologi, sairaanhoitaja ja osa-aikainen sosiaalityöntekijä. HYKS:in nuoriso- ja aikuispsykiatristen transpoliklinikoiden yhteenlasketut vuosittaiset kustannukset ovat tutkimusjaksojen osalta 400 000 euroa ja sukupuolenvahvistusprosessin osalta noin 2 miljoonaa euroa. Kokonaiskustannukset ovat vuositasolla noin 2,4 miljoonaa euroa.

TAYS:in aikuispsykiatriselta poliklinikalta joulukuussa 2021 saadun selvityksen mukaan TAYS:in aikuispsykiatrisella transpoliklinikalla työskentelee 10-12 ammattihenkilöä. Osa lääkäreistä toimii vain osittaisella työpanoksella. Lisäksi joitakin lääkärinpalveluja on ostettu ul-

koisilta palveluntarjoajilta, esimerkiksi psykoterapia. TAYS:in nuorisopsykiatrisella transpoli-klinikalla työskentelee kolme lääkäriä, mutta kaikki osa-aikaisesti. Työajat jakautuvat niin, että yhdessä kolmen lääkärin panos vastaa yhtä kokoaikaista lääkäriä. Lisäksi tiimissä työskentelee kaksi sairaanhoitajaa ja osa-aikaisesti psykologi ja sosiaalityöntekijä. Vuosittaiset kustannukset TAYS:in aikuispsykiatrisen transpoliklinikan osalta olivat vuonna 2020 noin 1,5 miljoonaa euroa. Nuorisopsykiatrian osalta kokonaiskustannukset olivat noin 333 000 euroa. Yhteensä TAYS:in transpoliklinikan vuosittaiset kustannukset olivat noin 1,8 miljoonaa euroa.

Sekä HYKS:in että TAYS:in transpoliklinikoiden nykyiset resurssit ovat ylikuormittuneet. Saatujen selvitysten mukaan esitetty sukupuolen vahvistamisen helpottaminen saattaa vähentää mutta joiltain osin myös lisätä transpoliklinikoiden hoitojaksoja ja resursointitarvetta. Sukupuolen vahvistamista varten ei tarvitsisi enää hankkia lääketieteellistä lausuntoa, mikä vähentää poliklinikoiden työtä. Esityksen seurauksena transpoliklinikoille hoitoon hakeutuvista voi jäädä pois sellaiset henkilöt, joille sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on riittävä toimenpide. Saatujen arvioiden mukaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen siirtäminen itsemääräämis-oikeuden piiriin voisi vähentää transpoliklinikoille saapuvien läheteiden määrää noin 10–20 prosenttia. Toisaalta saatujen asiantuntija-arvioiden mukaan on mahdollista, että joissakin tapauksissa helpottunut sukupuolen vahvistamisprosessi saattaa lisätä sukupuolenkorjaushoitoihin hakeutumista.

Esitys parantaa tutkimusjaksolle hakeutumisen oikea-aikaisuutta. Saatujen selvitysten perusteella oikea-aikaisesti tutkimusjaksolle tulevien potilaiden hoitamiseen kuluu huomattavasti vähemmän henkilötyöpanoksia verrattuna tilanteeseen, jossa tutkimusjaksolle saapuu vaikeasta psykiatrisesta oireistosta kärsivä potilas. HUS on arvioinut, että oikea-aikaisesti aloitettu tutkimusjakso veisi vain 10–30 prosenttia niistä resursseista, joita kuluisi vaikeassa tapauksessa. Siten esitys auttaa kohdentamaan nykyisiä resursseja paremmin.

Joka tapauksessa transpoliklinikoille tulevien läheteiden määrään liittyy jatkuvasti kasvava trendi, ja transpoliklinikoiden nykyiset resurssit ovat huomattavan kuormittuneet. Kokonaisuudessaan esityksen arvioidaan kuitenkin mahdollistavan transpoliklinikoiden resurssien paremman kohdentamisen, kun hoitoon hakeutuminen olisi oikea-aikaisempaa ja lääketieteellisiä lausuntoja ei tarvitsisi laatia sukupuolen vahvistamisprosessia varten.

Esityksen ei arvioida aiheuttavan hyvinvointialueille sellaisia taloudellisia vaikutuksia, joiden perusteella niille kohdennettua valtion rahoitusta tulisi muuttaa.

Hedelmöityshoitoklinikat

Vuonna 2020 hedelmöityshoitoklinikoita oli Valviralta saatujen tietojen mukaan yhteensä 16. Näistä 9 oli julkisia ja 7 yksityisiä. Hedelmöityshoitoklinikoiden tarjoamat palvelut vaihtelevat. Osassa hedelmöityshoitoklinikoita tehdään ennakoivaa munasolunpakastusta. Osa klinikoista tarjoavat hedelmöityshoitoja myös itsellisille naisille tai naispareille.

Voimassa oleva hedelmöityshoidoista annettu laki on eräältä hedelmöityshoitoklinikalta saadun tiedon mukaan aiheuttanut epäselvyyttä sen suhteen, minkälaisia minkä tyyppisiä hoitoja lain puitteissa on mahdollista tarjota esimerkiksi tilanteessa, jossa transmies toivoo lasta parisuhteessa tai itsellisenä henkilönä. Esityksen tavoitteena on muun muassa selventää sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksia tältä osin, jonka vuoksi se voi vaikuttaa hedelmöityshoitoklinikoiden toimintaan lisääntyneinä hoitoon hakeutuvien määrinä. Toisaalta esityksessä ei kuitenkaan oteta kantaa valtakunnallisiin yhtenäisiin kiireettömän hoidon perusteisiin, jotka määrittävät sitä, millä edellytyksillä henkilö voi saada julkisin varoin tuettavia hedelmöityshoitoja.

Myös ennakoivan sukusolujen tallettamisen voidaan arvioida lisääntyvän, kun sukupuoltaan vahvistavalta henkilöltä ei edellytetä lisääntymiskyvyttömyyttä.

Esityksen vaikutusten arvioidaan kuitenkin olevan tältä osin pieniä, eikä esitys aiheuta tarvetta muutoksille hyvinvointialueiden rahoitukseen.

4.2.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Digi- ja väestötietovirasto

Esitys toisi uusia työvaiheita sukupuolenvahvistamishakemusten käsittelyyn. Uutena työvaiheena viranomaisen tiedottaa hakijalle prosessin oikeudellisista seurauksista. Tämän lisäksi hakijan täytyy vielä vahvistaa hakemuksensa. Myös vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen mahdollinen korjaaminen väestötietojärjestelmään tuo uuden työvaiheen hakemuksen käsittelyyn. Näistä työvaiheista ei synny merkittävästi lisätyötä. Asiantuntija-arvion mukaan uudet työvaiheet veisivät käsittelijältä noin 12 minuuttia työaikaa. Toisaalta esityksen myötä hakemuksen arviointi kevenisi, kun lääketieteellisen selvityksen liittämistä tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolen suostumusta ei enää edellytetä. Digi- ja väestötietovirastonei myöskään tarvitsisi selvittää henkilön siviilisäätyä tilanteessa, jossa sitä ei ole kirjattu väestötietojärjestelmään. Kokonaisuudessaan Digi- ja väestötietovirasto on arvioinut, että esitys keventäisi asiankäsittelyprosessia noin 3 minuuttia hakemusta kohden, mikä vastaa noin 3 prosenttia prosessin kestosta.

Ahvenanmaan valtionvirasto

Ahvenanmaan valtionvirastolle saapuva vuosittainen hakemusmäärä on hyvin pieni, vain 2-3 hakemusta vuodessa. Esityksen seurauksena hakemusmäärien voidaan arvioida kasvavan myös Ahvenanmaan alueella. Ahvenanmaan valtionviraston toimintaan aiheutuvien vaikutusten voidaan kuitenkin arvioida olevan vähäisiä.

Transpoliklinikat

Esitys keventäisi transpoliklinikoiden velvoitteita. Esityksen mukaan sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen ei enää edellyttäisi lääketieteellisen selvityksen toimittamista sukupuolenvahvistamishakemuksen yhteydessä. Hakemuksen lääketieteellinen selvitys on edellyttänyt myös ”second opinion”-konsultaatiokäytäntöä, josta voidaan myös luopua. Saadun arvion mukaan 20 prosenttia HYKSin aikuispsykiatriselle transpoliklinikalle saapuvista läheteistä on ollut second opinion -läheteitä ja second opinion-lahetteen käsittely on vienyt kaksi tuntia erikoislääkärin työaikaa. Esityksen seurauksena lähetemäärät pienenisivät tältä osin ja erikoislääkärin työaikaa vapautuisi muihin tehtäviin.

Vaikutukset viranomaisten tietojärjestelmiin ja tiedonhallintaan

Sukupuolen vahvistamisesta annettavalla lailla mahdollistettaisiin vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen vastaamaan henkilön oikeudellista sukupuolta. Ehdotettavan lain 5 §:n mukaan, kun henkilön sukupuoli vahvistetaan, hän voi hakea Digi- ja väestötietovirastolta vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamista hänen oikeudellista sukupuoltaan vastaavaksi. Hakemuksen hyväksymisen johdosta vanhemmuutta kuvaava nimike muuttuu hänen kaikkien lastensa osalta. Vanhemmuusnimikkeen muuttamista voi myös hakea sukupuolen vahvistamisen jälkeen.

Muutokset vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen tehdään väestötietojärjestelmään. Väestötietojärjestelmästä vanhemmuutta kuvaava tieto lähetetään edelleen väestötietojärjestelmän tietopalvelua saaville organisaatioille. Tällaisia organisaatioita ovat esimerkiksi Kela ja terveydenhuollon toimintayksiköt. Väestötietojärjestelmässä lapsen ja vanhemman välinen suhde on sidottu nykyisten vanhemmuuden määräytymistä koskevien lakien mukaisiin rooleihin (synnyttänyt äiti, avioliiton perusteella syntynyt isä-suhde, tunnustanut isä, tunnustanut äiti, adoptioisä, adoptioäiti). Jotta näitä rooleja voidaan muuttaa väestötietojärjestelmässä, myös väestötietojärjestelmästä tietoja saavien organisaatioiden pitää mukauttaa järjestelmiään vastaanottamaan kyseisiä muutoksia.

Lisäksi muutokset edellyttävät, että Digi- ja väestötietovirasto muuttaa omia väestörekisteritietoja tallentavia sovelluksiaan sekä Digi- ja väestötietovirastolle tietoja ilmoittavien tahojen rajapinta-sanomia. Nämä muutokset tulee tehdä sen vuoksi, että tietoja voidaan välittää väestötietojärjestelmän ja muiden tahojen järjestelmien välillä.

Sukupuolen vahvistamisesta annettavan lain toimeenpano edellyttää edellä kuvattujen muutoksien tekemistä väestötietojärjestelmään ja sen tietopalveluja saaviin organisaatioihin. Muutoksien laajuudesta riippuen yleisesti katsotaan organisaatioiden tarvitsevan kuudesta kuukaudesta vuoteen järjestelmämuutoksien tekemiseen.

(Täydennetään lausuntokierroksen jälkeen tiedonhallintalain mukaisen arvioinnin osalta)

4.2.3 Yritysvaikutukset

Hedelmöityshoitoklinikat

Vuonna 2020 yksityisiä hedelmöityshoitoklinikoita oli Valviralta saatujen tietojen mukaan yhteensä 7. Yksityiset klinikat toimivat yhteensä 11 eri toimipisteessä.

Kuten edellä on todettu, vaihtelevat hedelmöityshoitoklinikoiden tarjoamat palvelut. Esityksen tavoitteena on muun muassa selventää sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksia suhteessa muun muassa hedelmöityshoidoista annetun lain soveltamiseen. Esitys voi siten vaikuttaa hedelmöityshoitoklinikoiden toimintaan lisääntyneinä hoitoon hakeutuvien määrinä. Myös ennakoidun sukusolujen tallettamisen voidaan arvioida lisääntyvän. Vaikka kyseessä ei olisi suuri kasvu, voi tämä näkyä hedelmöityshoitoklinikoiden toiminnassa.

4.2.4 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Sukupuolen vahvistaminen merkitsee koetun sukupuoli-identiteetin oikeudellista tunnustamista. Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen seurauksena asianomainen henkilö saa uuden henkilötunnuksen, ja hän tulee kohdeksi koetun sukupuolensa mukaisella tavalla niillä elämäntilanteilla, joilla sukupuolelle edelleen annetaan oikeudellista merkitystä. Tämä pätee myös niihin henkilöihin, joiden vanhemmuutta kuvaava nimike korjataan heidän oikeudellista sukupuolta vastaavan nimikkeen mukaisesti. Esityksen arvioidaan vaikuttavan myönteisesti erityisesti transsukupuolisten henkilöiden ja välillisesti heidän perheenjäsentensä, sekä soveltuvien osin myös intersukupuolisten ja muunsukupuolisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen.

Esitys parantaa sukupuolen vahvistamista toivovien henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista, kun sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ei ole ulkopuolisia lausuntoja tai selvityksiä vaan hakemus perustuu henkilön omaan selvitykseen sukupuolen kokemuksestaan. Sukupuolen vahvistamista hakevien henkilöiden oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen

parannetaan, kun vahvistamisen edellytyksenä ei enää ole lisääntymiskyvyttömyyttä tai sitä aiheuttavia taikka muuten kajoavia hoitoja. Nauttiakseen yksityiselämänsä suojaa henkilön ei tarvitse luopua oikeudestaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Esityksen katsotaan vahvistavan yksityiselämän suojan toteutumista, kun sukupuolen vahvistamista hakevan henkilön ei tarvitse elää vastakkaisessa sukupuoliroolissa (niin sanottu tosielämän koe) ilman sukupuolen oikeudellista tunnustamista ja henkilö tulee kohdatuksi nopeammin ja helpommin sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Yleisesti esityksen arvioidaan parantavan oikeutta syrjimättömyyteen, kun henkilön oikeudellinen sukupuoli saatetaan vastaamaan hänen sukupuoli-identiteettiään ja ulkoista olemustaan. Esityksen voidaan arvioida osaltaan purkavan ahtaita sukupuolikäsityksiä ja edistävän välillisesti laajemminkin sukupuolivähemmistöjen asemaa.

Yksityselämän suojaa parantaa myös se, että henkilö voi halutessaan korjata vanhemmuuttaan kuvaavan merkinnän, eikä hänen transtaustansa tällöin ilmene lapsen päivittäisiä asioita hoitessa. Toisaalta vanhemmuus tulee jatkossakin merkitä oikeudellista vanhemmuutta koskevan lainsäädännön mukaisesti joko äidiksi tai isäksi.

Sukupuolen vahvistamisen helpottamisen voi arvioida lisäävän mahdollisuutta menettelyn väärinkäytöksille. Ehdotetun lain vaikutukset sääntelyn kohderyhmälle on kuitenkin arvioitu olevan huomattavia verrattuna sen mahdollisiin kielteisiin vaikutuksiin.

Vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen

Digi- ja väestötietovirastolta saadun tiedon mukaan sukupuolensa naisesta mieheksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä oli tarkasteltavana ajanjaksona 2010–2021 lähes joka vuosi noin puolitoista kertaa suurempi kuin sukupuolensa miehestä naiseksi vahvistaneiden henkilöiden lukumäärä. Esityksen vaikutusten voidaan näin ollen arvioida kohdistuvan suhteessa enemmän transmiehiin.

Voimassa olevan translain edellyttämään lääketieteelliseen selvitykseen sisältyvän tosielämän kokeen poistamisen sekä hakemusmenettelyn nopeuttamisen arvioidaan vähentävän niitä tilanteita, joissa henkilö altistuu syrjinnälle tai häirinnälle sen vuoksi, että hänen henkilötunnuksensa ei vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään tai ulkoista olemustaan. Tämä ehkäisee sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää ja häirintää. Lääketieteellisten selvitysten ja hoitojen eriyttäminen sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta voi myös osaltaan purkaa ahtaita sukupuolikäsityksiä ja edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Toisaalta ehdotettu sääntely perustuu edelleen binääriseen sukupuolijaotteluun.

Esityksen myötä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeus hedelmällisyyteen ja lisääntymiseen toteutuu yhdenvertaisemmin cis-henkilöiden kanssa, kun lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva vaatimus edellytyksenä sukupuolen vahvistamiselle poistetaan ja hedelmöityshoitolaisten soveltamista transsukupuolisiin henkilöihin selkeytetään.

Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen eriyttäminen lääketieteellisistä selvityksestä ja hoidoista parantaa myös alueellista yhdenvertaisuutta, kun sukupuolen vahvistamista toivovan henkilön ei tarvitse hakeutua jompaankumpaan kahdesta yliopistollisesta sairaalasta, jonne tutkimus ja hoito on keskitetty.

Suomessa on voimassa hyvin vähän sääntelyä naisille ja miehille erillisistä tiloista. Vankeus- ja tutkintavankeuslakia sekä poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia lukuun ottamatta Suomessa on voimassa vain yksittäisiä säädöksiä, joissa säädetään erillisten tilojen tarjoamisesta naisille ja miehille. Pääsyä kyseisiin tiloihin ei kuitenkaan säännellä, eikä yksittäisen henkilön juridinen sukupuoli siten vaikuta tiloihin pääsyyn.

Tasa-arvovaltuutetun toimisto on kiinnittänyt valmistelussa huomiota siihen, että vaikka sukupuolen mukaan eriytetyt tilat ja pukeutuminen ovat harvoin lainsäädännön tasolla säänneltyjä asioita, ovat ne valtaosalle väestöä arkipäivää kouluissa, työpaikoilla, harrastuksissa ja palveluissa. Tasa-arvovaltuutetun toimiston näkemyksen mukaan lainsäädännön uudistamistyössä olisi hyvä kiinnittää huomiota siihen, mihin erilaiset sukupuolenmukaiset erottelut perustuvat ja millä tasolla erilaisesti kohtelusta olisi hyvä säätää. Esimerkiksi tasa-arvolaissa syrjintää on sellainen palvelun tarjoajan menettely, jossa henkilö asetetaan epäedullisempaan asemaan sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Lain mukaan on kuitenkin sallittua tarjota palvelua yksinomaan tai pääasiallisesti vain toisen sukupuolen edustajille, jos se on perusteltua oikeutetun tavoitteen saavuttamiseksi ja tähän tavoitteeseen pyritään asianmukaisin ja tarpeellisin keinoin. Tasa-arvolain säännöksen taustalla on EU:n tavaroiden ja palveluiden saatavuutta koskeva tasa-arvodirektiivi (Neuvoston direktiivi 2004/113/EY), jossa on nimenomaisesti todettu, että naisten ja miesten erilainen kohtelu voi olla hyväksyttävää, jos se perustuu yksityisyys- ja säädyllisyys kysymyksiin. Tasa-arvolaissa ei ole kuitenkaan eritelty yksityisyyteen ja säädyllisyyteen liittyviä syitä erilaisen kohtelun oikeuttamisperusteena ja tasa-arvovaltuutettu on arvioinut yksittäisiä tilanteita tapauskohtaisesti asiakasryhmydenottojen perusteella. Tasa-arvovaltuutettu on lausunnoissaan muun muassa todennut, että koska transihmisten keholliset ja ulkonäölliset sukupuolipiirteet tai sukupuolen ilmaisu voivat poiketa keskimääräisestä, tarvitaan tapauskohtaista harkintaa parhaan ja syrjimättömän toimintatavan löytämiseksi. Juridinen sukupuoli ei sinänsä ole aina asian arvioinnissa ratkaiseva tekijä. (Tasa-arvovaltuutetun toimiston vastaus sosiaali- ja terveysministeriön pyyntöön VN/2369/2021 esittää näkemyksiä transilainsäädännön uudistamisen valmisteluun, 26.09.2021 Dnro TAS/234*/2021.)

Ehdotetun lain ei arvioida muuttavan nykyistä oikeustilaa tältä osin. Voidaan kuitenkin arvioida, että kun sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä selvityksistä ja hoidoista, eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ole enää voimassa olevan lain mukaista tosielämän koetta, voivat lisääntyä ne tilanteet, joissa transihmisten keholliset ja ulkonäölliset sukupuolipiirteet tai sukupuolen ilmaisu poikkeavat heidän edustamansa juridisen sukupuolen keskimääräisestä. Myös tarve tasa-arvovaltuutetun toimiston esittämälle arvioinnille voi siten kasvaa.

Sosiaaliset ja terveysvaikutukset

Tutkimukset osoittavat, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt altistuvat ylimääräiselle krooniselle stressille vähemmistöasemansa takia. Stressiä lisäävät muun muassa syrjinnän kokemukset. Vähemmistöstressi lisää paitsi mielenterveysongelmia ja itsetuhoisuutta, myös riskiä fyysisille sairauksille. (Jaskari, O. & Keski-Rahkonen, A. (2021) Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle. *Duodecim*, 137(17):1781-8.)

Sukupuolensa oikeudellista tunnustamista toivovan henkilön ei esityksen mukaan tarvitse läpikäydä lisääntymiskyvyttömyyttä aiheuttavia hoitoja tai toimenpiteitä vastoin tahtoaan. Esityksen voidaan arvioida vähentävän sukupuoliristiriidasta kärsivän henkilön kokemaa vähemmistöstressiä, kun hän tulee nopeammin kohdatuksi sukupuoli-identiteettinsä mukaisella tavalla, häntä syrjinnälle ja häirinnälle altistavat tilanteet vähenevät ja depatologisoinnin seurauksena sukupuolivähemmistöihin kohdistuvat ennakkoluulot hälvänevät. On kuitenkin otettava huomioon, että Suomi käyttää edelleen ICD-10 tautiluokitusta, jossa transsukupuolisuus sijaitsee mielenterveyden ja käyttäytymishäiriöiden luvussa ryhmässä Muut aikuisiän persoonallisuus- ja käytöshäiriöt.

Kynnys hakea apua mahdollisiin mielenterveysongelmiin voi madaltua, kun pelko siitä, että mielenterveysongelmat muodostaisivat esteen tai hidasteen sukupuolen vahvistamiselle, vä-

henisivät. Esityksen voidaan siten arvioida välillisesti parantavan sukupuoliristiriidasta kärsivien henkilöiden terveyttä ja hyvinvointia. Toisaalta esitys ei tuo helpotusta henkilöille, jotka eivät identifioitu naiseksi tai mieheksi.

Osa Suomessa valtakunnalliseen seulptaohjelmaan kuuluvista seulptonnoista kohdistuvat vain naisiin. Tällaisia seulptontoja ovat rintasyöpäseulptonnat ja kohdunkaulansyövän seulptonta. Kutsut syöpäseulptontoihin lähetetään väestötietojärjestelmässä olevan sukupuolitetion perusteella. Sukupuolensa oikeudellisesti toiseen vahvistavan sukupuolimerkintä muutetaan väestötietojärjestelmään. Tämän vuoksi sukupuolensa naisesta mieheen vahvistanut ei saa automaattisesti kutsua seulptontaan, vaikka hänellä olisi biologisesti jäljellä seulptontaan liittyvät ruumiinosat, esimerkiksi rinnat. Sinänsä tällainen tilanne on esillä jo nykyainsäädännön nojalla, eikä ehdotettu lainsäädäntö suoraan vaikuta tähän tilanteeseen.

Ehdotetun lain 3 §:n 2 momentilla pyritään varmistamaan se, että vaikka vahvistettua sukupuolta on pidettävä pääsäännön mukaan henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, henkilön sukupuolena pidetään henkilön lisääntymisbiologista sukupuolta sovellettaessa terveydenhuoltoä koskevia säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti henkilön lisääntymisbiologiseen sukupuoleen. Sääntelyn vaikutus on pääosin oikeusvarmuutta lisäävä, sillä tiedossa ei ole, että terveydenhuollon käytännön toiminnassa olisi katsottu, ettei sukupuoltaan vahvistaneella miehellä olisi oikeus esimerkiksi raskauteen liittyviin palveluihin. Tällaisia raskauksia ei tosin tiedetä juuri olleen, mutta sukupuolen vahvistamista koskevaan sääntelyyn ehdotettujen muutosten voidaan arvioida lisäävän niiden mahdollisuutta. Mainittu säännös on kuitenkin merkityksellinen erityisesti sen osalta, että se selventää epäselvää oikeustilaa sukupuoltaan vahvistaneiden mahdollisuudesta saada hedelmöityshoitoja hedelmöityshoidoista annetun lain mukaisesti.

Esityksessä ehdotetaan, ettei sukupuoli-identiteetin tutkimuksesta ja hoidosta olisi jatkossa transasetusta vastaavaa sääntelyä tai muuta erityissääntelyä, lukuun ottamatta tietyn erikoissairaanhoidotasaisen hoidon keskittämistä, josta ehdotetaan jatkossa säädettävän erikoissairaanhoidon keskittämisasetuksessa. Tämä ei oikeudellisesti vaikuta transsukupuolisten ja muiden sukupuoli-identiteettinsä takia tutkimuksia tai hoitoa tarvitsevien mahdollisuuteen saada hoitoa, vaan heihin soveltuu, kuten nykyin, terveydenhuollon yleissääntely. Tiedossa kuitenkin on, että terveyspalvelujärjestelmässä ei välttämättä tunneta sukupuoli-identiteettiin liittyvien kysymysten hoitoa tarpeeksi laajasti ja eri hoidon tasoilla. Palkon vuonna 2020 antamien suositusten tarkoituksena on vahvistaa tällaisen osaamisen kehittämistä ja toteutumista palvelujärjestelmässä. HUS psykiatria on viime vuosina tarjonnut koulutusta terveydenhuollon ammattilaisille ja tiedottanut sukupuolidysforian hoitokäytännöistä. He ovat kouluttaneet muita palveluntuottajia. HUS Psykiatria on myös käynnistänyt matalan kynnyksen reaaliaikaiset etäkonsultaatit YTHS:lle vuonna 2020 ja HUS alueen perusterveydenhuoltoon vuonna 2021 (Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin vastaus selvityspyyntöön sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikkoiden (aikuiset ja nuoret) toimintoista ja translainsäädännön uudistuksen mahdollisista vaikutuksista niihin, VN/12660/2021, 1.12.2021).

Vaikutukset kansalaisten asemaan ja toimintaan yhteiskunnassa

Esityksellä on useita kansalaisen arkea helpottavia vaikutuksia. Sukupuolen vahvistaminen on nopeampaa ja helpompaa ja henkilö tulee kohdatuksi nopeammin sukupuoli-identiteettinsä mukaisella tavalla viranomaisessa asioidessaan ja palveluita käyttäessään. Transsukupuolinen henkilö voi hakea vanhemmuuttaan kuvaavan nimikkeen korjaamista, jolloin hänen transtaustansa ei ilmene hänen hoitaessaan lapsensa asioita.

Digi- ja väestötietovirastolta saaduista lukumäärätiedoista ilmenee, että vain pieni osa oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneista henkilöistä vahvistaa sukupuolensa alkuperäiseksi, syntymässä määritellyksi sukupuolekseen. Tällaisia tapauksia oli tarkasteltavana ajanjaksona, vuosina 2015 – 2021, yhteensä 18 kappaletta, mikä on noin 1,5 prosenttia kaikista oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevista päätöksistä (1189 kappaletta). Kun sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä selvityksistä ja hoidoista ja vahvistamista koskeva hakemusmenettely helpottuu merkittävästi, voidaan uusien sukupuolen vahvistamista alkuperäiseen koskevien hakemusten arvioida kasvavan. Useat väestötietojärjestelmään kohdistuvat muutokset voivat aiheuttaa haasteita henkilön tunnistettavuudelle ja väestötietojärjestelmän toimivuudelle. Esityksessä ehdotettu harkinta-aika ja viranomaiselle säädetty informointivelvollisuus ennaltaehkäisevät impulsiivisia ja harkitsemattomia päätöksiä, joiden myötä todennäköisyys sille, että henkilö haluaa palata aiempaan vahvistamista edeltävään sukupuoleensa, kasvaa. Harkinta-ajan ja informointivelvollisuuden voidaan arvioida turvaavan myös väestötietojärjestelmän tietojen paikkansapitävyyttä ja toimivuutta.

Toisaalta hakemusmenettelyyn sisältyvä harkinta-aika voi tuntua kohtuuttomalta niistä henkilöistä, joilla on jo takanaan pitkäaikainen sukupuoliristiriita. On myös mahdollista, että sen ei katsottaisi täysin vastaavan viimeaikaisia kansainvälisiä suosituksia siitä, että menettelyn tulisi olla nopea (ks. esimerkiksi Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus (CM/Rec(2010)5) ja Yogyakartaan periaate 31).

Vaikutukset lapsiin ja nuoriin

Lapset sukupuolen vahvistamista hakevan lapsena

Lasten ja vanhempien kokemuksia vanhemman sukupuolenkorjausprosessista on selvitetty suomalaisessa tutkimushankkeessa, jossa kokemuksia kysyttiin lasten vanhemmilta sekä 13–18-vuotiailta lapsilta itseltään (Aarnio, K., Kallinen, K., Kylmä, J., Solantaus, T. & Rotkirch, A. (2018). Sateenkaariperheiden vanhemmat. Kokemuksia lasten hyvinvoinnista, perhesuhteista ja tuen saannista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 63. Helsinki: Väestöliitto; Aarnio, K., Kylmä, J., Solantaus, T. & Rotkirch, A. (2017). Sateenkaariperheiden lasten ja nuorten hyvinvointi ja kokemukset. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D62. Helsinki: Väestöliitto.)

”Sateenkaariperheiden lasten hyvinvointi” -tutkimushankkeessa kerättiin vuonna 2016 kyselytietoa 80 vanhemmalta (useammin äiti) ja 102 lapselta. Perheen aikuisen transkokemus kosketti tässä aineistossa 18 lapsen perhettä ja useimmiten kyse oli transmiehistä. Aineistossa ei ollut lapsia, jotka olisivat syntyneet vanhemman sukupuolenkorjausprosessin jälkeen. Lasten itse antamien arvioiden perusteella suhteet transsukupuoliseen vanhempaan olivat varsin hyviä. Osa nuorista kertoi aikoinaan hämmentyneensä saatuaan tietää transkokemuksesta tai sukupuolenkorjauksesta. Osalle siitä puhuminen oli ollut vaikeaa, ja yksi nuori on pelännyt kiusatuksi tuloa ja kokenut häpeää. Avovastauksissa he kuvailivat kielteisinä puolina hämmennyksen ja yksittäiset vastaajat häpeää, kiusaamisen pelkoa ja katkenneita suhteita isovanhempiin. Kaikille näille kahdeksalle nuorelle vanhemman sukupuolen korjaamisen prosessi tai transkokemus näyttäytyi kuitenkin neutraalina tai myönteisenä asiana. Vanhemman sukupuolen korjaaminen on vaikuttanut nuoren elämään joko myönteisesti tai asiaan liittyvien käytännön muutosten tasolla, kuten uuden nimityksen kautta. Transsukupuolisten perheiden erityisen vahva tuen tarve korostui aineistossa selkeästi. Vanhempien arvion mukaan transperheet ovat tarvinneet moninkertaisesti useammin tukea kuin muut sateenkaariperheet, ja he kokivat myös muita useammin jääneet vaille riittävää tukea.

Transsukupuolisten henkilöiden lapset voivat edellä mainitun tutkimuksen perusteella Suomessa pääosin hyvin. On kuitenkin huomioitava, että tutkimuksessa ei erotella oikeudellisen

sukupuolen vahvistamisen vaikutuksia sukupuolen lääketieteellisestä korjausprosessin tai yleisesti transition vaikutuksista. Siksi tämän hallituksen esityksen vaikutuksia on edellä mainitun tutkimuksen perusteella vaikea arvioida. Yleisesti voidaan kuitenkin olettaa, että siinä missä esityksen arvioidaan vaikuttavan myönteisesti sukupuolensa toiseksi vahvistavien henkilön hyvinvointiin, voidaan sen arvioida vaikuttavan välillisesti, myönteiseen tapaan, myös kyseisten henkilöiden ennen sukupuolen korjausprosessia syntyneiden lasten hyvinvointiin.

Esityksellä muuhun lainsäädäntöön ehdotetuilla muutoksilla pyritään varmistamaan, ettei vanhemmuusnimikkeen muutoksella ole vaikutuksia lapsen oikeudelliseen asemaan.

Sillä, että vanhempi voi halutessaan korjata vanhemmuuttaan kuvaavan merkinnän sukupuolen vahvistamisen yhteydessä tai sen jälkeen, voidaan kuitenkin arvioida parantavan myös lapsen yksityiselämän suojaa, kun vanhemman transtausta ei ilmene hänen hoitaessaan lapsen päivittäisiä asioita.

Vanhemman sukupuolenkorjauksen jälkeen syntyneitä lapsia on toistaiseksi huomattavasti vähemmän kuin ennen korjausta syntyneitä ja heistä on myös vähemmän tutkimustietoja, kuin ennen sukupuolenkorjausta syntyneitä. Voidaan olettaa, että monet yllä kuvatut kasvuympäristöön liittyvät haasteet lieventyvät tai poistuvat kokonaan, mikäli lapsi syntyy sukupuoltaan korjanneelle vanhemmalle. Korjausprosessi ei aiheuta hämmennystä lapselle eikä ristiriitoja parisuhteelle, ja sen läpi käyminen on usein kohentanut transsukupuolisen ihmisen elämänlaatua ja mielenterveyttä (Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine (2015). Access to fertility service by transgender persons: an Ethics Committee opinion. *Fertility and Sterility*, 104(5), 1111-1115).

Ranskassa on toteutettu seurantatutkimus transmiehille, jotka saivat vaimon kanssa lapsia luovutettujen siittiöiden avulla (Chiland, C., Clouet, A.M., Golse, B., Guinot, M., Wolf, J.P., ym. (2013). A new type of family: Transmen as fathers thanks to donor sperm insemination. A 12 year follow up exploratory study of their children. *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence* 61, 365-70). Chilandin ja muiden pitkittäistutkimuksessa kolme psykologista asiantuntijaa seurasi jokaisen lapsen kehitystä ja haastatteli lapsia ja vanhempia lapsen ollessa vuoden ikäinen ja sen jälkeen joka toinen vuosi. Yhteensä tässä tutkittiin 42 lasta, jotka olivat syntyneet 32 pariskunnalle. Tutkimuksen mukaan näiden lasten hyvinvointi ja perheiden olosuhteet ovat vähintään yhtä hyvät kuin valtaväestöllä.

Vaikutukset lapsen oman sukupuoli-identiteetin kannalta

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista 18 vuotta täyttäneille henkilöille. Täysi-ikäisyyttä koskeva edellytys ei muuta nykyistä oikeustilaa, sillä alaikäisillä henkilöillä ei voimassaolevan lain mukaan ole mahdollisuutta vahvistaa oikeudellisesti sukupuoltaan. Sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn uudistus tarjoaa kuitenkin tilaisuuden arvioida ikärajan vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. Osana hallituksen valmistelua selvitettiin sitä, mitä konkreettisia vaikutuksia voimassa olevan lain ikärajalla on alaikäisten henkilöiden asemaan ja heidän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, sekä minkälaisia vaatimuksia ihmis- ja perusoikeusvelvoitteet asettavat lasten ja nuorten asemaa koskevalle sääntelylle sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevissa kysymyksissä, kun otetaan huomioon olemassa oleva tutkimusnäyttö sukupuoliristiriidan merkityksestä lapsille ja nuorille. Selvitys on luettavissa julkisessa palvelussa osoitteessa <https://stm.fi/hankkeet> tunnuksella [STM009:00/2021](https://stm.fi/hankkeet).

Selvitys osoittaa, että sukupuoli-identiteettiä on pidettävä olennaisena osana yksilön itsemääräämisoikeutta ja yksityiselämän suojaa ja sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollisuus liittyy keskeisesti itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, hyvinvoinnin parantamiseen sekä syrjimättömyyteen. Kaikki perus- ja ihmisoikeudet suojaavat pääsääntöisesti myös lapsia. Lainsäädännössä asetettu ikäraja vaikuttaa siten olennaisesti lapsen oikeuksiin. Tutkimusnäyttö osoittaa, että sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin ja vaikka sukupuoliristiriita ei jatkuisi aikuisuuteen, sen kanssa eläminen voi merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Sosiaalinen transitio ja sitä tukeva sukupuolen vahvistaminen parantavat hyvinvointia ja vähentävät syrjintää. Toisaalta juuri sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille, irrotettuna sosiaalisesta transitiosta ja ympäristön tuesta taikka sukupuoliristiriidan lääketieteellisistä hoidoista ei ole tutkittua tietoa. Tutkimus myös osoittaa, että on mahdollista, että transitio takaisin aiempaan sukupuolirooliin saattaa muodostua raskaaksi lapselle.

Vaikutukset työllisyyteen ja työelämään

Euroopan perusoikeusviraston vuonna 2019 toteuttaman LHBTI-kyselyn Suomea koskevien tulosten mukaan 26 % transihmisistä oli kohdannut syrjintää työssä ja 21 % työnhaussa viimeisen vuoden aikana. 27 % transihmisistä oli havainnut kielteisiä asenteita työelämässä viimeisen viiden vuoden aikana. 42 % transihmisistä salasi oman kuulumisensa sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön työpaikalla. (A long way to go for LGBTI-equality. European Union Agency for Fundamental Rights, 2020.)

Esityksen voidaan arvioida helpottavan sosiaalisesta dysforiasta kärsivien työhön hakeutumista sekä työkykyä ja osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan, kun he tulevat helpommin kohdatuksi sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Esityksen voidaan myös arvioida ennaltaehkäisevän transsukupuolisiin ihmisiin kohdistuvaa syrjintää työelämässä ja työnhaussa.

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

Vaihtoehdot sukupuolen vahvistamista koskevan menettelyn sääntelemiseksi

Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä esitti 2020 raportissaan vaihtoehtoisia malleja sukupuolen vahvistamista koskevaksi sääntelyksi. Valmistelutyöryhmän toimeksiantoon ei kuulunut tehdä ehdotusta selvittämiensä sääntelyvaihtoehtojen valinnasta eikä arvioida niiden suhdetta hallitusohjelmakirjauksiin. Valmistelutyöryhmä jakoi sääntelyvaihtoehdot karkeasti jaotellen suppeaan ja laajan malliin. Ensiksi mainittu sisälsi vähimmillään vain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poiston. Hallitusohjelman mukaan lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta. Suppeaa mallia ei siten voida pitää hallitusohjelman tavoitteiden mukaisena.

Valmistelutyöryhmän esittämässä laajemmassa mallissa oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen erotettaisiin sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä ja oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen mahdollistettaisiin ilmoitusasiana tai hakemusmenettelynä.

Yhtenä vaihtoehtona valmistelutyöryhmä esitti raportissaan hakemusmenettelyä kuuden kuukauden harkinta-ajalla. Harkinta-aika voisi olla myös kuutta kuukautta lyhyempi, esimerkiksi yksi kuukausi tai kolme kuukautta. Harkinta-ajan säätämällä voidaan valmistelutyöryhmän mukaan nähdä eri tarkoituksia. Yhtäältä harkinta-ajan tarkoituksena on oikeudellisen sukupuolen

lensa vahvistamista harkitsevan henkilön suojaaminen hänen omilta impulsiivisilta ja harkitsemattomilta ratkaisuiltaan. Henkilöön kohdistuvan suojan lisäksi yhteiskunnalla on myös laajempi intressi huolehtia väestötietojärjestelmän tietojen paikkansapitävyydestä ja toimivuudesta. Harkitsemattomien ratkaisujen myötä nousee riski siitä, että oikeudellinen sukupuoli korjataan jonkun ajan kuluttua takaisin alkuperäiseksi. Useat väestötietojärjestelmään kohdistuvat muutokset aiheuttavat haasteita henkilön tunnistettavuudelle ja väestötietojärjestelmän toimivuudelle.

Valmistelutyöryhmän mukaan on kuitenkin mahdollista, että harkinta-ajasta säättäminen voidaan kokea itsemääräämisoikeuden loukkauksena. Hakemusmenettely ilman harkinta-aikaa voitaisiin siten katsoa parantavan hakijan itsemääräämisoikeuden toteutumista. Se nopeuttaisi hakemusprosessia ja kun hakijalta ei edellytettäisi hakemuksen vahvistamista, myös keventäisi viranomaisen työtä. Toisaalta menettely saattaisi lisätä niitä tilanteita, joissa henkilö haluaa palata sukupuolen vahvistamista edeltävään sukupuoleen.

Valmistelutyöryhmä katsoi, että laissa säädetyllä harkinta-ajalla tavoiteltavat vaikutukset olisivat ainakin osittain saavutettavissa säätämällä viranomaisen informointivelvollisuudesta ja piti perusteltuna säätää viranomaisen informointivelvollisuudesta riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehto tulee valituksi.

Hallitusohjelmassa mainitun sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn ja perustellun selvityksen osalta valmistelutyöryhmä nosti esille myös haasteen, joka liittyy hakemusta käsittelevän viranomaisen osaamiseen ja harkintavaltaan selvityksen arvioinnissa.

Toisena vaihtoehtona valmistelutyöryhmä esitti sukupuolen vahvistamista ilmoitusmenettelynä. Ilmoitusmenettely toisi sukupuoli-identiteettiä koskevan päätöksenteon täysimääräisesti asianomaisen henkilön itsemääräämisoikeuden piiriin. Se myös helpottaisi ja nopeuttaisi menettelyä hakemusta tekevän henkilön näkökulmasta ja henkilö saisi nopeammin viralliset asiakirjat vastaamaan hänen kokemaansa sukupuolta ja ulkoista olemusta. Tämä helpottaisi henkilön arkea, kun henkilö tulisi nopeammin kohdatuksi identiteettinsä mukaisesti viranomaisessa asioidessaan ja palveluja käyttäessään. Se myös vähentäisi tilanteita, joissa henkilö voi altistua syrjinnälle. Menettelyn voitaisiin kokonaisuudessaan vähentää sukupuolen vahvistamista hakevan henkilön vähemmistöstressiä ja parantaa tämän terveyttä ja hyvinvointia. Se, että sukupuolen vahvistamiseen ei sisältyisi hakemusmenettelyä tai harkintavaltaa, keventäisi prosessia myös viranomaisen osalta.

Toisaalta ilmoitusmenettelyyn perustuva malli voisi lisätä niitä tilanteita, joissa henkilö haluaa palata sukupuolen vahvistamista edeltävään sukupuoleensa. Tämä teettäisi lisätyötä ilmoituksia käsittelevässä viranomaisessa. Useat perättäiset väestötietojärjestelmään kohdistuvat muutokset voivat lisäksi aiheuttaa haasteita henkilön tunnistettavuudelle ja väestötietojärjestelmän toimivuudelle.

Valmistelussa on arvioitu mahdollisuutta säätää sukupuolen vahvistamista koskevasta hakemusmenettelystä, johon Norjan mallin tavoin sisältyisi tosiasiallinen harkinta-aika, kun hakemusta käsittelevä viranomainen lähettää hakijalle tietoa hakemuksen hyväksymisen käsittelystä ja oikeusvaikutuksista ja edellyttää samalla, että hakija todistaa henkilöllisyytensä ja vahvistaa hakemuksensa.

Kokonaisuudessaan prosessiin kuluisi parhaimmillaan niin lyhyt aika, että tosiasiallista harkinta-aikaa ei Suomessa kuvatulmaisessa menettelyssä käytännössä kuitenkaan muodostuisi. Jos

kyseessä olisi valmis tietopaketti, jonka viranomaisen lähettäisi hakijalle heti hakemuksen vastaanotettuaan, voisi hakija parhaimmillaan, sähköisesti asioidessaan, vahvistaa hakemuksensa välittömästi tiedot saatuaan, päivien kuluttua hakemuksen vireille pantuaan. Tämän ei ole katsottu vastaavan hallitusohjelmassa mainittua harkinta-aikaa ja sen tavoitetta. Siten esityksessä on päädytty ehdottamaan vähimmäisaikaa, jonka kuluttua vasta hakija voisi vahvistaa hakemuksensa. Näin voidaan varmistaa, että hakijalla on ollut tosiasiallinen mahdollisuus perehtyä saamaansa informaatioon. Jotta hakemusprosessi olisi kuitenkin mahdollisimman nopea, ei kukaan pidempää harkinta-aikaa ole katsottu perustelluksi.

Vaihtoehdot sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn sijainnista eri lainsäädännössä

Valmistelutyöryhmä katsoi vaihtoehtona olevan joko kokonaan uuden erityislain säätäminen, tai tarvittavan sääntelyn sijoittaminen eräisiin voimassa oleviin lakeihin. Valittaessa viimeksi mainittu vaihtoehto tulee valmistelutyöryhmän mukaan harkittavaksi oikeudellista sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn sijoittaminen VTJ-lakiin. Esityksessä on päädytty esittämään kokonaan uutta erityislakia sukupuolen vahvistamisesta, joka sisältäisi säännökset muun muassa sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä ja vahvistamista koskevasta hakemusmenettelystä. VTJ-laki sisältäisi voimassa olevan lain tavoin säännökset ehdotetun lain mukaisesti vahvistetun sukupuolen merkitsemisestä väestötietojärjestelmään. Vastaavasti etu- ja sukunimi-laissa säädetään etunimen edellytyksistä ja nimen muuttamista koskevasta menettelystä ja kotikuntalaissa henkilön kotikunnan määräytymisestä. VTJ-laissa säädetään edellä mainittujen lakien mukaisten tietojen tallentamisesta väestötietojärjestelmään.

Muut valmistelussa esillä olleet sääntelyvaihtoehdot

Esityksen valmistelussa on noussut esille tarve arvioida myös muun, sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen liittyvän lainsäädännön muutostarpeita. Tarpeet ovat nousseet esille erityisesti arvioitaessa ehdotetun lain mukaisen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksia. Pääsääntönä ehdotuksessa, voimassa olevan lain tavoin, pidetään sitä, että sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, henkilön sukupuolena pidetään lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta. Tämä on perusteltua siksi, että henkilö, joka vahvistaa sukupuolensa toiseksi, haluaa tulla tunnustetuksi ja kohdatuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Lainsäädännössä on kuitenkin säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti henkilön biologiseen sukupuoleen ja siihen liittyviin lisääntymismekanismeihin ja joiden osalta on säännöksen tarkoituksen ja myös henkilön edun mukaista, että niitä sovellettaessa henkilön sukupuolena pidetään hänen lisääntymisbiologista sukupuoltaan.

Osa sääntelystä on mahdollista muuttaa teknisesti sukupuolineutraaliin suuntaan ja näin on pyritty esityksessä tekemään. Osaan liittyy kuitenkin huomattavasti laajempia sisällöllisiä ja osin myös periaatteellisempia muutostarpeita, joiden toteuttamista ei ole tämän valmistelun yhteydessä katsottu mahdolliseksi. Tällaisia muutostarpeita liittyy mm. hedelmöityshoidoista annettuun lakiin, sterilointilakiin, lakiin raskaudenkeskeytyksistä sekä tutkimuslakiin. Lisäksi osa lääketieteellistä tutkimusta koskevasta lainsäädännöstä, jossa suojellaan raskaana olevaa naista, on suoraan kansallisesti sovellettavaa EU-sääntelyä, jonka sanamuotoja ei voida muuttaa kansallisella lailla. Edellä mainituista syistä sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksia koskevaan pääsääntöön on ehdotettu poikkeusta näiden säännösten osalta.

Vaihtoehdot alaikäisten henkilöiden aseman sääntelemiseksi

Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä esitti 2020 raportissaan, että yhtenä sääntelyvaihtoehtona jatkotyöskentelyssä voitaisiin työryhmän näkemyksen mukaan harkita oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ikärajan asettamista 15 vuoteen. Hallituksen esityksen

valmisteluun ei ole kuulunut tehdä ehdotuksia sukupuolen vahvistamisen sääntelemiseksi alaikäisten osalta. Osana hallituksen valmistelua kuitenkin selvitettiin sitä, mitä vaikutuksia voimassa olevan lain ikärajalta on alaikäisten henkilöiden asemaan ja heidän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen sekä minkälaisia vaatimuksia ihmis- ja perusoikeusvelvoitteet asettavat lasten ja nuorten asemaa koskevalle sääntelylle sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevissa kysymyksissä. Samalla kartoitettiin sitä, millaisia vaihtoehtoja alaikäisten henkilöiden aseman sääntelemiseksi on olemassa ja miten niiden vaikutuksia tulisi arvioida. Selvitys on luettavissa julkisessa palvelussa osoitteessa <https://stm.fi/hankkeet> tunnuksella [STM009:00/2021](https://stm.fi/hankkeet).

Selvityksen mukaan itsemääräämisoikeutta painottavissa malleissa säädetään tyypillisesti ikärajusta, jonka saavutettuaan henkilö voi hakea itsenäisesti sukupuolen vahvistamista ilman lääketieteellistä selvitystä tai viranomaislupaa. Tämä ikäraja saattaa olla alempi kuin täysi-ikäisyyden raja; esimerkiksi Norjassa 16 vuotta täyttänyt henkilö voi hakea itsenäisesti sukupuolensa vahvistamista samoin edellytyksin kuin täysi-ikäinen. Rakenteellisesti tämänkaltaisen menettely tarkoittaa, että alaikäisen oikeusasema rinnastuu täysin tai lähes täysin aikuisen vastaavaan. Se on siten pääsääntöisesti yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden kannalta luonteva ja omiaan turvaamaan itsemääräämisoikeutta. Alaikäisten kohdalla on kuitenkin huomioitava, että mitä matalampi itsenäisen puhevallan käytön ikäraja on, sitä enemmän huomiota on syytä kiinnittää riittävän kompetenssin ja tietoon perustuvan suostumuksen varmistamiseen. Aidosti itsemääräämisoikeutta turvaavassa menettelyssä on syytä varmistaa, että hakijalla on käytettävissään ikätasoisesti ja saavutettavalla tavalla ilmaistuna oikeudellisen sukupuolen merkitystä koskeva tarpeellinen tieto.

Alaikäisen, tai muutoin itsenäisen puhevallan käytön ikärajaa nuoremman henkilön, asema voidaan järjestää myös nimenomaisesti lapsen etua painottavilla tavoilla. Selkeimmin lapsen edun painotus näkyy malleissa, joissa hakemuksen käsittely sisältää lapsen etua koskevaa harkintaa. Esimerkiksi Maltan laissa tuomioistuimella on velvollisuus varmistaa alle 16-vuotiasta lasta koskevan hakemuksen käsittelyssä lapsen edun ensisijaisuus, sekä antaa lapsen näkemyksille hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukainen paino.

Välillisesti lapsen etua painottavana mallina voidaan ajatella myös vaihtoehtoa, jossa alaikäisen henkilön osalta edellytetään lääketieteellistä selvitystä. Tämän tapainen menettely on Norjan mallissa alle 6-vuotiaiden intersukupuolisten lasten osalta, joskin mainitussa säännöksessä kyse lienee enemmänkin sen varmistamisesta, että poikkeussäännöstä voidaan soveltaa asiassa. Lääketieteellisen selvityksen mahdollisuutta pidettiin vaihtoehtona myös valmistelutyöryhmän raportissa. Vaikka lääketieteellisen selvityksen edellytys ei suoraan merkitse lapsen edun punnintaa, sen taustalla saattaa vaikuttaa myös ajatus siitä, että oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen on lapsen kannalta perusteltua vain, jos hän on oikeasti transsukupuolinen.

Kun arvioidaan nimenomaisesti lapsen etua menettelyssä painottavia malleja, on tarpeen pohtia myös, miten niissä turvataan lapsen itsemääräämisoikeutta. Lapsen edun ylikorostaminen voi tarkoittaa, että lapsen omaa tahtoa ei pidetä riittävän luotettavana selvityksenä hänen hyvinvoinnistaan tai yksilöllisestä edustaan.

Joissakin sääntelymalleissa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on mahdollista huoltajien hakemuksesta tai suostumuksella jo ennen kuin lapsi on riittävän kypsä käyttämään täysin itsenäisesti puhevaltaansa asiassa. Huoltajilla – tai laajemmin vanhempainvastuun kantajilla – on toki usein muutenkin toimivalta käyttää puhevaltaa lapsen henkilöä koskevissa asioissa, mutta nimenomaan sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevissa asioissa huoltajien asemasta säädetään yleensä erikseen. Ottaen huomioon kuinka kiinteästi sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen kuuluu yksityiselämän suojan ydinalueelle, nimenomainen sääntely asiasta onkin tarpeen.

Sen lisäksi, että huoltajien asemaa koskeva sääntely auttaa turvaamaan lapsen puhevallan käyttöä, sitä on myös perusteltua arvioida lapsen edun turvaamisen välineenä. Kun huoltajien oletetaan käyttävän toimivaltaansa lapsen etua turvaavalla tavalla ja kun perheen tuella on tutkimuksen valossa tärkeä rooli transsukupuolisten lasten hyvinvoinnin kannalta, huoltajien mukanaolo auttaa hakemuksen käsittelijää varmistumaan ainakin välillisesti lapsen edun toteutumisesta. Esimerkiksi Norjan mallissa 6–15-vuotias lapsi voi hakea sukupuolen vahvistamista yhdessä huoltajiensa kanssa ilman harkintamenettelyä, mutta mikäli hänen vanhemmillaan on yhteishuolto ja vain toinen heistä on mukana hakemuksessa, sukupuoli voidaan silti vahvistaa, mikäli se on lapsen edun mukaista. Käytännössä huoltajien erimielisyyks on siten merkinä siitä, että lapsen etua on arvioitava tarkemmin.

Eri maissa omaksutut sääntelyratkaisut ovat usein yhdistelmiä näistä eri piirteistä, eikä malleja tule ymmärtää absoluuttisina, toisensa poissulkevin vaihtoehtoina. Sen sijaan tulee arvioida niiden taustalla vaikuttavia näkökohtia ja vaikutuksia. Mitä kevyempi menettely on, eli mitä lähempänä se on esimerkiksi valmistelutyöryhmän tarkoittamaa ilmoitusmenettelyä ilman harkinta-aikaa, sitä vahvemmin se perustuu itsemääräämisoikeuden turvaamiseen. Itsemääräämisoikeuden painottaminen ei kuitenkaan alaikäisten kohdalla aina merkitse kaikista menettelyllisistä takeista luopumista.

Toisessa ääripäässä voidaan ajatella menettelyjä, joissa lapsen etua arvioidaan nimenomaisesti osana harkintaa. Varsinkin, jos menettely lisäksi sidotaan lääketieteelliseen selvitykseen tai huoltajien tahtoon tai molempiin, menettely saattaa tosiasiallisesti muodostua varsin raskaaksi. Silloin on syytä varmistaa, että menettelylliset takeet eivät tosiasiallisesti johda lapsen itsemääräämisoikeuden syrjäyttämiseen vaan että sääntely auttaa kokonaisuudessaan toteuttamaan lapsen eri perus- ja ihmisoikeudet mahdollisimman täysimääräisesti. Esimerkiksi Norjanmallissa menettely määräytyy käsillä olevan tilanteen mukaan (alle 6-vuotiaat; 6–15-vuotiaat huoltajan tai huoltajien kanssa; yli 16-vuotiaat). Selvityksen mukaan on myös huomioitava, että lainsäädännössä ei kuitenkaan voida lähteä siitä, että kaikki huoltajat toimisivat aina parhaalla mahdollisella tavalla lapsen edun toteuttamiseksi. Huoltajien voi esimerkiksi olla vaikea hyväksyä lapsensa transsukupuolisuutta. Sääntelymallissa, jossa huoltajan tai huoltajien tahto on ratkaiseva esimerkiksi tiettyyn ikärajaan asti, lapsen asema saattaakin olla heikko. Tällöin lapsella ei ole tosiasiallista mahdollisuutta saada juridista sukupuolta vahvistetuksi oman sukupuoli-identiteetinsä mukaisesti. Julkisessa keskustelussa on ilmaistu toisaalta myös huoli siitä, että huoltajat saattavat painostaa lasta hänen syntymässä määritellystä sukupuolesta poikkeavaan sukupuolen ilmaisuun. Huoli kohdistunee molemmissa tapauksissa ennen kaikkea sosiaalisen transition mahdollisuuteen.

Selvityksen mukaan ehdottoman ikärajan asettamisen sijasta olisi tarpeen punnita lapsen eri perus- ja ihmisoikeuksia ja sitä, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia. Lisäksi tulisi arvioida, millaiset mahdolliset sääntelymallit erityisesti ikärajan ja noudatettavan menettelyn suhteen soveltuisivat parhaiten suomalaisen oikeusjärjestykseen. On myös huomioitava, että sukupuoliristiriitaa kokevat lapset ja nuoret eroavat toisistaan monessa suhteessa. Mahdollisen sääntelyn soveltamisala kattaisi erilaisia tilanteita liittyen esimerkiksi lapsen tai nuoren ikään, koetun sukupuoliristiriidan voimakkuuteen, alkuajankohtaan ja jatkuvuuteen, ympäristön tukeen tai sen puutteeseen sekä sosiaalisen transition mahdollisuuteen. Sääntely, joka turvaisi parhaiten yhdessä soveltamistilanteessa painottuvat oikeushyvä, ei välttämättä turvaa niitä parhaiten toisessa soveltamistilanteessa.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

Ruotsi

Ruotsin translakia (lag [1972:119] om fastställande av könstillhörighet i vissa fall) on muutettu useita kertoja. Esimerkiksi vuonna 2013 laista poistettiin vaatimus sterilisaatiosta oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Maassa on kuitenkin edelleen voimassa lääketieteelliseen arviointiin perustuva oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen menettely.

Lain 1 §:n mukaan 18 vuotta täyttäneen henkilön oikeudellinen sukupuoli voidaan vahvistaa, jos hän on jo kauan tuntenut kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja jos hän on elänyt ja hänen voidaan otaksua tulevaisuudessakin elävän vastakkaiselle sukupuolelle ominaisen sukupuoliroolin mukaisella tavalla.

Jos henkilöllä on synnynnäinen sukupuolikehityksen häiriö ja sukupuolen vahvistaminen tapahtuu hänen sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti ja niin, että vahvistettava sukupuoli vastaa pääosin hänen fyysistä olemustaan, hänen sukupuolensa voidaan vahvistaa lain 2 §:n nojalla. Jos henkilö on täyttänyt 18 vuotta, on hänen itse haettava vahvistamista. Sama koskee alle kahdeksantoista vuotta nuorempaa henkilöä, joka ei ole toisen huollettavana. Muussa tapauksessa hakemuksen tekee huoltaja. Jos hakemus koskee 12 vuotta täyttäneitä lasta, on siihen saatava hänen suostumuksensa.

Hakemuksen ratkaisee sosiaalihuolto (5 §), jonka päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen (6 §). Hakemusta ei voida hyväksyä, jos henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa (3 §). Lain 1 §:n mukaisessa hakemusmenettelyssä voidaan antaa lupa sukupuolirauhasien poistamiseen (kastroidi). Lupa voidaan antaa myös 1 tai 2 §:n mukaisen hakemuksen hyväksymisen jälkeen. Jos henkilö ei ole täyttänyt 23 vuotta, lupa voidaan antaa vain erityisistä syistä (4 a §).

Vuonna 2018 Ruotsissa saatettiin voimaan uusi laki, joka oikeuttaa korvaukseen tahdonvastaisesta sterilisaatiosta (Lag (2018:162) om statlig ersättning till personer som har fått ändrad könstillhörighet fastställd i vissa fall). Samana vuonna vanhemmuuslakia (föräldrabalk ([1949:381]) muutettiin siten, että vanhemmuus määräytyy oikeudellisen sukupuolen mukaan. Vanhemmuutta koskevia säännöksiä muutettiin 1 päivästä tammikuuta 2022 alkaen. Säännösten mukaan muun muassa vanhemmuus sen osapuolen osalta joka ei ole synnyttänyt lasta on oletamus kaikissa avioliitoissa riippumatta siitä, mikä sukupuoli puolisoilla on.

Samalla tavalla kuin Suomessa myös Ruotsissa oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevien päätösten lukumäärä on ollut tasaisessa kasvussa 2010-luvulla. Vuoteen 2012 saakka hakemuksia oli noin 50-70 vuodessa. Sterilointivaatimuksen poistamisen jälkeen vuosina 2013 ja 2014 hakemusten määrä kasvoi merkittävästi, kun 170 ja 194 hakijaa haki sukupuolesta muutosta. (Socialstyrelsen, God vård av vuxna med konsdysfori). Vuonna 2015 käsitellyjä hakemuksia oli 198 kappaletta (Socialstyrelsen, Fastställande av könstillhörighet).

Ruotsissa on suunnitteilla translaainsäädännön uudistaminen siten, että voimassa oleva translaki kumottaisiin ja korvattaisiin kahdella uudella lailla: eräitä sukuelinten kirurgisia toimenpiteitä sääntelevällä lailla ja väestökirjanpidosta ilmenevän sukupuolen muuttamista sääntelevällä lailla. Ehdotusten mukaan väestökirjanpitoon tehtävä sukupuolen muuttaminen erotetaan sukuelinten kirurgisten toimenpiteiden prosessista. Yleisenä tavoitteena on, että väestökirjanpitoon tehtävä sukupuolen muutos perustuu pääsääntöisesti itsemääräämisoikeuteen. Sosiaalihuoltukselta ei edellytettäisi lupaa tiettyjen sukuelinten kirurgisten toimenpiteiden läpikäymiseen. Luonnoksessa ehdotetaan lisäksi, että 12 vuotta täyttänyt voisi hakemuksen jälkeen muuttaa väestökirjanpidosta ilmenevää sukupuolta. Alle 18-vuotiaan osalta hakemuksen tekisi lapsen huoltajat. Lapselle ei saisi tehdä hakemusta ilman lapsen kirjallista suostumusta. Ensimmäisen muutoksen kohdalla ei asetettaisi vaatimusta hakijan sukupuoli-identiteetin tutkimisesta.

Tanska

Maan väestörekisterilakiin (lov om det centrale personregister) lisättiin vuonna 2014 uusi säännös (3 §:n 6 momentti), jonka mukaan talous- ja sisäministeriö myöntää kirjallisesta hakemuksesta uuden henkilötunnuksen 18 vuotta täyttäneelle henkilölle, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen.

Hakemuksen hyväksyminen edellyttää kirjallista selvitystä siitä, että toivomus saada uusi henkilötunnus perustuu hakijan kokemukseen vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta ja että hän kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen kirjallisesti vahvistaa hakemuksensa. Kun uusi henkilötunnus on myönnetty, henkilö saa automaattisesti uuden terveydenhoitokortin, johon on merkitty uusi henkilötunnus. Sen avulla henkilö voi saada muut vahvistetun sukupuolensa mukaiset henkilöasiakirjat.

Tanskassa on hyväksytty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien vahvistamista koskeva toimintasuunnitelma (Handlingsplan til fremme af tryghed, trivsel og lige muligheder for LGBTI-personer, 2018). Toimintasuunnitelman mukaisesti maassa tehdään poikkihallinnollinen, usean ministeriön hallinnonalaan koskeva lainsäädäntöselvitys, jotta voidaan arvioida, pitäisikö voimassa olevaa lainsäädäntöä muuttaa siten, että myös alle 18-vuotiaat voisivat hakea oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista. Tanskan hallitus on lanseerannut vuonna 2020 useita aloitteita vahvistaakseen muun muassa transhenkilöiden oikeuksia (Frihed til forskellighed - styrkede rettigheder og muligheder for LGBTI-personer, 2020). Aloitteisiin kuuluu muun muassa yli 18-vuotiaiden osalta harkinta-ajasta luopuminen ja sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollistaminen alle 18-vuotiaille. Aloitteisiin kuuluu myös nimen vaihtamisen helpottaminen vastaamaan sukupuoli-identiteettiä sekä vanhemmuusmerkintöjen saattaminen vastaamaan vanhemman oikeudellista sukupuolta.

Norja

Norjassa tuli vuonna 2016 voimaan laki oikeudellisen sukupuolen muuttamisesta (lov om endring av juridisk kjønn 2016). Lain mukaan hakemus sukupuolen vahvistamisesta osoitetaan maan väestörekisteriviranomaisena toimivalle veroviranomaiselle. Laissa ei säädetä harkinta-ajasta, mutta hakumenettelyyn sisältyy tosiasiallinen harkinta-aika: veroviranomainen lähettää hakijalle tietoa hakemuksen hyväksymisen oikeusvaikutuksista ja edellyttää samalla, että hakija todistaa henkilöllisyytensä ja vahvistaa hakemuksensa. Väestörekisteriviranomaisen päätökseen saa hakea muutosta.

Norjan lain mukaan myös alle 18-vuotiaan oikeudellinen sukupuoli voidaan vahvistaa. Jos hakijana on 16 vuotta täyttänyt henkilö tai täysi-ikäinen vajaavaltainen henkilö, hän tekee sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen itsenäisesti, kun taas 6–15 -vuotias lapsi tekee hakemuksen yhdessä huoltajiensa kanssa. Jos vanhemmilla on yhteishuoltajuus, mutta hakemus tehdään yhdessä vain yhden vanhemman kanssa, laillista sukupuolta voidaan kuitenkin muuttaa, jos se on lapsen edun mukaista. Oslon ja Vikenin hallituksen johtaja käsittelee 6–16-vuotiaiden lasten hakemukset, jotka jätetään yhdessä vain toisen lapsen huoltajan kanssa.

Alle 6-vuotiaan lapsen oikeudellista sukupuolta voidaan muuttaa vain, jos hänellä on synnynäinen somaattisesti epävarma sukupuolikehitys. Huoltaja tekee hakemuksen alle 6-vuotiaan lapsen puolesta. Lapsille, jotka voivat muodostaa oman näkemyksensä asiasta, on ilmoitettava asiasta ja heille on annettava mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ennen hakemuksen jättämistä. Hakemukseen on liitettävä terveydenhuollon ammattihenkilön lausunto.

Vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Poikkeuksena mainitusta säännöstä on vanhemmuus: lasten oikeudellinen asema suhteessa sukupuolensa vahvistaneeseen vanhempaan ei muutu sukupuolen vahvistamisen johdosta.

Henkilö voi hakea oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista niin monta kertaa kuin haluaa. Henkilöllä ei ole oikeutta saada vanhaa henkilötunnustaan takaisin, vaan hänelle annetaan uusi henkilötunnus joka kerta, kun hän vahvistaa sukupuolensa.

Islanti

Islannissa tuli heinäkuussa 2019 voimaan laki itsemääräämiseen perustuvasta sukupuolesta (Act on Gender Autonomy, no. 80/2019). Lain mukaan 15 vuotta täyttänyt henkilö voi tehdä oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista ja nimenmuutosta koskevan ilmoituksen maan väestörekisteriviranomaiselle. Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ja nimenmuutoksen edellytykseksi ei saa asettaa vaatimusta kirurgisista tai lääkkeellisistä hoidoista eikä psykoterapiasta tai muista vastaavista hoidoista. Islannissa aiemmin voimassa ollut 18 vuoden ikäraja sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle laskettiin 15 vuoteen vuonna 2020.

Laissa säädetään naista tai miestä tarkoittavan väestörekisterimerkinnän ohella myös sukupuolineutraalista väestörekisterimerkinnästä. Oikeudellisen sukupuolensa vahvistaessaan henkilö voi valita naista tai miestä tarkoittavan rekisterimerkinnän sijaan sukupuolineutraalin merkinnän, jota kuvaa kirjain X asianomaisen henkilön henkilöasiakirjoissa.

Alle 15-vuotiaat voivat huoltajiensa avustuksella muuttaa sukupuolensa oikeudellista rekisteröintiä ja nimeään. Jos alaikäisen henkilön huoltajat eivät anna suostumustaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle, hakemus voidaan osoittaa komitealle, jonka jäseninä ovat lastenlääkäri, lastenpsykologi ja lasten oikeuksiin erikoistunut juristi. Komitea tekee päätöksen asiassa.

Sukupuolen rekisteröinnin muutos ja rinnakkainen nimenmuutos on sallittu vain kerran, ellei sille ole erityisiä syitä. Tämä ei koske alle 18-vuotiaita. Jos henkilö haluaa muuttaa sukupuolen rekisteröintiä uudelleen, hänen on toimitettava Islannin väestörekisteriviranomaiselle kirjallinen selvitys pyynnön perusteista.

Lapsen oikeudellinen asema suhteessa vanhempansa säilyy ennallaan sukupuolen oikeudellisesta muutoksesta riippumatta. Sukupuolensa virallisen rekisteröinnin muuttaneella henkilöllä tulee olla kaikki rekisteröidyn sukupuolen lain mukaiset oikeudet. Jokaisella on oikeus sukupuolensa mukaiseen terveydenhuoltoon sukupuolen rekisteröinnistä riippumatta.

Muut maat

Sukupuolen vahvistamisen hyvien käytäntöjen osalta viitataan usein Maltan, Irlannin, Luxemburgin ja Argentiinan lainsäädäntöihin. Niissä kaikissa on käytössä itsemääräämisoikeuteen perustuva oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen. Lääketieteelliset hoidot ja tutkimukset on erotettu sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä ei ole lisääntymiskyvyttömyyttä. Ja kyseisissä maissa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on mahdollista myös ala-ikäisille vähintään vanhemman suostumuksella. Lisätietoa kyseisten maiden sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta löytyy muun muassa Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmän raportista *Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi* (2020).

6 Lausuntopalaute

Seuranta- ja arviointiryhmän kirjallinen menettely

Seuranta- ja arviointiryhmän työ käynnistyi elokuussa 2021 kirjallisessa menettelyssä, jossa kysyttiin jäsenten näkemyksiä uudistuksen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen sekä näkemyksiä Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportissa esitettyihin vaihtoehtoisiiin sääntelymalleihin liittyen. Vastausaika oli 16.8.–26.9.2021. Vastauksensa antoivat seuraavat seuranta- ja arviointiryhmän edustajatahot: Amnesty International Suomen osasto, Intersukupuolisten ihmisoikeudet - ISIO ry, Lapsiasianvaltuutetun toimisto, Lastensuojelun Keskusliitto, Sateenkaariperheet ry, Seta ry, Suomen UNICEF ry, Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Trans ry, Trasek ry, Transfeminiinit ry, Translasten ja -nuorten perheet ry, Väestöliitto, HUS, OYS, TAYS sekä Terveystieteiden tutkimuskeskus (Palko).

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistoa kannatettiin kaikissa vastauksissa. Suppeaa mallia pidettiin kuitenkin laajasti riittämättömänä. Laajaan malliin kuulunutta hakemusmenettelyä, johon kuuluu harkinta-aika, ei juurikaan kannatettu järjestöjen edustajien vastauksissa. Osa viranomaisista taas kannatti harkinta-aikaa. Hakemusmenettelyn osalta pohdittiin muun muassa vaadittavan selvityksen luonnetta, esimerkiksi sen luotettavuutta tai riittävyttä sekä viranomaisen harkintavaltaa ja asiantuntemusta niiden käsittelyssä.

Järjestöjen edustajat kannattivat laajasti henkilön omaan ilmoitukseen pohjautuvaa mallia. Ilmoitusmenettelyn katsottiin takaavan parhaiten itsemääräämisoikeuden toteutumisen ja sen katsottiin vastaavan parhaiten viimeaikaista kansainvälistä kehitystä. Ilmoitusmenettelyn osalta pohdittiin viranomaisen informointivelvollisuutta ja Norjassa käytössä olevaa mallia harkintajasta.

Lähes kaikissa vastauksissa pohdittiin menettelyn ikärajaan liittyviä kysymyksiä. Varsinkin järjestöjen edustajat katsoivat vastauksissaan, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen tulisi olla mahdollista myös alle 18-vuotiaille. Myös haasteita, joita liittyy alaikäisten sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen, nostettiin esiin. Useissa kommentteissa toivottiin myös, että uudistuksessa otettaisiin huomioon muunsukupuolisten oikeudet. Vanhemmuuteen liittyen osassa vastauksia toivottiin, että vanhemmuus merkittäisiin vanhemmuutena eikä isyytenä tai äitiytenä. Myös mahdollisuus vanhemmuusmerkinnän korjaamiseen oikeudellista sukupuolta vastaavaksi nousi osassa vastauksia esiin.

Luonnoksesta hallituksen esitykseksi järjestettiin lausuntokierros.... *(Täydennetään lausuntokierroksen jälkeen)*

7 Säännöskohtaiset perustelut

7.1 Laki sukupuolen vahvistamisesta

1 §. Vahvistamisen edellytykset. Säännöksessä ehdotetaan säädettäväksi edellytyksistä, joiden perusteella henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on VTJ-laissa tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty. Voimassa olevassa laissa viitataan vastakkaiseen sukupuoleen. Viittauksella toiseen sukupuoleen vastakkaisen sijaan pyritään välttämään ahtaita sukupuoli-odotuksia tai stereotyyppioita, joihin sukupuolten vastakkainasettelu voi johtaa. Viittaus toiseen sukupuoleen on yhdenmukainen tasa-arvolain ja siinä käytetyn kielen kanssa. Sanamuodon muuttamisella ei ole tarkoitus muuttaa sitä, että väestötietojärjestelmään sukupuoleksi voidaan kuitenkin merkitä vain nainen tai mies.

Pykälän 1 kohdan mukaan henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on VTJ-laissa tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Selvityksessä olisi kyse henkilön omasta selvityksestä kumpaan sukupuoleen hän kokee kuuluvansa. Sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus, joka ei aina vastaa stereotyyppistä tai binääristä käsitystä sukupuolesta. Siten selvityksen sisällölle ei voida asettaa tarkempia vaatimuksia. Selvityksestä tulisi kuitenkin ilmetä, että henkilö kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen ja että kyse on pysyväisluonteisesta kokemuksesta. Edellytyksenä ei olisi, että henkilö selvityksessään ilmaisee kokevansa olevansa juuri transsukupuolinen, vaan henkilöllä voi olla muunkinlainen identiteetikokemus. Sukupuolen vahvistamista voisi siten hakea säännöksen mukaan myös esimerkiksi intersukupuolinen henkilö, joka kokee, ettei hänen syntymässään määritelty sukupuoli vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään. Tällöinkin olennaista olisi henkilön sukupuoli-identiteetti, ei lääketieteellinen diagnoosi intersukupuolisuudesta. Menettely olisi toinen tilanteissa, joissa intersukupuoliselle lapselle syntymässä määritelty sukupuoli tarkentuu myöhemmin saatavan lääketieteellisen selvityksen perusteella. Tällöin henkilötunnuksen korjaamista haettaisiin VTJ-lain 12 §:n 1 momentin mukaisesti. Kyseisen säännöksen mukaan väestötietojärjestelmään tallennettu henkilötunnus on korjattava, jos tunnus on teknisesti virheellinen tai tieto tunnuksen sisältävästä syntymäajasta tai sukupuolesta on virheellinen. Lainkohdan perusteluiden mukaan säännöksen soveltaminen edellyttää näyttöä virheen olemassaolosta (HE 89/2008 vp, s. 73).

Pykälän 2 kohdan mukaan edellytyksenä olisi lisäksi, että henkilö olisi täysi-ikäinen. Olennaista on, että henkilö on täysi-ikäinen hakemusta ratkaistaessa. Hakemuksen voisi siten tehdä ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista. Sukupuolen vahvistamista koskeva päätös voitaisiin kuitenkin tehdä vasta hakijan tultua täysi-ikäiseksi. Ehdotetun 2 §:n 2 momentin mukaan hakemus voidaan vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua hakemuksen vireilletulosta. Jos sitä ole vahvistettu kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun hakemus on tullut vireille, hakemus raukeaa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta voi tehdä aikaisintaan 17 vuoden ja kuuden kuukauden iässä.

Pykälän 3 kohdassa säädettäisiin edellytyksistä, joiden tarkoituksena on varmistaa, että sukupuolen vahvistamista hakevalla henkilöllä olisi selkeä liittymä Suomeen. Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmässä merkitty, jos hänellä on asuinpaikka Suomessa. Harkittaessa, missä valtiossa henkilöllä on asuinpaikka, voidaan soveltaa kansainvälisen yksityisoikeuden vakiintuneita periaatteita. Niiden mukaan henkilön asuinpaikka on valtiossa, jossa hän asuu ja jossa on hänen keskeinen elämäympäristönsä. Pelkkä oleskelu tai opiskelu Suomessa ei yksinään riitä osoittamaan, että henkilöllä on täällä asuinpaikka. Toisaalta ei voida edellyttää, että henkilön olisi pysyväisluonteisesti asuttava Suomessa, jotta hänen asuinpaikkansa voitaisiin katsoa olevan täällä. Väliaikaisiksikin tarkoitettu asuminen on asuinpaikan saamiseen riittävä, jos olosuhteet ovat sellaiset, että asianomaisen henkilön elämän keskipisteen voidaan katsoa siirtyneen Suomeen. Koska passin myöntää kansalaisuusvaltio, on tarpeen mahdollistaa sukupuolen vahvistaminen myös Suomen kansalaisuuden perusteella.

2 §. Hakemus ja sen käsittely. Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus olisi pykälän 1 momentin mukaan pantava vireille kirjallisesti. Säännöksessä ei muutoin rajattaisi asioinnin muotoa, ja se mahdollistaisi siten sekä sähköisen, postitse tapahtuvan että henkilökohtaisen asioinnin. Digi- ja väestötietoviraston olisi kuitenkin varmistuttava asianmukaisesti hakijan henkilöllisyydestä. Hakemus olisi saman momentin mukaan perusteltava. Perusteluissa olisi kyse 1 §:n 1 momentissa tarkoitettusta selvityksestä. Perusteluista tulisi käydä ilmi, että henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Koska sukupuoli on moninainen ja koska sukupuoli-identiteetti on subjektiivinen kokemus henkilön sukupuolesta, ei perusteluille voida

asettaa yksityiskohtaisia sisällöllisiä tai muodollisia vaatimuksia. Perusteluista tulee kuitenkin käydä selvästi ilmi, kumpaan sukupuoleen hakija kokee kuuluvansa. Viranomaisen tehtävänä olisi lähinnä varmistua siitä, ettei hakemusta ole tehty ilmeisen perusteettomasti. Hakemus voitaisiin katsoa ilmeisen perusteettomaksi, jos siitä selvästi ilmenee, ettei sitä ei ole tehty ehdotetun lain mukaisessa tarkoituksessa tai sen ilmeisenä tarkoituksena on saavuttaa sellainen oikeusvaikutus, joka ei ole lain tarkoituksen mukainen. Jos hakijan tahtotila ja perustelut olisivat epäselvät tai puutteelliset, olisi viranomaisen pyydettävä hallintolain 22 §:n mukaisesti hakijaa täydentämään hakemustaan tai saman lain 31-33 §:n nojalla huolehdittava siitä, että sillä on käytettävissään riittävä selvitys asian ratkaisemisen kannalta olennaisista seikoista.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin hakemuksen käsittelystä. Hakemuksen tultua vireille Digi- ja väestötietoviraston olisi annettava hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan sukupuoli voitaisiin vahvistaa, kun hakija olisi saanut Digi- ja väestötietovirastolta mainitut tiedot ja vahvistanut sen jälkeen hakemuksensa. Hakija voisi vahvistaa hakemuksensa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Menettelyn tavoitteena on varmistaa, että hakemus on tehty tietoon perustuen, eikä sitä ole tehty impulsiivisesti tai harkitsemattomasti. Momentissa esitetään myös säädettäväksi, että tilanteissa, joissa hakija ei olisi vahvistanut hakemusta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille, hakemus raukeaisi. Jos hakemus raukeaisi, sen voisi tehdä uudestaan.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin Digi- ja väestötietoviraston velvollisuudesta tehdä välittömästi merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään, kun se on vahvistanut henkilön sukupuolen. Säännös vastaa voimassa olevaa sääntelyä. Merkinnän yhteydessä Digi- ja väestötietovirasto muuttaa VTJ-lain 12 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaisesti hakijan henkilötunnuksen.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin tilanteesta, jossa sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö on avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Voimassa olevassa laissa olevaa ilmoitusvelvollisuutta laajennetaan koskemaan myös rekisteröidyn parisuhteen toista osapuolta. Jos sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö on avioliitossa, avioliitto jatkuu avioliittona. Vastaavasti, jos sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö on rekisteröidyssä parisuhteessa, parisuhde jatkuu rekisteröitynä parisuhteena. Ehdotetun säännöksen mukaan Digi- ja väestötietoviraston on kuitenkin ilmoitettava henkilön sukupuolen vahvistamisesta tämän aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle. Näin varmistetaan se, että tieto sukupuolen vahvistamisesta tulee aina myös aviopuolison tai rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen tietoon. Sääntely eroaa voimassa olevasta laista siten, että sukupuolen vahvistamisen yhteydessä rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön parisuhdemuoto voisi jäädä entiselleen, elleivät parisuhteen osapuolet itse hae siihen muutosta avioliittolain 1 a §:n mukaisesti.

Pykälän 5 momentissa säädettäisiin toimivaltaisesta viranomaisesta Ahvenanmaalla. Ahvenanmaalla Digi- ja väestötietovirastolle säädettyjä tehtäviä hoitaisi Ahvenanmaan valtionvirasto. Säännös vastaisi voimassa olevan lain sisältöä.

Pykälässä säädetty menettely olisi sama, jos sukupuolen vahvistamisen saanut henkilö hakisi sukupuolen vahvistamista uudelleen aikaisemman rekisterimerkinnän mukaiseksi.

3 §. Vahvistamisen oikeusvaikutukset. Pykälässä säädettäisiin, että vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Säännös vastaisi voimassa olevaa sääntelyä.

Vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena esimerkiksi asevelvollisuuslakia sovellettaessa. Asevelvollisuuslain 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta, jollei jäljempänä toisin säädetä. Asevelvollisuuslaissa säädetään kutsunnasta, jossa lain 12 §:n mukaan määritetään asevelvollisen palvelukelpoisuus, ja sen perusteella päätetään palveluksesta. Kutsunnanalainen on asevelvollisuuslain 13 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan miespuolinen henkilö, joka kutsuntavuonna täyttää 18 vuotta. Kutsunnanalaisuus määräytyy väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen mukaan ja siten myös kutsunnanalaisuudessa henkilön sukupuolena pidettäisiin henkilön tämän lain mukaan mahdollisesti vahvistettua sukupuolta.

Vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena lähtökohtaisesti myös esimerkiksi sovellettaessa tasa-arvolain kiintiösäännöstä. Tasa-arvolain 4 a §:n 1 momentissa säädetään julkisen hallinnon ja julkista valtaa käyttävien toimielinten kokoonpanosta. Momentin mukaan valtion komiteoissa, neuvottelukunnissa ja muissa vastaavissa toimielimissä, hyvinvointialueen, hyvinvointiyhtymän ja hyvinvointialueiden välisen yhteistoiminnan toimielimissä sekä kunnallisissa ja kuntien välisen yhteistoiminnan toimielimissä, lukuun ottamatta aluevaltuustoja ja kunnanvaltuustoja, tulee olla sekä naisia että miehiä kumpiakin vähintään 40 prosenttia, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Tällainen syy voi työasiainvaliokunnan mietinnön mukaan olla muun muassa se, että kyseisen vaatimuksen täyttäminen johtaisi yksilöön kohdistuvaan syrjintään tai ristiriitaan jonkin perus- tai ihmisoikeuden kanssa (TyVM 10/1994 vp).

Tasa-arvovaltuutettu antoi vuonna 2018 sosiaali- ja terveysministeriön pyynnöstä kannanoton (TAS 331/208, 15.8.2018) transsukupuolisten ihmisten sijoittumisesta valtionhallinnon toimielinten sukupuolikiintiöihin. Tasa-arvovaltuutetun käsityksen mukaan myös transsukupuoliset ja esimerkiksi muunsukupuoliset ihmiset asettuvat sukupuolikiintiöihin juridisen sukupuolen mukaan. Poikkeuksena voi tasa-arvovaltuutetun mukaan olla kuitenkin tilanne, jossa transsukupuolisen henkilön juridisen sukupuolen vahvistaminen on kesken; silloin hänet voidaan ottaa huomioon sukupuoli-identiteetin mukaisessa nais- tai mieskiintiössä, vaikka henkilötunnus ei olisi vielä muuttunut. Koska tieto henkilön transsukupuolisuudesta kuuluu yksityisyyden piiriin, on tärkeää huomata, että aloitteen asiassa pitää tulla transsukupuoliselta henkilöltä itseltään.

Säännöksen tarkoitus on turvata se, että henkilö tulee kohdelluksi vahvistetun sukupuolensa mukaisesti. Lainsäädännössä voi kuitenkin olla säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti henkilön lisääntymisbiologiseen sukupuoleen ja joiden osalta on tarkoituksenmukaista ja henkilön edun mukaista, että niitä sovellettaessa henkilön sukupuolena pidetään hänen lisääntymisbiologista sukupuoltaan. Esimerkiksi hedelmöityshoidoista annetussa laissa säädetään sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Olennaista säännöksessä ei ole henkilön oikeudellinen sukupuoli vaan se, että sukusolu tai alkio viedään raskauden aikaansaamiseksi kohtuun. Vastaavasti terveydenhuollon palveluita koskevassa lainsäädännössä raskaana olevalle naiselle suunnattuja palveluita koskevan sääntelyn tarkoituksena on kohdentaa ne raskaana olevalle henkilölle, hänen oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Raskaana olevan naisen erityissuojelua koskevaa sääntelyä on tutkimuslaissa sekä asiaa koskevissa EU-asetuksissa. On lisäksi selvää, että myös raskaana oleva, oikeudelliselta sukupuoleltaan mies voi saada raskauden keskeytyksen, vaikka raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa säädetään siitä, että raskaus voidaan keskeyttää naisen pyynnöstä. Terveydenhuollon lainsäädännössä säädetään myös muun muassa sukupuoleen perusteella kohdenetuista, julkiseen terveydenhuoltoon sisältyvistä seuloista.

Pykälän 2 momentissa edellä kuvatuista syistä johtuen säädettäisiin, että sen estämättä mitä 1 momentissa säädetään, henkilön sukupuolena pidetään henkilön lisääntymisbiologista suku-

puolta sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia sekä muita sosiaali- ja terveydenhuoltoa tai lääketieteellistä tutkimusta koskevia säännöksiä, jotka perustuvat henkilön sukupuoleen. Säännös soveltuisi, sen sanamuodon mukaisesti, vain sellaisiin säännöksiin, jotka nimenomaan perustuvat sukupuoleen. Tällaiset säännökset liittyvät kyseiseen sukupuoleen tyypillisesti liitettyihin anatomisiin piirteisiin, lisääntymiseen tarvittaviin biologisiin mekanismeihin tai raskautteen. Säännöksen tavoitteena on varmistaa, ettei kyseessä olevan lainsäädännön soveltaminen vahvistetun sukupuolen mukaisesti johtaisi siihen, että henkilö ei saa sukupuolen mukaan määrittyvää, lääketieteellisesti tarpeellista palvelua tai erityistä suojelua. Pääsääntöisesti terveydenhuollon lainsäädäntö on kuitenkin sukupuolineutraalia eikä säännös vaikuta sen soveltamiseen.

Kun henkilö hakeutuu terveydenhuoltoon, tulee hänet kohdata hänen sukupuoli-identiteettiään kunnioittavalla tavalla. Ehdotetulla säännöksellä ei oteta kantaa henkilön hoitoon tai sen tarpeen arviointiin yleisesti. Hoito toteutetaan terveydenhuollon yleissääntelyn, kuten potilaslain, mukaisesti, ja siitä vastaa terveydenhuollon ammattihenkilö terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) mukaisesti. Esimerkiksi potilaslain 3 §:n mukaan jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä. Potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata eikä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan.

Säännöksessä käytetyllä käsitteellä 'lisääntymisbiologinen sukupuoli' on otettu huomioon se, että henkilön biologinen sukupuoli saattaa joissain tapauksissa olla vaikea määrittellä. Lisääntymisbiologisella sukupuolella tarkoitetaan sitä sukupuolta, jolle ominaiset sukusolut tai lisääntymiseen tarvittavat muut biologiset mekanismit, kuten kohtu, henkilöllä on.

4 §. Vahvistamisen oikeusvaikutukset ja vanhemmuus. Pykälässä säädetään sukupuolen vahvistamisen vaikutuksista vanhemmuuden määräytymiseen ja vahvistamiseen sekä vanhemmuuteen liittyviin oikeusvaikutuksiin. Pykälän sisältö muodostaa poikkeuksen 3 §:n 1 momentissa säädettyyn pääsääntöön, jonka mukaan vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä.

Pykälän 1 momentin mukaan isyyslain 2 §:ssä tarkoitettu isyys voidaan todeta vain lapsen syntymän hetkellä vallinneiden olosuhteiden perusteella. Momentissa mainittu säännös liittyy isyyden toteamiseen synnyttävän äidin avioliiton perusteella. Isyyslain 2 §:n mukaan aviomies on lapsen isä, kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana. Säännös vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Säännös ei estä isyyden toteamista tilanteessa, jossa synnyttänyt äiti on avioliitossa transmiehen kanssa, jonka oikeudellinen sukupuoli on vahvistettu mieheksi ennen lapsen syntymää. Isyyslain 2 § ei kuitenkaan tulisi sovellettavaksi tilanteessa, jossa synnyttäneen äidin aviopuoliso on lapsen syntymän hetkellä oikeudelliselta sukupuoleltaan nainen, mutta vahvistaa sukupuolensa mieheksi lapsen syntymän jälkeen.

Pykälän 2 momentissa on säännös siitä, miten isyyslakia, äitiyslakia ja oikeusgeneettisistä isyystutkimuksista annettua lakia tulee soveltaa, kun henkilön sukupuoli on vahvistettu toiseksi kuin hänen lisääntymisbiologinen sukupuolensa on. Etenkin oikeusgeneettisistä isyystutkimuksista annetussa laissa asetetut oikeusvaikutukset on voimakkaasti sidottu tutkittavan mies sukupuoleen, mille on selkeät lisääntymisbiologiset perusteet. Myös sekä isyys- että äitiyslaki ovat edelleen voimakkaasti liitännäisiä sukupuolitettuihin lisääntymismekanismeihin. Tästä syystä momentissa on säännös siitä, että muussa kuin isyyslain 2 §:ssä tarkoitettussa tilanteessa vanhemmuus (isyys tai äitiys) määräytyy ja se vahvistetaan henkilön lisääntymisbiologisen sukupuolen perusteella. Vastavasti isyyslaissa, äitiyslaissa ja oikeusgeneettisistä isyystutkimuksista annetussa laissa säädettyjen vanhemmuuden selvittämiseen, vahvistamiseen tai kumoamiseen

liittyvät oikeusvaikutukset määräytyvät säännöksen mukaan henkilön lisääntymisbiologisen sukupuolen perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että isyys- ja äitiyslakia sekä lakia oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta sovellettaisiin lähtökohtaisesti henkilön lisääntymisbiologisen sukupuolen mukaan sukupuolen vahvistamisesta riippumatta.

5 §. Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen. Pykälässä säädetään mahdollisuudesta muuttaa vanhemmuutta kuvaava nimike sukupuolen vahvistamisen yhteydessä tai sen jälkeen.

Pykälän 1 momentin mukaan, kun henkilö hakee sukupuolen vahvistamista, hän voi samalla hakea Digi- ja väestötietovirastolta vanhemmuuttaan kuvaavan nimikkeen (isä tai äiti) muuttamista vastaamaan hänen oikeudellista sukupuoltaan. Ehdotetun säännöksen mukaan nimikkeen muutos vaikuttaisi yhdenvertaisesti kaikkiin hänen lapsiinsa. Säännöksen perusteella hakemusta ei näin ollen olisi mahdollista hyväksyä siten, että nimikkeen muutos kohdistuisi vain yhteen tai osaan lapsista. Jos sukupuolensa toiseksi vahvistanut henkilö saa nimikkeen muuttamisen jälkeen uusia lapsia, joihin nähden hänen vanhemmuuttaan kuvaava nimike olisi ristiriidassa hänen oikeudellisen sukupuolensa kanssa, hänen olisi haettava näiden osalta nimikkeen muuttamista erikseen.

Tämän lain 4 §:ään sisältyvillä poikkeussäännöksillä ja tähän hallituksen esitykseen sisältyvillä muilla lainsäädäntömuutoksilla pyritään varmistamaan, että vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamisella ei ole aineellisoikeudellisia vaikutuksia lapsen asemaan. Vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamisella on arvioitu olevan suurempi merkitys sukupuoltaan vahvistavalle henkilölle itselleen kuin hänen lapsilleen tai alaikäisten lastensa muille huoltajille. Perheenjäsenten suostumusta ei tästä syystä ole asetettu hakemuksen hyväksymisen edellytykseksi, vaikka asiasta on luonnollisesti suositeltavaa keskustella myös muiden perheenjäsenten kanssa ennen nimikkeen muuttamista koskevan hakemuksen tekemistä. Jos vanhempi on myös lapsen huoltaja, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n 3 momentin mukaan hänen on kerrottava lapselle lasta koskevasta päätöksistä ja muista lapsen elämään vaikuttavista asioista lapsen ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla.

Säännöksen mukaan Digi- ja väestötietovirastolla on kuitenkin velvollisuus ilmoittaa hakijan alaikäisen lapsen huoltajalle vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamisesta. Sukupuoltaan vahvistava ja vanhemmuusnimikettään muuttava vanhempi ei välttämättä ole lapsen huoltaja. Sääntämällä Digi- ja väestötietoviraston velvollisuudesta tehdä ilmoitus lapsen huoltajalle varmistetaan, että lapsi saa tiedon vanhempiensa nimikkeen muuttamisesta myös siinä tilanteessa, että kyseisellä vanhemmalla itsellään ei ole huoltajalle lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:ssä säädettyä velvollisuutta kertoa lapselle asiasta.

Pykälän 2 momentin mukaan vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamista voi hakea vastaamaan henkilön oikeudellista sukupuolta myös sukupuolen vahvistamisen jälkeen. Säännöksen tarkoituksena on mahdollistaa asiaan liittyvä harkinta ja luoda mahdollisuus perheenjäsenten välisiin keskusteluihin ennen vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamista.

6 §. Ulkomaisen päätöksen tunnustaminen. Säännös koskisi ulkomaisen päätöksen tunnustamista. Vieraassa valtiossa tehdyn sukupuolen vahvistamisen tunnustamisen edellytyksenä olisi, että päätös on lainvoimainen ja että henkilöllä on hyväksyttävä liittymä valtioon, jossa päätös on tehty. Tällainen liittymä on esimerkiksi kansalaisuus tai asuinpaikka. Säännös vastaisi voimassa olevaa sääntelyä.

7 §. Muutoksenhaku. Pykälässä säädettäisiin muutoksenhausta ehdotetun lain perusteella annettuihin päätöksiin. Pykälän mukaan ehdotetun lain nojalla tehtyyn päätökseen saisi vaatia oikaisua. Pykälässä viitattaisiin oikaisuvaatimuksen osalta hallintolakiin (434/2003). Pykälässä olisi

lisäksi informatiivinen viittaus oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annettuun lakiin (808/2019). Oikaisuvaatimukseen annettuun päätökseen saisi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuden siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään.

8 §. Voimaantulo. Pykälän 1 momentti sisältää voimaantulosäännöksen. Lain täytäntöönpanon vaatimien toimien vuoksi säännöksessä esitetään, että lain 5 §:ää sovellettaisiin kuitenkin vasta tietyn määräajan jälkeen.

Pykälän 2 momentin säännöksellä kumotaan nykyinen laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta.

7.2 Laki steriloimislain 1 §:n 1 momentin 7 kohdan kumoamisesta

1 §. Pykälän 1 momentin nykyinen 7 kohta kumottaisiin. Pykälän 1 momentin 7 kohdan mukaan sterilointiin voidaan asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä, kun henkilö pysyvästi koee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Kohta liittyy voimassa olevan translain 1 §:n 1 momentin 1 kohtaan, jonka mukaan henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on VTJ-lain tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää lääketieteellisen selvityksen muun muassa siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta on tarkoitus kumota, eikä uudessa laissa sukupuolen vahvistamisesta edellytyksenä olisi enää voimassa olevan lain tavoin lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta. Tämän vuoksi steriloimislain 1 §:n 7 kohta kumottaisiin tarpeettomana. Kumoamisen seurauksena transsukupuolinen henkilö ei voisi saada sterilointia pelkästään transsukupuolisuuden perusteella.

7.3 Laki äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n muuttamisesta

1 §. Lain tarkoitus ja soveltamisala. Voimassa olevan säännöksen mukaan äitiysavustus maksetaan naiselle äidin ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi niin, että lain tavoite toteutuu raskaana olevan oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta. Ehdotetun säännöksen mukaan raskaana olevalle henkilölle suoritetaan tämän lain mukaisesti valtion varoista äitiysavustus, jonka tarkoituksena on raskaana olevan ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen.

2 §. Oikeus avustukseen. Voimassa olevan pykälän 1 momentin mukaan oikeus avustukseen on naisella, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Lisäksi edellytyksenä on, että nainen ennen raskaudentilansa neljännen kuukauden päättymistä on käynyt terveystarkastuksessa terveyskeskuksessa tai lääkärin vastaanotolla. Pykälän 2 momentin mukaan avustus suoritetaan lapsen hoitoon käytettäväksi, jos avustukseen oikeutettu nainen kuolee ennen kuin avustus on suoritettu. Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että oikeus avustukseen olisi raskaana olevalla henkilöllä oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Ehdotetussa säännöksessä viitataan raskaana olevan naisen sijaan raskaana olevaan henkilöön. Vastaavasti ehdotetussa 2 momentissa viitattaisiin avustukseen oikeutettuun henkilöön.

7.4 Laki kansaneläkelain 40 §:n muuttamisesta

40 §. Oikeus lapseneläkkeeseen. Pykälän 3 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että täysorvon määritelmä kattaisi vanhemman oikeudellisesta sukupuolesta ja vanhemmuusnimikkeestä riippumatta kaikki ne tilanteet, joissa lapsella on ollut vain yksi oikeudellinen vanhempi, joka on kuollut. Ehdotetun säännöksen mukaan täysorvona pidettäisiin myös lasta, jonka ainoa

oma vanhempi on kuollut. Omalla vanhemmalla tarkoitettaisiin lapsen oikeudellista vanhempaa. Ehdotettu muutos huomioisi esimerkiksi tilanteen, jossa lapsen synnyttänyt henkilö olisi oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, ja hänet olisi merkitty väestötietojärjestelmään lapsen isäksi. Lapsen ainoa oma vanhempi voisi siten olla lapsen synnyttänyt äiti, lapsen synnyttänyt isä tai lapsen yksin adoptoinut adoptiovanhempi.

7.5 Laki kotikuntalain 2 ja 6 a §:n muuttamisesta

2 §. *Kotikunta.* Pykälässä säädetään henkilön kotikunnan määräytymisestä. Voimassa olevan pykälän 1 momentin mukaan vastasyntyneen lapsen kotikunta on se kunta, jossa hänen äidillään on kotikunta lapsen syntyessä. Vastasyntyneen kotikunnan perusteella määräytyy hänen väestötietojärjestelmään merkittävä syntymäkotikuntansa. Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi niin, että se on johdonmukainen 6 a §:ssä käytettyjen käsitteiden kanssa ja ottaa huomioon äitiyslain 52 §:ssä tarkoitetut tilanteet, joissa lapsella on äitiyslain nojalla kaksi äitiä. Ehdotetun säännöksen mukaan vastasyntyneen lapsen kotikunta on se kunta, jossa hänet synnyttäneellä vanhemmallaan on kotikunta lapsen syntyessä.

Tällaisten tilanteiden huomioimiseksi pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitattaisiin äidin sijaan lapsen synnyttäneeseen vanhempaan.

6 a §. *Väestökirjanpitokunta.* Pykälässä säädetään henkilön väestökirjanpitokunnasta. Voimassa olevan pykälän 2 momentin mukaan, jos Suomen kansalaisella ei ole ollut kotikuntaa Suomessa, hänen väestökirjanpitokuntansa määräytyy äidin, isän tai puolison kotikunnan tai väestökirjanpitokunnan mukaan mainitussa järjestyksessä. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitattaisiin äidin ja isän sijaan synnyttäneeseen vanhempaan ja toiseen vanhempaan. Viitatus synnyttäneeseen vanhempaan ottaisi huomioon tilanteet, joissa lapsen synnyttänyt vanhempi onkin nimikkeeltään isä. Toinen vanhempi voisi tilanteesta riippuen tarkoittaa isää, toista äitiä tai toista isää.

7.6 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:n muuttamisesta

6 §. *Huoltajat lapsen syntymän perusteella.* Pykälässä säädetään huoltajista lapsen syntymän perusteella. Voimassa olevan pykälän 1 momentin mukaan lapsen vanhemmat, jotka ovat lapsen syntyessä avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lastensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät ole lapsen syntyessä avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin äiti, joka on synnyttänyt lapsen. Nykytilanteessa, jos lapsen synnyttänyt henkilö on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, hänet merkitään siitä huolimatta lapsen äidiksi. Jatkossa lapsen synnyttäneen henkilön vanhemmuutta kuvaava nimike voitaisiin muuttaa myös isäksi. Tällaisten tilanteiden huomioon ottamiseksi pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitattaisiin äidin sijaan siihen, joka on synnyttänyt lapsen. Ehdotetun säännöksen mukaan, jos lapsen vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin se, joka on synnyttänyt lapsen.

6 a §. *Eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon.* Pykälässä säädetään eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutuksesta lapsen huoltoon. Pykälän 2 momentissa säädetään tilanteesta, jossa lapsen synnyttänyt äiti on yksin lapsensa huoltaja ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi. Myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu. Nykytilanteessa, jos lapsen synnyttänyt henkilö on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, hänet merkitään siitä huolimatta lapsen äidiksi. Jatkossa lapsen synnyttäneen henkilön vanhemmuutta kuvaava nimike voitaisiin muuttaa myös isäksi. Tällaisten tilanteiden huomioon ottamiseksi pykälän 2 momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitataan lapsen synnyttäneen äidin sijaan lapsen synnyttäneeseen. Säännöksen mukaan, jos lapsen synnyttänyt on yksin lapsensa huoltaja

ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi, myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu.

7.7 Laki äitiyslain 52 §:n kumoamisesta

52 §. Pykälä kumottaisiin. Pykälässä säädetään siitä, miten kotikuntalain 2 ja 6 a §:ää sovelletaan tilanteessa, jossa lapsella on äitiyslain nojalla kaksi äitiä. Kotikuntalain 2 §:ää on tarkoitus muuttaa siten, että siinä viitataan lapsen äidin sijaan lapsen synnyttäneeseen. Vastaavasti kotikuntalain 6 a §:ää on tarkoitus muuttaa siten, että siinä viitataan äidin ja isän sijaan lapsen synnyttäneeseen vanhempaan ja toiseen vanhempaan. Pykäliin ehdotetut sanamuodot ottavat huomioon tilanteen, jossa lapsella on kaksi äitiä, eikä äitiyslain 52 §:n erityissääntelylle ole jatkossa tarvetta. Äitiyslain 52 § voidaan kumota tarpeettomana.

8 Voimaantulo

Lait ehdotetaan tuleviksi voimaan 1.1.2023. Lain täytäntöönpanon vaatimien toimien vuoksi ehdotetaan, että lain 5 §:ää sovellettaisiin kuitenkin vasta 1 päivästä lokakuuta 2023.

Sukupuolen vahvistamisesta annettavan lain 5 §:ssä on säännös vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamisesta. Muutos vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen tehdään väestötietojärjestelmään. Väestötietojärjestelmästä vanhemmuutta kuvaava tieto lähetetään edelleen väestötietojärjestelmän tietopalvelua saaville organisaatioille. Tällaisia organisaatioita ovat esimerkiksi Kela ja terveydenhuolto.

Vanhemmuusnimikkeen muuttaminen edellyttää, että Digi- ja väestötietovirasto muuttaa omia väestörekisteritietoja tallentavia sovelluksiaan sekä Digi- ja väestötietovirastolle tietoja ilmoittavien tahojen rajapinta-sanomia. Vanhemmuusnimikkeiden muuttaminen väestötietojärjestelmässä edellyttää myös, että väestötietojärjestelmän tietopalvelua saavien organisaatioiden järjestelmien tulee mukauttaa järjestelmiään vastaanottamaan muutettuja tietoja. Muutoksien laajuudesta riippuen yleisesti katsotaan organisaatioiden tarvitsevan kuudesta kuukaudesta vuoteen järjestelmämuutoksien tekemiseen.

9 Suhde muihin esityksiin

9.1 Esityksen riippuvuus muista esityksistä

Hallituksen esitys vanhemmuuslaiksi

Hallituksen esitys HE 132/2021 vp eduskunnalle vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi annettiin eduskunnalle syyskuussa 2021. Esityksessä äitiys- ja isyyslakeja esitetään hallitusohjelman mukaisesti yhdistettäväksi vanhemmuuslaiksi. Isyyslaki ja äitiyslaki kumottaisiin. Vanhemmuuslain ehdotetaan tulevan voimaan 1.1.2023. Jos eduskunta hyväksyy vanhemmuuslakia koskevan ehdotuksen, sillä on vaikutus tässä esityksessä ehdotetun sukupuolen vahvistamisesta annettavan lain 4 §:ään. Mainittuun pykälään sisältyvät viittaukset isyyslakiin ja äitiyslakiin tulisi tällöin muuttaa viittaukseksi vanhemmuuslakiin.

10 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys

Esitys liittyy keskeisesti perus- ja ihmisoikeuksina turvattuihin henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän suojaan, syrjimättömyyteen sekä itsemääräämisoikeuteen.

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Yhdenvertaisuussäännös kohdistuu myös lainsäätäjään. Lailla ei voida mielivaltaisesti asettaa kansalaisia tai kansalaisryhmiä toisia edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. Yhdenvertaisuussäännös ei kuitenkaan edellytä kaikkien kansalaisten kaikissa suhteissa samanlaista kohtelua, elleivät asiaan vaikuttavat olosuhteet ole samanlaisia. Yhdenvertaisuusnäkökohdilla on merkitystä sekä myönnettäessä lailla etuja ja oikeuksia kansalaisille, että asetettaessa heille velvollisuuksia. Toisaalta lainsäädännölle on ominaista, että se kohtelee tietyn hyväksyttävän yhteiskunnallisen intressin vuoksi ihmisiä eri tavoin edistääkseen muun muassa tosiasiallista tasa-arvoa (HE 309/1993 vp, s. 42—43 ja PeVL 31/2014 vp, s. 3/I).

Yleistä yhdenvertaisuussäännöstä täydentää perustuslain 6 §:n 2 momentin sisältämä syrjintäkielto, jonka mukaan ketään ei saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Säännöksessä lueteltuja erotteluperusteita voidaan pitää syrjintäkiellon ydinalueena. Luetteloa ei ole kuitenkaan tarkoitettu tyhjentäväksi, vaan eri asemaan asettaminen on kielletty myös muun henkilöön liittyvän syyn perusteella (HE 309/1993 vp, s. 43-44 ja PeVL 31/2014 vp s. 3/I). Myös Euroopan ihmisoikeussopimus suojaa syrjinnältä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut asiassa A.M. ja muut v. Russia (no. 47220/19) koskevassa ratkaisussaan, että 14 artiklassa säädetty syrjintäkielto koskee myös sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää.

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 2 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee tuomita naisten syrjinnän kaikki muodot ja ryhtyä kaikkiin asianmukaisiin keinoin viipymättä poistamaan naisiin kohdistuvaa syrjintää. Sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijakomitea on korostanut 2 artiklaa koskevassa yleiskommentissaan (CEDAW/C/GC/28) intersektionaalisuutta ja todennut sukupuoleen perustuvan syrjinnän olevan erottamattomasti kytkeytynyt muun muassa sukupuoli-identiteettiin. Yleissopimuksen 5 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin muuttaakseen miesten ja naisten sosiaalisia ja sivistyksellisiä käyttäytymiskaavoja poistaakseen ennakkoluulot ja tapaan tai muuhun perustuvat käytännöt, joiden lähtökohtana on käsitys jommankumman sukupuolen alemmuudesta tai ylemmyydestä tai kaavamainen miesten ja naisten roolijako. Asiantuntijakomitea on suositellut vuonna 2014, että Suomi muuttaa pikaisesti translakia varmistaakseen, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä.

Yhdenvertaisuusperiaatteesta ei kuitenkaan voi johtua tiukkoja rajoja lainsäätäjän harkinnalle pyrittäessä kulloisenkin yhteiskuntakehityksen vaatimaan sääntelyyn. Keskeistä on, voidaanko erottelu perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla (PeVL 1/2006 vp, s. 2/I, PeVL 8/2003 vp, s. 3/I, PeVL 65/2002 vp, s. 4/I, PeVL 58/2001 vp, s. 2, PeVL 16/2006 vp s. 2).

Perustuslain 7 §:ssä säädetään oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Säännöksen 1 momentissa säädetty henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (HE 309/1993 vp, s. 45). Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa esimerkiksi henkilöön käypiä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan (HE 309/1993 vp, s. 47). Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen tarkoituksena on suojella kaikkien ihmisarvoa ja taata ketään syrjimättä, että jokaisen koskemattomuutta ja muita oikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan biologian ja lääketieteen sovellusten alalla. Sopimuksessa korostetaan yksilön itsemääräämisoikeutta. Sopimuksen 5 artiklan yleissäännöstä ilmenee tietoon perustuvan suostumuksen periaate

kaikkien lääketieteellisten toimenpiteiden edellytyksenä. Terveysten kohdistuva toimenpide voidaan artiklan mukaan suorittaa vain, jos asianomainen henkilö on antanut suostumuksensa vapaasta tahdostaan ja tietoisena kaikista asiaan vaikuttavista seikoista.

Perustuslakivaliokunta on lausunnoissaan pitänyt selvänä, että perusoikeussuojaa ei voi oikeudellisenä kysymyksenä menettää aina merkitystään pelkästään siksi, että laissa säädetään jonkin toimenpiteen vaativan kohdehenkilön suostumusta. Perusoikeussuojaa ei voida millaisessa asiassa tahansa jättää riippumaan asianomaisen suostumuksesta. Valiokunta on pitänyt tässä suhteessa oleellisena sitä, mitä voidaan pitää oikeudellisesti relevanttina suostumuksena tietyssä tilanteessa, ja edellyttänyt suostumuksenvaraisesti perusoikeussuojaan puuttuvalta lailta muun muassa tarkkuutta ja täsmällisyyttä, säännöksiä suostumuksen antamisen ja sen peruuttamisen tavasta, suostumuksen aitouden ja vapaaseen tahtoon perustuvuuden varmistamista sekä sääntelyn välttämättömyyttä (PeVL 19/2000 vp, s. 3/II, PeVL 27/1998 vp, s. 2/II sekä PeVL 19/2000 vp, s. 3/II, PeVL 23/2020 vp s. 4).

Perustuslain 7 §:n säännöksellä on läheinen yhteys myös perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Sen lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Siihen kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. (HE 309/1993 vp, s. 52.) Perusoikeuksia koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) perustelujen mukaan henkilökohtaisen koskemattomuuden asema perusoikeutena asettaa siihen puuttumiselle korkean kynnyksen. Rajoitusten on oltava hyväksyttäviä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Perusoikeusjärjestelmän kannalta tarkasteltuna rajoitusta voidaan pitää hyväksyttävänä, jos se on välttämätön painavamman intressin turvaamiseksi.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa suojataan oikeutta yksityiselämään. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan artikla 8, jonka tulkinnan taustalla on henkilökohtaisen autonomian tärkeä periaate, suojelee myös yksilön henkilökohtaista piiriä, mukaan lukien oikeutta päättää identiteetistään. Sukupuolen oikeudellisen tunnustamisen kieltäminen rikkoo henkilön oikeutta yksityiselämän suojaan. (Christine Goodwin v. The United Kingdom (no. 14793/08), kohta 90).

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut asiassa Y. v. Turkey, (no. 14793/08) koskevassa ratkaisussaan, ettei sterilisaatiovaatimusta voida asettaa sukupuolen korjausoperaation ennakkoehdoksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on arvioinut sterilisaatiovaatimusta uudestaan vuonna 2017 Ranskaa koskevassa asiassa A.P., Carçon and Nicot v. France (no. 79885/12). Ratkaisussaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että sterilisaatioon johtavan toimenpiteen – tai toimenpiteen joka suurella todennäköisyydellä johtaisi lisääntymiskyvyttömyyteen – asettaminen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ennakkoehdoksi asettaa muutosta hakevan henkilön tilanteeseen, jossa henkilön valinta nauttia oikeudesta yksityiselämän suojaan tarkoittaa käytännössä samalla luopumista oikeudesta fyysiseen koskemattomuuteen. Tämä rikkoo sopimuksen 8 artiklan mukaista oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen.

Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykseksi voimassa olevassa translaissa asetettu lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus ei täytä perusoikeuden rajoittamiselle asetettavia edellytyksiä. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen ei voida katsoa olevan painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Ei myöskään ole osoitettavissa sellaista painavampaa intressiä, jonka suojaaminen edellyttäisi lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan säännöksen pysyttämistä voimassa. Se asettaa sukupuolen oikeudellista vahvistamista hakevan henkilön tilanteeseen, jossa hänen valintansa nauttia oikeudesta yksityiselämän suojaan tarkoittaa käytännössä samalla luopumista

oikeudesta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Sen ei siten voida katsoa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun valossa olevan sopusoinnussa Suomen ihmisoikeusveloitteiden kanssa. Se ei myöskään mahdollista henkilön suostumuksen aitouden ja vapaaseen tahtoon perustuvuuden varmistamista Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen tai perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännön mukaisesti. Esitys saattaa sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn tältä osin perustuslain, Euroopan ihmisoikeussopimuksen sekä Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen mukaiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut sukupuolen vahvistamisen sääntelyn kuuluvan muilta osin laajan kansallisen harkintamarginaalin piiriin. Esimerkiksi ratkaisussaan A.P., Garçon ja Nicot v. Ranska vuonna 2017 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin arvioi myös sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle asetettua vaatimusta transsukupuolisuusdiagnoosista sekä sen toteamiseksi määrätystä lääketieteellisestä tutkimuksesta. Tältä osin tuomioistuin katsoi, ettei Euroopan neuvoston jäsenvaltioissa ollut asiasta konsensusta, eikä myöskään eurooppalaisten ja kansainvälisten järjestöjen näkemys asiasta ollut yhtä selkeä kuin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta. Tuomioistuin katsoi valtioilla olevan siten laaja harkintavalta asettaa vastaava vaatimus eikä käytäntö siltä osin rikkonut tuomioistuimen mukaan sopimuksen 8 artiklaa. Voimassa olevassa laissa olevaa vaatimusta lääketieteellisestä selvityksestä, pois lukien vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä, ei siten voida pitää Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun valossa Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaisena.

Itsemääräämisoikeuden periaatteen merkitys on sittemmin voimistunut sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevissa kansainvälisten ja kansallisten ihmis- ja perusoikeustoimijoiden suosituksissa sekä muiden maiden käytännöissä. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen edellä mainitussa ratkaisussaan viittaamassa kansainvälisessä tautiluokituksessa transsukupuolisuutta lähestytään tänä päivänä mielenterveyshäiriön sijaan sukupuolen yhteensopimattomuutena, joka sijaitsee seksuaaliterveyttä koskevassa luvussa. Esityksen voidaan siten katsoa vastaavan kansainvälistä kehitystä ja vievän sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevaa sääntelyä Suomen ihmisoikeusveloitteiden ja niitä koskevan tulkintakäytännön edellyttämään henkilön itsemääräämisoikeutta kunnioittavaan suuntaan. Hakijan itsemääräämisoikeutta vahvistaa myös osaltaan se, ettei esityksen mukaan sukupuolen vahvistaminen johtaisi rekisteröidyn parisuhteen muuttamiseen avioliitoksi, jonka on voimassa olevassa laissa katsottu edellyttävän rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen suostumusta. Näin sukupuolen vahvistaminen ei ole ehdollinen minkään toisen osapuolen toimelle.

Ehdotuksella myös parannetaan sukupuoltaan vahvistavien yhdenvertaisuuden toteutumista ja vähennetään syrjintään altistavia tilanteita. Henkilöllä on ehdotuksen mukaisesti mahdollisuus saada aiempaa helpommin ja nopeammin oikeudellinen tunnustus sukupuoli-identiteetilleen jolloin ne tilanteet, joissa henkilön henkilötunnus ei vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään tai ulkoista olemustaan, vähenevät. Tämä ehkäisee sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää sekä häirintää. Ehdotetulla sääntelyllä voidaan myös osaltaan purkaa ahdistavaa sukupuolikäsityksiä, edistää sukupuolen tasa-arvoa ja edistää välillisesti laajemminkin sukupuolivähemmistöjen asemaa. Esityksen katsotaan lisäksi vahvistavan yksityiselämän suojan toteutumista, kun henkilö tulee kohdatuksi nopeammin ja helpommin sukupuoli-identiteetinsä mukaisesti. Henkilö voisi esityksen mukaan myös halutessaan muuttaa hänen vanhemmuuttaan kuvaavaa nimikettä vastaamaan hänen oikeudellista sukupuoltaan, jolloin hänen transtaustansa ei ilmenisi myöskään hänen hoitaessaan hänen lastensa asioita.

Myös henkilöä koskevien tietojen suoja kuuluu perustuslain 10 §:ssä tarkoitetun yksityiselämän suojan piiriin. Kyseisen perustuslain säännöksen mukaan henkilötietojen suoja säädetään tarkemmin lailla. Henkilötietojen suoja on säädetty EU:n yleisessä tietosuojasetuksessa

2016/679 sekä sitä ja sen kansallista soveltamista täsmentävässä ja täydentävässä tietosuojalaissa. Henkilötietojen suojasta on lisäksi säädetty erityislainsäädännössä. Ehdotetussa laissa säädetään niistä edellytyksistä, joiden mukaan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty. Esityksen mukaan Digi- ja väestötietoviraston on tehtävä merkintä ehdotetun lain mukaisesti vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään. Digi- ja väestötietovirasto tekee merkinnän sille VJT-laissa säädettyjen, väestötietojärjestelmän rekisterinpitäjän ominaisuudessa kuuluvien tehtävien mukaisesti. Väestötietojärjestelmään liittyvää tiedonkeräystä ja henkilötietojen suojaa säätelee erityislakina VTJ-laki. VJT-lain tarkoituksena on mahdollistaa muun muassa väestötietojärjestelmän tietojen käyttö yhteiskunnan toimintojen ja tietohuollon tukena. Lain tarkoituksena on myös edistää yksityiselämän ja henkilötietojen suojaa ja tietoturvallisuutta sekä hyvän tietojenkäsittely- ja tiedonhallintatavan kehittämistä ja noudattamista. Esityksellä ei muuteta tätä sääntelyä, eikä esitykseen sisälly muutakaan sääntelyä, jolla puututtaisiin perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän ja henkilötietojen suojaan.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Säännös ulottaa julkisen vallan turvaamisvelvollisuuden perusoikeuksien ohella myös Suomea velvoittavissa kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin ihmisoikeuksiin. Perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää usein julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä esimerkiksi perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisilta loukkauksilta tai tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Turvaamiskeinoihin kuuluu myös perusoikeuden käyttöä turvaavan ja täsmentävän lainsäädännön aikaansaaminen (HE 309/1993 vp, s. 75).

Esitys sisältää ehdotuksia, jotka koskettavat perus- ja ihmisoikeuksina turvattuja oikeuksia henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, syrjimättömyyteen, yksityis- ja perhe-elämän suojaan sekä itsemääräämiseen. Esityksen katsotaan edistävän näiden oikeuksien toteutumista perustuslain 22 §:n edellyttämällä tavalla.

Sukupuoli-identiteettiä on pidettävä osana yksilön henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta, itsemääräämisoikeutta ja yksityiselämän suojaa. Lähtökohtaisesti kaikki perusoikeusvelvoitteet suojaavat myös lapsia, pois lukien esimerkiksi eräät poliittiset oikeudet. Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksellä on haluttu korostaa, että lapsia tulee kohdella sekä aikuisväestöön nähden tasa-arvoisina, periaatteessa yhtäläiset perusoikeudet omaavina ihmisinä, että keskenään yhdenvertaisesti (HE 309/1993 vp, s. 45).

Ikärajoja koskevissa perustuslakivaliokunnan lausunnoissa valiokunnan linja voidaan tiivistää siten, että ikärajoihin perustuvan erottelun hyväksyttävyyttä arvioidessaan se ottaa huomioon ensinnäkin normatiivisen näkökulman, erityisesti perusoikeusjärjestelmän, toiseksi ehdotetun erottelun perusteluiksi esitetyt tosiasiat ja kolmanneksi tosiasialliset mahdollisuudet saavuttaa ehdotetulla erottelulla sääntelylle asetetut päämäärät (PeVL 44/2010 vp s. 5-6). Perustuslakivaliokunta on eri yhteyksissä johtanut perustuslain yhdenvertaisuussäännöksistä vaatimuksen siitä, etteivät henkilöihin kohdistuvat erottelut saa olla mielivaltaisia eivätkä erot saa muodostua kohtuuttomiksi (ks. esim. PeVL 57/2016 vp, s. 3, PeVM 11/2009 vp, s. 2, PeVL 60/2002 vp, s. 4, PeVL 18/2006 vp, s. 2).

Myös kaikki ihmisoikeudet suojaavat lähtökohtaisesti myös lapsia. Lisäksi lapsen oikeuksia suojataan nimenomaisin ihmisoikeusvelvoittein. Näistä ihmisoikeusinstrumenteista merkittävin on YK:n lapsen oikeuksien sopimus, joka täydentää lasten ja nuorten ihmisoikeussuojaa heille erityisen merkityksellisillä määräyksillä ja yleisperiaatteilla. Lapsen oikeuksien komitea on so-

pimusta koskevassa tulkintakäytännössään kuvannut sukupuolta sopimuksen 8 artiklan mukaiseen henkilöllisyyteen (identity) sisältyvänä piirteenä sekä korostanut kaikkien nuorten oikeutta sananvapauteen sekä ruumiillisen ja psykologisen koskemattomuuden, sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen (ks. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti n:o 14 (CRC/C/GC/14), kohta 55 ja YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti n:o 20 (CRC/C/GC/20), kohta 34). Lapsen oikeuksien komitea ei kuitenkaan tulkintakäytännössään ole käsitellyt lapsen oikeutta sukupuolensa vahvistamiseen. Myöskään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien ei ole ratkaisukäytännössään arvioinut sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen käytäntöjä alaikäisten näkökulmasta.

Esityksen täysi-ikäisyyttä koskeva säännös esityksessä ei muuta nykyistä oikeustilaa, sillä alaikäisillä henkilöillä ei voimassaolevan lain mukaan ole mahdollisuutta vahvistaa oikeudellista sukupuoltaan. Ehdoton ikäraja vaikuttaa silti olennaisesti lapsen oikeuksiin. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollisuuden ulottaminen lapsille edellyttäisi kuitenkin lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyksityksessä. Perustuslakivaliokunta ei ole aiemmin arvioinut sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn perustuslainmukaisuutta ja ottaen huomioon sen läheisen liittymäpinnan useisiin perusoikeuksiin hallitus pitää kuitenkin suotavana, että perustuslakivaliokunta antaisi asiasta lausunnon.

Ponsi

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

sukupuolen vahvistamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Vahvistamisen edellytykset

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toisen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän

- 1) esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen;
- 2) on täysi-ikäinen; ja
- 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa

2 §

Hakemus ja sen käsittely

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus on tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle. Hakemus on perusteltava.

Hakemuksen tultua vireille Digi- ja väestötietoviraston on annettava hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Digi- ja väestötietovirasto voi vahvistaa hakijan sukupuolen, kun hakija on vahvistanut hakemuksensa. Hakemus voidaan kuitenkin vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Jos hakija ei ole vahvistanut hakemusta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille, hakemus raukeaa.

Kun Digi- ja väestötietovirasto on vahvistanut henkilön sukupuolen, sen on välittömästi tehtävä merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään.

Kun avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli vahvistetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä vahvistamisesta ilmoitus henkilön aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle.

Ahvenanmaalla tässä laissa Digi- ja väestötietovirastolle säädettyjä tehtäviä hoitaa Ahvenanmaan valtionvirasto.

3 §

Vahvistamisen oikeusvaikutukset

Tämän lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä.

Sen estämättä mitä 1 momentissa säädetään, henkilön sukupuoli pidetään henkilön lisääntymisbiologista sukupuolta sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia (1237/2006) sekä muita sosiaali- ja terveydenhuoltoa tai lääketieteellistä tutkimusta koskevia säännöksiä, jotka perustuvat henkilön sukupuoleen.

4 §

Vahvistamisen oikeusvaikutukset ja vanhemmuus

Isyyslain (11/2015) 2 §:ssä tarkoitettu isyys todetaan lapsen syntymän hetkellä vallinneiden olosuhteiden perusteella.

Isyyslaissa ja äitiyslaissa (253/2018) säädettyjen vanhemmuuden määräytymiseen ja vahvistamiseen liittyvien edellytysten täytyminen muussa kuin 1 momentissa tarkoitettussa tilanteessa sekä isyyslaissa, äitiyslaissa ja oikeusgeneettisistä isyystutkimuksista annetussa laissa (378/2005) säädetty vanhemmuuden selvittämiseen, vahvistamiseen tai kumoamiseen liittyvät oikeusvaikutukset määräytyvät henkilön lisääntymisbiologisen sukupuolen perusteella.

5 §

Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen

Kun henkilön sukupuoli vahvistetaan, hän voi hakea Digi- ja väestötietovirastolta vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamista hänen oikeudellista sukupuoltaan vastaavaksi. Hakemuksen hyväksymisen johdosta vanhemmuutta kuvaava nimike muuttuu hänen kaikkien lastensa osalta. Kun vanhemmuutta kuvaava nimike vahvistetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä vahvistamisesta ilmoitus hakijan alaikäisen lapsen huoltajalle.

Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamista voi hakea vastaamaan henkilön oikeudellista sukupuolta myös sukupuolen vahvistamisen jälkeen.

6 §

Ulkomaisen päätöksen tunnustaminen

Jos henkilö on vieraassa valtiossa vahvistettu lainvoimaisella päätöksellä kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on Suomen väestötietojärjestelmään merkitty, päätöstä on pidettävä Suomessa päteväenä ilman eri vahvistusta, jos päätöstä tehtäessä henkilö oli sen valtion kansalainen tai hänellä oli asuinpaikka siinä valtiossa, jossa päätös tehtiin.

7 §

Muutoksenhaku

Tässä laissa tarkoitettuun päätökseen saa vaatia oikaisua. Oikaisuvaatimuksesta säädetään hallintolaissa (434/2003).

Muutoksenhausta hallintotuomioistuimeen säädetään oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa (808/2019).

8 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 . Sen 5 §:ää sovelletaan kuitenkin vasta päivästä kuuta 20 .

Tällä lailla kumotaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettu laki (563/2002).

2.

Laki

steriloimislain 1 §:n 1 momentin 7 kohdan kumoamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Tällä lailla kumotaan steriloimislain (283/1970) 1 §:n 1 momentin 7 kohta, sellaisena kuin se on laissa 564/2002.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

3.

Laki

äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan äitiysavustuslain (477/1993) 1 § 1 momentti ja 2 §,
sellaisena kuin niistä on 1 §:n 1 momentti laissa 643/2004, seuraavasti:

1 §

Lain tarkoitus ja soveltamisala

Raskaana olevalle henkilölle suoritetaan tämän lain mukaisesti valtion varoista äitiysavustus, jonka tarkoituksena on raskaana olevan ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen.

---

2 §

Oikeus avustukseen

Oikeus äitiysavustukseen on raskaana olevalla henkilöllä, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Avustuksen saamisen edellytyksenä on lisäksi, että raskaana oleva henkilö ennen raskaudentilansa neljännen kuukauden päättymistä on käynyt terveystarkastuksessa terveyskeskuksessa tai lääkärin vastaanotolla. Kansaneläkelaitos voi kuitenkin erityisestä syystä kuultuaan tarvittaessa sosiaalihuoltolain (710/82) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimielintä myöntää avustuksen terveystarkastuksen laiminlyömisestä huolimatta.

Jos avustukseen oikeutettu henkilö kuolee ennen kuin avustus on suoritettu, avustus suoritetaan lapsen hoitoon käytettäväksi.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

4.

Laki

kansaneläkelain 40 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan kansaneläkelain (568/2007) 40 §:n 3 momentti seuraavasti:

40 §

Oikeus lapseneläkkeeseen

Täysorvolla lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen samanaikaisesti kahden edunjättäjän jälkeen, joista toinen voi olla muukin kuin lapsen oma vanhempi. Lapsi on täysorpo, kun hänen molemmat omat vanhempansa ovat kuolleet. Täysorpona pidetään myös lasta, jonka ainoa oma vanhempi on kuollut.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

5.

Laki

kotikuntalain 2 ja 6 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan kotikuntalain (201/1994) 2 §:n 1 momentti ja 6 a §:n 2 momentti, sellaisina kuin niistä on 6 a §:n 2 momentti laissa 669/2016, seuraavasti:

2 §

Kotikunta

Henkilön kotikunta on jäljempänä tässä laissa säädettyin poikkeuksin se kunta, jossa hän asuu. Vastasyntyneen lapsen kotikunta on se kunta, jossa hänet synnyttäneellä vanhemmalla on kotikunta lapsen syntyessä.

---

6 a §

Väestökirjanpitokunta

Jos Suomen kansalaisella ei ole ollut kotikuntaa Suomessa, hänen väestökirjanpitokuntansa määräytyy synnyttäneen vanhemman, toisen vanhemman tai puolison kotikunnan taikka väestökirjanpitokunnan mukaan mainitussa järjestyksessä. Väestökirjanpitokunta on se kunta, joka hänen saadessaan Suomen kansalaisuuden oli hänen vanhempansa tai puolisonsa kotikunta tai väestökirjanpitokunta. Jos vanhemmilla tai puolisoilla ei ollut tällöin kotikuntaa eikä väestökirjanpitokuntaa Suomessa, väestökirjanpitokunta on Helsinki. Merkintä väestökirjanpitokunnasta tehdään, kun henkilön tiedot merkitään ensimmäisen kerran väestötietojärjestelmään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

6.

Laki

lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 6 §:n 1 momentti ja 6 a §:n 2 momentti, sellaisina kuin ne ovat laissa 190/2019, seuraavasti:

6 §

Huoltajat lapsen syntymän perusteella

Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin se, joka on synnyttänyt lapsen.

---

6 a §

Eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon

Jos lapsen synnyttänyt on yksin lapsensa huoltaja ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi, myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

7.

Laki

äitiyslain 52 §:n kumoamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Tällä lailla kumotaan äitiyslain (253/2018) 52 §, sellaisena kuin se on laissa 1155/2019.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä x.x.20xx

Pääministeri

Sanna Marin

..ministeri Etunimi Sukunimi

(Rinnakkaistekstit lisätään lausuntokierroksen jälkeen)

Laki

[Kopioi säädöksen nimi tähän]

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

§
[Kopioi momentin teksti tähän]

§
[Kopioi momentin teksti tähän]

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20
..